

म. ए. ए-पीएच्. डी.-ए. एल. एम., इत्याद्युपपदावलिधारिणा

नैकविद्वत्परिषत्संमानितेनाध्यापकवर्येण

भाण्डारकरकुलोत्पन्नेन गोपालसूनुना रामकृष्णेन

विरचिता

तत्सूनुना एम्. ए., इत्याद्युपपदभृता श्रीधरेण

संशोधिता

तदन्तेवासिना

बेलसरे इत्यादिना

भिकाजि सूनुना मल्हारेण

प्रकाशिता ।

षष्ठमावृत्तिः ॥

मूल्य ~~२००~~ आना । ५ - -
१५

All Rights Reserved.

આ પુસ્તકના સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સુબાઇ ઇસાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતુ.

સંસ્કૃત માગોપદેશિકા.

રામકૃષ્ણ ગોપાળ ભાંડારકર,

એમ.-એ.-પીએચ્-ડી-એ. એલ્. એમ્ -ઇ., ઇ.
વિરચિત

સંસ્કૃત પાઠાવલી.

શ્રીધર રામકૃષ્ણ ભાંડારકર એમ. એ.

સંશોધિત.

ગુજરાતી ભાષાંતર રચનાર;

મહાર ભિક્ષાજી બેકસરે,

વાઇસ પ્રિન્સિપાલ ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

છટ્ટી આવૃત્તિ.

અમદાવાદ.

નારણલાલ મોતિલાલ શાહ.

બુક્સેલર તથા પ્રબંધકાર.

સંવત ૧૯૭૩

સને ૧૯૧૭.

મુદ્રા આના.

અમદાવાદ.

કોટ્ટુર ટંકશાળની પોળમાં આવેલા શ્રી રામકૃષ્ણ પ્રીન્ટંગ
પ્રેસમાં શ્રી. મનમોહન દરિયદાસે છાપે.

નવી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

ડાક્ટર રામકૃષ્ણ ગોપાલ મોંડારકરની માર્ગોપદેશિકા આધુનિક કાળના વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરવામાં પહેલું પગલું છે. તેની પદ્ધતિ અને રચના સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠા પામી છે. ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થીઓ એકેક પગલું આગળ વધીને, ટુંકી મુદ્દતમાં ઇંગ્રેજી જેવી અતિ લિપ્ત અને અતિ અપરિચિત ભાષામાં ખીન્ન વિષયનો અભ્યાસ ચલાવી, સંસ્કૃત જેવી નષ્ટ-શુવિત પણ પ્રૌઢ ભાષામાં વ્યુત્પન્ન બની, ગીર્વાણવિદ્યાભાણુગારના અધિકારી થાય છે.

માર્ગોપદેશિકાની સરણીનો લાભ ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ લઇ શકે, એવા હેતુથી રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય દ્રુવ, બિ. એ. તરફથી આગળ તેનો ગુજરાતી તરજુમો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની નકલો ખપી ગયાથી, ફરી છપાવવાની જરૂર જોઇ, ડાક્ટરની રજાથી આ નવી આવૃત્તિ તૈયાર કહી છે.

પહેલાંની આવૃત્તિ રા. રા. કેશવલાલ ધણો અગ લઇ બનાવેલી હતી, તેથી આ નવી આવૃત્તિમાં થોડોજ ફેરફાર કરવો પડ્યો છે. ફક્ત કેટલાંએક દુર્બોધ સ્થળમાં સ્થળમાં સુગમતા લાવવાને યત્ન કર્યો છે. પરંતુ, આ આવૃત્તિની વિશેષતા એટલીજ છે કે, હાલના દિવસમાં કેળવણીના વધારાને લીધે ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત શબ્દો, સાધારણ રીતે વાપરવામાં આવ્યાથી, સુગમ થયા છે; તેથી ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓને ઇંગ્રેજી, અથવા યુરોપના વિદ્યાર્થીઓને ગુજરાતી કે સંસ્કૃત, શિખવવું હોય ત્યારે, જે પદ્ધતિ અનુસરવી પડે છે, તેવી પદ્ધતિ રા. રા. કેશવલાલની આવૃત્તિમાં દેખાય છે. “ધન” શબ્દનો અર્થ, ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓને, શિખવવો પડે, તેમ નથી; ત્યારે “ધન” શબ્દની આગળ તેનો અર્થ સમજાવવા “દોલત” લખવાથી “ધન” શબ્દ અપરિચિત છે, એવો ભાસ વિદ્યાર્થી-

જોના મનમાં કૃત્તવ્ય કરવામાં આવે છે; વળી “ ઘન ” શબ્દ અપરિચિત છે, અને તે નવો શિખરો છે, એવો જાન થયા પછી નેની આમગ્ય શ્રીસિંગનો “ દોહન ” શબ્દ મુકવાથી, તે સંસ્કૃતમાં શ્રીસિંગનો દશે, એવો જાણે જાણ કૃત્તવ્ય થાય છે, તે દર કરવા, તે નપુમ્બક ત્રિંગનો (નાન્યનરમ્બનિનો) છે. એવું વધારે ગો-ખવાની વિદ્યાર્થિઓને જરૂર પડે છે; અને, એવી રીતે સંસ્કૃત શિ-ખવ્યાથી. અજ્ઞાન દર કરવું, સંપાદન કરેલા જ્ઞાનમાં વધારો કરવો, અને વિદ્યાર્થિઓનો મૂર્ત મુગ્ધ કરવો, એવો માર્ગાવેશિકાનો — બહુ અધાં પુરુષોનો — જે હેતુ છે, તે નિષ્પત્તિ ધાય છે. તેમજ “ શુચ્ ” શાત્રુનો અર્થ “ જાત્રું ” કથાથી વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ અનેક રીતે વ્યર્થ થાય છે.

રાવના વખતના કેળવણીના વધારાનો લાભ લઈને, વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ ઓછો કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ, તો “ ઘન ” શબ્દનો અર્થ આપવાની જરૂર નથી. સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દની જે જા-નિ દોષ, તેજ જાનિ તેની ગુણગતિમાં પણ દોષ છે, એવો નિ-યમ સામાન્ય છે; નેને અપવાદ છે ખરા, પણ તે ઘણા યોગ્ય છે; તેથી, અપવાદક ધ્યેયમંજર સંસ્કૃત શબ્દોની જાનિ કરવાની જરૂર છે, બાકીના શબ્દોની જાનિ પણ કરવાની જરૂર નથી તેમજ, “ શુચ્ ” શાત્રુનો અર્થ “ બોધ થવો ” એવો હૃદયથી, “ સંસ્કૃત સિખવું, તેમાં દોષ નવું નથી ” એવું જાણીને વિદ્યાર્થિઓને વિશ્વાસ આવે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે—એટલીજ અનર આ આગતિથી ધાય, તો તે પણ એક મોટાજ લાભ છે.

સંસ્કૃતની વાક્યરચના ગુજરાતીમાં આવેલી છે, તેથી ગુ-જરાતી વાંચકોનું સંસ્કૃતમાં બાધાનર કરવું ઘણું સુગમ છે; તેથી સુગમતા લાવવા માર, ગુજરાતીની, અપ્રસિદ્ધ વાક્યરચનાનો દૃષ-યોગ કરીએ, તો તેથી તેવાં વાક્યો આધુનિક રૂઢિ ભાષા વચ્ચનારની નજરે અસાધ્ય દેખાય. ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે, બૂતનાગમાં

સકર્મક ક્રિયાપદોનો કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી; તેથી, એવાં વાક્યોમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. પણ, સંસ્કૃતમાં એવાં વાક્યોમાં કર્તરિ પ્રયોગ થાય છે, અને વળી જૂદો દર્મણિ પ્રયોગ પણ થાય છે. એવાં વાક્યો—રામે રાવણને હત્યો, ઈ—દેશીને, “રામ રાવણને હત્યો હવો,” ઈ શુદ્ધ પણ અપ્રસિદ્ધ પ્રયોગમાં લખ્યાથી, ગુજરાતીની જે વાક્ય રચના તેજ સંસ્કૃતની પણ છે, એ તત્ત્વનું દ્રવીકરણ થાય છે. તેમજ, સંસ્કૃતમાં પ્રથમ પુરૂષમાં તથા તૃતીય પુરૂષમાં આજ્ઞાર્થ થાય છે, અને ગુજરાતીમાં સાધારણ રીતે પતો નથી, પણ કેટલીએક વખતે થાય છે ખરો; તેનો લાભ વિદ્યાર્થીઓને આપવા સાર, “ધશ્વર રાણીનું કલ્યાણ કરો” એવો પ્રયોગ સામાન્ય રીતે વાપરી શકાય. હવે, વિધ્યર્થમાં ગુજરાતી વાક્યોનો કોઇ પણ પ્રકારે કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી, તે નિરૂપાયતી વાત છે; એવે કોઇએ દર્મણિ પ્રયોગજ વાપરવો પડે છે.

માર્ગોપદેશિકાની પદ્ધતિ પ્રમાણે જે ઠેકાણે જે નિયમની જરૂર દેખાઇ, તે ઠેકાણે તે નિયમ લખ્યલ કર્યો છે, કોઇપણ નિયમની જરૂર જણાયા વિના, તે નિયમ આપવો નહીં—આ તત્ત્વનો સ્વીકાર કર્યાથી વ્યાકરણનો અમુક નિયમ જોવો હોય, તો, તે ઓળખાવું સાધન નથી, તથા જ્યાં નિયમો એક ઠેકાણે મળી શકતા નથી, એ દુર્ગમતા દૂર કરવાના હેતુથી ડાકટર માંડારકરની મંજુરી મેળવીને, આ આવૃત્તિમાં પુસ્તકને છેવટે વ્યાકરણ સંગ્રહ જોડ્યો છે, તથા વ્યાકરણનાં જૂદાં જૂદાં પ્રકરણ બતાવવા સારૂં મૂં પુસ્તકના ફર માગ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યા છે.

સંસ્કૃતના અભ્યાસમાં, વિદ્યાર્થીઓનો ઓળખે ઓછો થાય, તેઓને શ્રમ ઓછો પડે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે, એવી મનઃસમયી આ ફરકાર કર્યો છે, આ મતલબ પાર પડશે, એવી ઉમેદ છે.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ આવૃત્તિ પાછલી આવૃત્તિની કેવળ પુનરુક્તિ છે. તેમાં વિશેષ ફેરફાર કર્યો નથી.

અમદાવાદ.

સને ૧૯૦૮

મ. લિ. બેક્સસદે.

અનુક્રમણિકા.

૧૧૬. વિષય. ૫૪.

અક્ષર..... ૨

ભાગ ૧ લો.

૧ વર્તમાનકાળ એકવચન-પરસ્પૃષ્ટ..... ૪

૨ વર્તમાનકાળ બહુવચન „ ૬

૩ „ દ્વિવચન „ ૮

૪ વર્તમાનકાળ સમગ્ર „ ૧૦

સારાંશ તથા સવાલ..... ૧૧

ઉપસર્ગ..... ૧૩

ભાગ ૨ જો.

૫ અકારાંત પુલિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામ, પ્રથમાવિભક્તિ, ૧૪

ફકારાંત „ „ „ ૧૬

૬ અકારાંત „ „ દ્વિતીયા. ૧૮

ફકારાંત „ „ „ ૨૦

૭ અકારાંત ને ફકારાંત પુલિંગ તથા નપુંસક નામ, તૃતીયા. ૨૨

૮ „ „ ચતુર્થી, પંચમી. ૨૫

૯ „ „ ષષ્ઠી, સપ્તમી, ૨૬

અને સંજોધન..... ૨૮

સારાંશ તથા સવાલ..... ૩૨

અવ્યયો..... ૩૫

ભાગ ૩ જો.

૧૦ વર્તમાનકાળ— આત્મનેપદ..... ૩૬

૧૧ „ દ્વિવચન અને બહુવચન „ ૩૮

ભાગ ૪ થો.

૧૨ કર્મણિરૂપ અને ભાવેરૂપ..... ૪૨

પાટ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

ભાગ ૯ મો.

૨૪ કેટલાક બહુ ઉપયોગી કૃદંત.....	૮૫
સવાલ.....	૮૯

ભાગ ૧૦ મો.

૨૫ વ્યંજનાંત નામ.....	૯૦
સવાલ.....	૯૬
૨૬ મનૂ તથા હનૂ છેડાવાળાં નામ	૯૭
સવાલ.....	૧૦૪
૨૭ સ્, વસ્, ર્યસ્ ને ષ્યસ્ છેડાવાળાં નામો.....	૧૦૪
સવાલ.....	૧૧૧

ભાગ ૧૧ મો.

૨૮ વિધ્યથ.....	૧૧૧
સવાલ.....	૧૧૬

ભાગ ૧૨ મો.

૨૯ સર્વનામ	૧૧૭
સવાલ.....	૧૨૩
૩૦ પહેલા અને બીજા પુરુષનાં સર્વનામ.....	૧૨૩
૩૧ મદસ્ અને ર્વસ્ સર્વનામ.....	૧૨૭
સવાલ.....	૧૩૨

સંકીર્ણ.

૩૨ ચુંટી કાડેલાં વાક્યો.....	૧૩૩
સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દકોશ.....	૧૩૭
ગુજરાતી સંસ્કૃત	૧૪૭

વર્ણસંકેત.

—૬૬—

આ.	આત્મને.	આત્મનેપદી.	પ.	પરમ્પદી.
કપ.	કપમંગ.	કપમંગ.	પ.	પરમ્પદી.
કમવ.	કમવપદી.	કમવપદી.	પ.	પરમ્પદી.
કમેક.	કમેકવચન.	કમેકવચન.	પ.	પરમ્પદી.
કમંભિ	કમંભિ ૩૫.	કમંભિ ૩૫.	પ.	પરમ્પદી.
ગ.	ગમ.	ગમ.	પ.	પરમ્પદી.
ગ.	ગમર્થી.	ગમર્થી.	પ.	પરમ્પદી.
ગ.	ગમીયા.	ગમીયા.	પ.	પરમ્પદી.
ગિ.	ગિસિંગ.	ગિસિંગ.	પ.	પરમ્પદી.
ગિ.	ગિલીયા.	ગિલીયા.	પ.	પરમ્પદી.
ગિ.	ગિવચન	ગિવચન	પ.	પરમ્પદી.
ન.	નમુમક.	નમુમક.	પ.	પરમ્પદી.

સંસ્કૃત માગોપદેશિકા.

અક્ષર.

સ્વર.

૧૩૨૫૨

અં અ, આ આ, ઇ ઇ, ઈ ઈ, ઉ ઉ, ઊ ઊ, ઋ* ઋ,
 ॠ* ॠ, લૃ લૃ, ણ ણ, એ એ, ઐ ઐ, ઓ ઓ, ઔ ઔ,
 = અનુસ્વાર. : વિસર્ગ.

વ્યંજન.

ગૂં ધોષ્ટકનગ્ણાશિક

કંઠ્ય . . . ક ઈ, ઘ ઘ, ગ ગ, ઘ ઘ, હ* હ;
 તાલવ્ય . . ચ ચ, છ છ, જ જ, ઝ ઝ, ઞ ઞ;
 મૂર્ધન્ય . . દ દ, ઢ ઢ, ઢ ઢ, હ હ, ણ ણ;
 દંત્ય . . . ત ત, થ થ, દ દ ઘ ઘ, ન ન
 ઓઠ્ય . . . પ પ, ફ ફ, વ વ, મ મ, મ મ;

અંતઃસ્થ અથવા	{	તાલવ્ય.....ચ ચ;
		મૂર્ધન્ય.....ર ર;
અર્ધસ્વર	{	દંત્ય.....લ લ;
		દંત્યોઘ્ય.....હ હ;
ઉપાક્ષર	{	તાલવ્ય.....શ શ;
		મૂર્ધન્ય.....પ પ;
		દંત્ય.....સ્ સ;
મહાપ્રાણ		હ હ;

* આ અક્ષરો ધણુ ખરૂં ગુજરાતી ઉચ્ચારમાં શુદ્ધ રહે જણાયા નથી; માટે, તેમનો ઉચ્ચાર કોઈ શુદ્ધ વક્તાને મોઢે શાખી લેવો.

ત્વ ત-વ	ન્ય ન-ય	ચ્વ ય-વ	ઘ પ-ઠ
ત્ત્વ ત-સ	ન્વ ન-વ	ચ્ય ર-ણ-ય	ઘ્ય પ-ઠ-ય
ત્ત્વ ત-સ-ન	સ્ત પ-ત	ધ્ય ર-ધ-ય	ણ પ-ણ
ત્ત્વ ત-સ-ય	ત્ત્ય પ-ત-ય	લક લ-ક	ળ પ-પ
ચ્ય થ-ય	જ્ઞ પ-ન	લા લ-ગ	ળ્લ પ-પ-ર
ઙ્ઙ હ-ગ	ઞ્ઞ પ-મ	લ્લ લ-પ	ળ્લ પ-મ
ઙ્ઙ હ-ઙ	વ્ય પ-ય	સ્મ લ-મ	વ્ય પ-ય
ઙ્ઙ હ-ધ	પ્ર પ-ર	લ્ય લ-ય	વ્વ પ-વ
ઙ્ઙ હ-ળ	ળ્લ પ-લ	હ્લ લ-લ	સ્ક સ-ક
ઙ્ઙ હ-ળ-ર	ળ્લ પ-સ	લ્વ લ-વ	સ્વ સ-વ
ઙ્ઙ હ-ભ	ઞ્ઞ પ-ભ	વ્ય પ-ય	સ્ત સ-ત
ઙ્ઙ હ-મ	વ્વ પ-ઙ	વ્ર વ-ર	સ્થ સ-થ
ઙ્ઙ હ-ય	વ્ય પ-ધ	શ્ર શ-ય	સ્ત સ-ત
ઙ્ઙ હ-ર	વ્ય પ-ય	શ્ર શ-ત	સ્પ્ર સ-પ-ર
ઙ્ઙ હ-ર-ય	વ્ર પ-ર	શ્મ શ-મ	સ્ફ સ-ફ
ઙ્ઙ હ-વ	શ્ણ પ-ણ	શ્ય શ-ય	સ્મ સ-મ
ઙ્ઙ હ-વ-ય	શ્ણ પ-ત	શ્ર શ-ર	સ્વ સ-વ
ઙ્ઙ હ-વ-ર	શ્ચ પ-ય	શ્ચ શ-ચ	સ્વ સ-ર
ઙ્ઙ ધ-ન	શ્ર પ-ર	શ્વ શ-વ	હ્લ હ-ળ
ઙ્ઙ ધ-મ	શ્વ પ-વ	ષ્ક પ-ક	હ હ-ત
ઙ્ઙ ધ-ય	મ્મ મ-મ	ષ્ક પ-ક-ર	હ હ-મ
ઙ્ઙ ધ-ર	મ્ર મ-ર	ઘ પ-ઠ	હ હ-ય
ઙ્ઙ ધ-વ	મ્ય મ-ય	ઘ્ય પ-ઠ-ય	હ હ-ર
ઙ્ઙ ન-ત	મ્લ મ-લ	ઘ્ઘ પ-ઠ-ર	હ હ-લ
ઙ્ઙ ન-મ	મ્વ મ-વ	ઘ્ઘ પ-ઠ-વ	હ્ઘ* હ-વ

* બોલવા સરળ પડે, મોટાં અત્યાક્ષરમાં આક્ષર મેળવી, બોડાક્ષર આપ્યા છે.

માગ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો.

વર્તમાન કાળ:-પરસ્મૈપદ.

એકવચન.

પ્રત્યય:-પુરુષ ૧, મિ; પુરુષ ૨, મિ; પુરુષ ૩, તિ.

પદેસાં ગણના ધાતુ.

ગમ [ગમ્ય] ગમ:યુચ (લોગ) બોધ ધર્મોચ્ચ વહતું. બોધતું.
 ન કરતું, કરતું. બળતું. યસ્ વસતું, રહેતું.
 નો [નય] બેઠા નૂ (મય) રોતું, થતું. ન (સદ) મરતું.
 જતું, દોરતું. રદ્ધિમાન કરતું, બ- ખમવું, જતું.
 પન્ પતન ધમતું, ચાવતું, સંભાળતું.
 પડતું.

૧. મન્દુક્યમાં દિવાપદના કપાખ્યાનના પ્રત્યયો બે પ્રકારના :-
 પરસ્મૈપદ પ્રત્યય, અને આત્મનેપદ પ્રત્યય. કેટલાક ધાતુએ
 કેવળ પરસ્મૈપદ પ્રત્યય હોનારા એટલે પરસ્મૈપદી, કેટલાક કેવળ આ-
 ત્મનેપદ પ્રત્યય હોનારા એટલે આત્મનેપદી, અને કેટલાક બે પ્રકારના
 પ્રત્યયોમાયો અને તે પ્રકારના પ્રત્યય હોનારા એટલે કમચપદી, તેાય છે.

૨. ગુણકારી યતા, એટલે વિકસેલ પ્રત્યય સ્વરૂપા મન્દુકી નિશાની
 લાગતાં, કેટલાક ધાતુને જે વિશેષ રૂપ (જેમ કે ગમને બદલે ગમ્ય),
 અથવા આદેશ (જેમ કે દુગ્ને બદલે પદય) થાય છે, તે કાઠ-
 ખૂણ [ ] માંડનાં બતાવેલ છે.

૩. પદેસાં ગણના વિકૃત પ્રત્યય એ પૂર્વે ધાતુના અંતના ઈશ્વર કે
 હીયં સ્વરનો, તથા કિપાંત્ય (એટલે છેલ્લા અંજલની પૌના) ઈશ્વર
 સ્વરનો રૂપ થાય છે. ર્હિ નો ર્હ, ણ ડ ડ નો ણો, ઋ ઋ નો
 ઋ; અને લ્હ નો ઋ થાય છે. •

૪. પર દલા પ્રનામે નો ધાતુ ને રૂપ થાય, તેને વિષ્- પ્રત્યય
 એ અને પી પુરુષ-આવક પ્રત્યય તિ લગાડવાનો છે. મન્દુક્યમાં બે
 સ્વરોલ્લસામ આવે, તો, સ્વૌચ થાય છે; તેથી કીને ને અને બની

* બીજા ગણના ધાતુ.

અસ્ થવું હોવું. | અદ્ ખાવું.

૧ પહેલા ગણના ધાતુઓમાં પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય અ હમેરાય છે, તે ત્યારપછી તે તૈયાર થયેલા રૂપને એટલે અંગને પુરુષબોધક પ્રત્યય લગાડે છે.

૨ બીજા ગણના ધાતુઓને પુરુષ-બોધક પ્રત્યય લાગતા જ લગાડે છે.

૩ પહેલા પુરુષના મૂળને વૃથી શરૂ થતા પ્રત્યયો લગાડવાના હોય, અને, તે મૂળને વૃની પહેલાં અ હોય, તો, તે અ નો આ થાય છે.

૩ પા

વદામિ ।	સરસિ ।	ગच्छति ।	भवति ।
रक्षसि ।	नयामि ।	अग्नि ।	अत्ति ।
पतति ।	वससि ।	नयति ।	अस्ति ।
वोधसि ।	सरामि ।	वोधामि ।	

૧ પહેલો ગણ.

चर चरवुं, आसवुं.

जीवे जीववुं.

त्यज् त्याग કરવો, તજવું.

दह दहवुं, भणवुं, भाणवुं.

नम नमवुं.

पच पचवुं, रांधवुं.

સંધિ કરવી બેધએ. હવે એક નિયમ એવો છે કે, ઇ, ઈ, એ, આ અને ઔ પછી કોઈ પણ સ્વર આવે, તો, તેમને બદલે અતુકમે અઘ, આઘ, અઘ, આઘ મુકવામાં આવે છે. તેથી કરીને, ને+અ=નય+અ=નય, તેને તિ લાગવાથી, નયતિ થાય છે; તેજ પ્રમાણે મૂ+અ=મૌ+અ=મઘ+અ=મઘ આવી રીતના સ્વરવિકારને લીધે, ધાતુનાં જે રૂપ થાય છે, તે અર્ધચંદ્ર (○) ફોંસમાં આપ્યાં છે.

* બીજા ગણના ધાતુનું રૂપાખ્યાન ધણું કઠણ હોય છે, તેથી, આ ચોપડીમાં બીજા ગણના બેજ ધાતુ આપ્યા છે, બીજા ગણ બીજા ચોપડીમાં સવિસ્તર આપ્યા છે.

જુઓ અતુનાસિક સિવાય કોઈ પણ સ્પર્શ વ્યંજન પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો, તે સ્પર્શ વ્યંજનને બદલે તેનાજ વર્ગનો પહેલો અક્ષર મૂક

(ત) બોલે છે.
(તિ) બોલે છે.
(ત) બળે છે.
(ત) બળે છે.
(ત) રહે છે.
(ત) રહે છે.
(ત) પડે છે.
(ત) ચાલે છે.

(ત) જાણે છે.
(ત) દોરે છે.
(ત) ખમે છે.
(ત) યાદ છે.
(ત) ખાય છે.
(ત) છે.
(ત) છે.
(ત) રહે છે.

(ત) તને છે.
(ત) નમ છે.
(ત) રાંધું છે.
(ત) ખાળે છે.
(ત) બચાવું છે.
(ત) ચાલે છે.
(ત) જીવું છે.
(ત) રાંધે છે.
(ત) તળું છે.

પાઠ ૨ નો.

બાહુવચન.

પ્રત્યય:—પુરુષ ૧, મત્સ્ય: પુરુષ ૨, ચ પુરુષ ૩, અન્તિ.+

• ચોથો ગણ. ।

જરા નાચ પામવું,
નૃત્ય નૃત્ય કરવું, નાચવું.
પુષ્પ પોષવું, પોષણ કરવું.
મુદ્ધ મોદ પામવા, મુદ્ધાવું, યે.
લા થવું, બેજાન થવું.
હુમ્મર ભોમ કરવો.

• છઠો ગણ. ।

જ્ઞ [જ્ઞ] ઇચ્છવું.
મજ્ઞ [મજ્ઞ] પૂછવું.
મુચ્ [મુચ્] મૂકવું, છોડવું.
વિદ્ય પ્રવેશ કરવો, પેસવું.
મજ્જ છોડી દેવું; સરજવું, પેસ
કરવું.
સ્પૃશ્ ૨૫ર્થ કરવો, અડકવું.

ચામાં આવે છે; ઉ. કકુસ્+પ્રાન્ત=કકુપ્રાન્ત અને દુશદ્+પતતિ=દુશપતતિ.

- ૧ સિ પ્રત્યયની પહેલાં અસ ધાતુનો અર્થ સ લોપાય છે.

૬ સંસ્કૃત ભાષામાં ઢિલ્લ (બે-પાત્ર) દર્શાવવું દોષ, ત્યારે દિવ-ચન વાપરવામાં આવે છે. એ દિવચન નવા વિદ્યાર્થીઓને કેવળ નવનર દોષાથી, તે ત્રીજા પાઠમાં આપ્યું છે. ખરો અનુક્રમ તો એવો છે ૨, એકવચન, દિવચન, ને બહુવચન.

- + અ થી રાજ થતા પ્રત્યયની પહેલાં અ આવે, તો તે અ લોપાય છે. સુખ્+અ+અન્તિ=સોધ્+અન્તિ=સોધન્તિ.

૨) પુરુષ-ભોધક પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં, ચોથા ગણના ધાતુમાં-ય, અંતે છઠ્ઠા ગણના ધાતુમાં ઙ, લગાડવો જોઈએ.*

— દ્વિવચનના તથા બહુવચનના પુરુષભોધક પ્રત્યયોની પહેલાં, અસ્ (ગ. ૨) નો લોપ થાય છે.

વદામઃ ।
ગચ્છન્તિ ।
બોધથ ।
નયામઃ ।
ભવથ ।
વસન્તિ ।
સ્થ ।
અવન્તિ ।

દહામઃ ।
સન્તિ ।
જીવથ ।
નમન્તિ ।
પુજ્યામઃ ।
નશ્યન્તિ ।
નૃત્યથ ।
મુહ્યામઃ ।

લુપ્સ્યન્તિ ।
શ્પૃશામઃ ।
સૃજથ ।
ઇચ્છન્તિ ।
પૃચ્છથ ।
મુજ્જામઃ ।
વિશન્તિ ।

પહેલા ગણ.

જિ (જયુ) જય પામવો,
જીતવું.

દ્રશ્ (પશ્ય) દર્શન કરવું જોવું.
ધાવ્ ધાવું, દોડવું.

પા (પિવ્) પાન કરવું, પીવું.

યજ્ યજ કરવો, પૂજવું.

વહ્ વહેવું, વાવું, લેઈ જવું.

સ્મ (સ્મર) સ્મરણ કરવું,
સંભાળવું.

હ (હર) હરણ કરવું, લેઈ
લેવું, લઈ જવું.

ચોથા ગણ.

અસ્ ફેંકવું.

કુસ્ ભેટવું.

(થવું.)

તુષ્ સંતોષ પામવો, પ્રસન્ન
હૃદ્, હૃદ્, લોટવું, આળોટવું.

શુષ્ સુકાર્ધ જવું. સોસાવું.

છઠ્ઠો ગણ.

ક્ષિષ્ ફેંકવું.

તુદ્ પીડવું, કનડવું, સતાવવું.

દિશ્ દેખાડવું, બતાવવું.

સિચ્ (સિજ્ચ) સીંચવું.

છાંટવું.

* આ બે ગણોમાં, પહેલા ગણમાં જેમ ગુણ થાય છે, તેમ ધાતુના સ્વરનો ગુણ થતો નથી.

— ૬ પદને અંતે સ્ હોય તો, તેનો વિસર્ગ થાય છે, તેમજ, પદોત્તરનો અધોષ અંતનની પહેલાં, અંગર કશુંએ ન આવે, તો વિસર્ગ થાય છે.

(તમે) બોલો છો.	(તેઓ) પેગે છે.	(અમે) ફંદિયે છિયે.
(અમે) જાહેરે છિયે.	(અમે) નાશ પામિયે	(અમે) પિયે છિયે.
(તેઓ) સમજે છે.	છિયે.	(તમે) યજ દયેછો.
(તમે) દોરો છે.	(તેઓ) નાચે છે.	(તેઓ) વદે છે.
(તેઓ) થાય છે.	(તમે) વેલા યાઓ	(અમે) મંબારિયે
(અમે) રદિયે છિયે.	છો. (છિયે.)	છિયે.
(તમે) ખાઓ છો.	(અમે) લોભ દરિયે	(તમે) દેદો છો.
(અમે) છિયે.	(તેઓ) અફે છે.	(તેઓ) બેટ છે. (વે.
(તેઓ) બાળે છે.	(અમ) અનિયે છિયે.	(અમ) સતેપપામિયે છિ
(અમે) અવિયે છિયે.	(તમે) દરી જાઓ	(તેઓ) મુદાય છે.
(તેઓ) પીરે છે.	છો.	(તમે) આજોદો છો.
(તમે) અવે છો.	(તેઓ) જુએ છે.	(તમે) છોદો છે.

પાઠ ૩.

દિવચન.

પ્રત્યય-પુરુષ ૧, યસ્ પુરુષ ૨, યસ્ પુરુષ ૩, તસ્.

દશમા ધાતુના ધાતુ *

કષ્ઠ દંધન દંધુ.	દંધિન્ન ચિન્ન દંધુ.	ગ્રી (ગ્રીણ) પ્રેમ દં-
તેવું.	વિચાન્ન	પન્નવેલો, પ્રુદાદરવું.
ગણ ગજવું, ધાન્ન.	ફિવર (ચોર) ચોરવું.	ચુદ્ધા અંખવું તપ્પા
ચુવ (ચોવ) ચોખવું, ધોત પીવું, દંખ દેવું.		ગખવી.
બદેર દરવું.	પ્રિય પ્રામદ દરવું.	રમ્પ રચવું, ગોદવનું.

* આમાન્ય રીતે દેવતાં દશમા ધાતુના ધાતુઓ દબાય પડી છે.

દુ વિદ્યમા પ્રત્યય સ્વય દનાદેવો દોષ, ત્યારે ધાતુના અંત્ય અચલી, તથા ઉપાંત્ય ની રહિ યાવ છે; અને એ પ્રિવાય બાલીના ઉપાંત્ય દંત્ય સ્વરનો શુદ્ધ યાવ છે. આ દેશકર કષ્ઠ ગણ, રજ્ઞ પ્રજ્ઞ, સ્પ્રજ્ઞ, મુગ, તથા બીજા દેશકર ધાતુમાં યનો નથી, અર્થાત્ આ ધાતુનો સ્વર બદલાનો નથી. અ, ઇ, ઉ, ઋ, ઋ અને ઋ ની રહિ અનુક્રમે આ, ઇ, ઋ, ઋ અને ઋ છે. એના ઉદાહરણા:—

દશમા ગણના ધાતુમાં વિકરણ પ્રત્યય અય ઉમેરાય છે.

ચોરયાવઃ।	ઘોષવથઃ।	નમયઃ।
પીડયથઃ।	સ્પૃહયાવઃ।	સ્નઃ।
કથયતઃ।	ચિન્તયતઃ।	સ્મરાવઃ।
ગણયાવઃ।	પ્રોણયથઃ।	જયથઃ।
પ્રથયાવઃ।	ગચ્છતઃ।	નશ્યતઃ।
રચયતઃ।	નયાવઃ।	નૃત્યાવઃ।
અદ્વઃ।	વિશતઃ।	શ્ચ્છતઃ।
પહેલો ગણ.	ચોથો ગણ	છઠ્ઠો ગણ.

અટ્ અટન કરવું.	કુપ્ કોપ કરવો, કો- પવું.	ઉજ્ઞ્ વીણવું.
ચલ્ ચાલવું, ખ- સવું.	ક્ષુમ્ ખળમળવું, ગ- ભરાવું.	કૃષ્ આકર્ષણ કરવું. ખેંચવું, ખેડવું.
જલ્પ્ ખખડવું.	ભરાવું.	સ્ફુર્ સ્ફુર્તિ થવી.
નિન્દ્ નિંદવું.	શ્લિબ્ ભેટવું.	ધકકવું, ફરકવું, તરકડવું.
શંસ્ પ્રશંસા કરવી.		

દશમા ગુણ.

પૂજ્ પૂજવું. વર્ણ્ વર્ણવવું, વખાણવું. સાન્ત્ શાંત પાડવું.

(તમે બે) ચોરો છો.	(તમે બે) ઝંખો છો.	(અમે બે) નિંદીયે
(તેઓ બે) કનડે છે.	(તેઓ બે) ભહેર	છીયે.
(અમે બે) કહિયેછિયે.	કરે છે.	(તમે બે) કાપો છો.
(તમે બે) ગણો છો.	(અમે બે) વિચારિયે	(તેઓ બે) ખેડે છે.
(તેઓ બે) જુઓ છે.	છિયે. [દો.]	(આપણે બે) પૂજિયે
(અમે બે) રચિયે	(તમે બે) પ્રસિદ્ધ કરો.	છિયે.
છિયે.	(તેઓ બે) ખુશ કરે છે.	(તમે બે) ભટકો છો.

ચિ + અય + તિ = (વૃદ્ધિ થવાથી) ચૈ + અય + તિ = ચાય્ + અય +
તિ = ચાયયતિ; તદ્ + અય + તિ = (વૃદ્ધિ થવાથી) તાદ્ + અય +
તિ, તાદયતિ; ઘુપ્ + અય + તિ = (યુણ થવાથી) ઘોપ્ + અય +
તિ = ઘોષયતિ.

(તેઓ બે) ગમરામ છે.	(અમે બે) વખાણિ-	(અમે બે) મંત્રોપ
(અમ બ) વીળીએ	યે હિયે.	પામિયે છીએ.
હિયે.	(તમે બે) બોલો છો.	(નમે બે) દોમ દરો
(તેઓ બે) વર્ણવે છે.	(તેઓ બે) ધાય છે.	છો.
(નમે બે) બેઠિયે	(તમે બે) રાંધો છો.	(તેઓ બે) ભોરે છે.
હિયે.	(અમ બે) સમજયે	(અમે બે) અઃ-
(તમ બે) અમરો છો.	હિયે.	હિયે હિયે.
(તેઓ બે) યાંત્રપારે છે.	(તેઓ બે) ખાય કે.	(નમે બે) પૂજો છો.

પાઠ ૪.

વર્તમાનકાળ સમય.

પરેલો ગામ.	શર [શામ] યાનિ દોવું, સ્ત્રી-
હિ (જાત) ગય થયો, પચાઈ જવું	મના રહેવું-પવું. [દી જવું.
દુ (દ્રવ્ય) મિલવું.	અન [અન] અમ લાગવા, પા-
દહ (રાહ) આગેદરન કરવું,	દગાથો ગણ.
દોમવું, વધવું.	જન્ [જાન્] પખાગવું, પોવું.
દયા (નિદ્ર) સ્થાનમાં દોવું.	નદ [નાદ] ગાન કરવું, મારવું
રિષિનિમાં દોવું. દમા રહેવું.	દોહવું, માર મારવો.
દે (દ્રવ્ય) બોલાવવું.	નુલ [નોલ] નોગવું, નેખવું.
ધાથો ગુણ.	મુપ આજ્ઞાણ પરેશવત્ત; રાજ-
મદ [માદ] મન થવું, માં-	મારવું. શુ ગોનિન થવું.
ય થવું, બધવું, ચઢવું.	

મદસિ ।	દ્વચ્છામિ ।	રોહન્તિ ।	વિરન્તિ ।
મસય	મુવય ।	પ્રજયન્તિ ।	પદયાય ।
ધોવાનઃ ।	મૃદાનિ ।	તિથમિ ।	દયનિ ।
રહતિ ।	સ્મરય ।	સૃહયય ।	નયસિ ।
પતાનિ ।	તાદયનિ ।	દરનઃ ।	અન્ય ।
મુચતિ ।	ધોપયય ।	જયનિ ।	ગજયનિ ।

સન્તિ ।	સિઙ્ગસિ ।	શંસથ ।	પશન્તિ ।
નશ્યસિ ।	લુપ્ત્યન્તિ ।	ક્ષાલયતિ ।	પુણ્યામિ ।
નૃત્યતિ ।	તુણ્યામિ ।	ક્ષયતઃ ।	પીડયન્તિ ।
વિશામઃ ।	અસ્યથઃ ।	અગ્નિ ।	યજામઃ ।
પૃચ્છથઃ ।	કથયામિ ।	જીવામઃ ।	શ્રામ્યામિ ।
વહતઃ ।	કૃપામઃ ।	ત્યજ્યથ ।	દ્રવન્તિ ।

ચિન્તયતિ ।

(તે) પોષે છે.	(તું) યાકે છે.	(અમે) હરી નધ્યે
(હું) નાચું છું.	(હું) ધચ્છું છું.	છિયે.
(તમે) શોભ કરો છો.	(અમે) પિયે છિયે.	(તમે) કહો છો.
(તે) પેસે છે.	(તમે) ખાળો છો.	(તું) અડકે છે.
(તું) ધચ્છે છે.	(તેઓ) ધુએ છે.	(તેઓ) ઝંખે છે.
(હું) પૂળું છું.	(તે) ઘસાઈ નાયછે.	(તમે) નાઓ છો.
(તું) નડે છે.	(તું) કહે છે.	(તે) ચોરે છે.
(તે) ભગે છે.	(તે) તોળે છે.	(આપણે) છિયે.
(અમે) ખોલાવિયે	(તેઓ) ચોરે છે.	(તું) ખુશ કરે છે.
છિયે.	(તમે) ગાઠવો છો.	(હું) પેસું છું.
(તે) ઘેલો થાય છે.	(તે) નાહેર કરે છે.	(તેઓ) મારે છે.
(તેઓ) સંતોષપામે છે	(હું) સંભારું છું.	(અમે) રાંધિયે
(હું) જીવું છું.	(તેઓ) વેસે છે.	છિયે.
(તમે) નાઓ છો.		(તમે) પૂળે છો.

સારાંશ તથા સવાલ.

પહેલો ગણ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧.	બોધામિ	બોધામઃ	બોધામઃ
પુરુષ ૨.	બોધસિ	બોધથઃ	બોધથ
પુરુષ ૩.	બોધતિ	બોધતઃ	બોધન્તિ

ઓષા ગણ.

પુરુષ ૧.	પુષ્યામિ	પુષ્યાય:	પુષ્યામ:
પુરુષ ૨.	પુષ્યસિ	પુષ્યય:	પુષ્યય
પુરુષ ૩.	પુષ્યન્તિ	પુષ્યત:	પુષ્યન્તિ

છટ્ટા ગણ.

પુરુષ ૧.	ચિદામિ	ચિદાત:	ચિદામ:
પુરુષ ૨.	ચિદસિ	ચિદય:	ચિદય
પુરુષ ૩.	ચિદન્તિ	ચિદત:	ચિદન્તિ

દશમો ગણ.

પુરુષ ૧.	ચોર્યામિ	ચોર્યાય:	ચોર્યામ:
પુરુષ ૨.	ચોર્યસિ	ચોર્યય:	ચોર્યન્તિ
પુરુષ ૩.	ચોર્યન્તિ	ચોર્યત:	ચોર્યન્તિ

૧. ટંકા, તાલબ્ય. મુર્ધન્ય, ઓષય, અંતરય, યોષ વ્યંજન, અને અયોષ વ્યંજન દ્વારા છે, તે ગણાવે.

૨. ઈ, ઉ, ઋ અને લૃ નાં શુભ અને વૃદ્ધિનાં રૂપ આપે.

૩. પદેસા, ઓષા, છટ્ટા, દશમા તથા ખીન્ન ગણનાં વિશેષ લક્ષણ (વિકરણ પ્રત્યય) શો છે ?

૪. વર્તમાનકાળના પુરુષબોધક પ્રત્યયો આપે.

૫. પદેસા પુરુષના ઈ અને ઋથી શરૂ થતા પ્રત્યયની પદેસાં પૂર્વનાં જ માં શો દેશર થાય છે ?

૬. ઈ, ઓ, યે, અને ઔ પછી સ્વર આવે, તો, તેમને દેશરો અનુક્રમે શાં રૂપ મૂકવામાં આવે છે ? ઉદાહરણો આપે.

૭. ટાઇ પછી વ્યંજન પછી અયોષ વ્યંજન આવે તો પૂર્વના વ્યંજનમાં જે દેશર થાય છે, તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

૮. પદાંત સ્ અને નું શું થાય છે ? એ દેશર રૂ ના સંબંધમાં સ્પષ્ટ થાય છે ?

૯. નીચેના ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપ આપો:—

(વિદ્યાર્થીના મનમાં પાકા ઠસી જાય, તેટલા માટે માટે શિક્ષકની નજરમાં જેટલા ધાતુ આપવાની જરૂર જણાય, તેટલા અહિં આપવા.)

ઉપસર્ગ.

ઉપસર્ગ, ધાતુની પૂર્વે આવી, ધણું કરીને, ધાતુના અસલ અર્થમાં ન્યૂનાધિક્ય કરી, વિશેષ અર્થ ઉપજાવે છે. મુખ્ય ઉપસર્ગ નીચે આપ્યા છે:—

અતિ—હદ બહાર; અતક્રામ્યતિ તે હદ બહાર પગલું ભરે છે, તે ઉદ્ધવન કરે છે.

અધિ—ઉપર; અધિગચ્છતિ તે ઉપર થઇ જાય છે, તે મેળવે છે, એટલે જાણી જાય છે.

અનુ—પાછળ, સરખું, જેવું; અનુસરતિ, અનુગચ્છતિ, તે પાછળ જાય છે, તે અનુસરે છે.

અભિ—તરફ, પાસે; અભિગચ્છતિ તે તરફ જાય છે, અંશુવા પાસે જાય છે.

અવ—નીચે, દૂર; અવતરતિ તે નીચે જાય છે, ઉતરે છે.

આ—હદ અથવા મર્યાદાના અર્થે, ઉલટાપણાના અર્થે, “સુધી”ના અર્થે; આગચ્છતિ તે આવે છે; આરોહતિ તે (અધિક ઉંચાઈ) સુધી વધે છે, ચઢે છે.

ઉત્—ઉંચે, ઉપર વિશેષ; ઉત્પતતિ તે ઉંચે જાય છે, કુદે છે; ઉદ્ગચ્છતિ તે ઉપર જાય છે, ઉંચે ચઢે છે.

ઉપ—પાસે; ઉપગચ્છતિ તે પાસે જાય છે, જઈ મેળવે છે.

નિ—અંદર, નીચે; નિષીદતિ તે નીચે બેસે છે.

પરા—“પાછું” એવા અર્થે, ઉલટાપણાને અર્થે; પરાજયતે તે હારે છે.

પ્રતિ—સામાં, ઉલટું; પ્રતિભાષતે તે સામાં કહે છે, જવાબ દે છે.

પ્ર—આગળ; પ્રયાતિ તે આગળ જાય છે.

વિ—નહિ, નહુદ, દૂર, વિશેષ કરીને; વિશ્લિષ્યતિ તે નૂતન પહે છે.

સમ—સાથે, એકઠાં; સંગચ્છતે તે સાથે જાય છે, મળે છે.

૬ પદાંત સ પિછા કોઈ પણ સ્પર્શ વ્યંજન આવ્યા હોય, તો તે સ્ને

માગ ૨ જો.

પાઠ ૫ મો.

* પ્રથમા વિભક્તિ.

૧. અકર્તાના નામ.

અન્યથા.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષિંગ.	સ્	ઔ	અસ્.
સ્ત્રીપુરુષકલિંગ.	મ્	ઃ	અનિ.
	નૃતઃ	નૃપો *	નૃપાઃ †

અહીં વિદ્યે પૂર્વેના નામરૂપર અનુચાર થાય છે; અથવા મ્ ને દેનાર પદના અર્થનુસાર આનનો અનુચારિ- થાય છે. એ પદોનું મ્ પછી ચ્, જ્ કે જ્ઞ, ડોષ, તેા મ્ ને અહીં પૂર્વેના અક્ષર રૂપર અનુચાર, અથવા વિચ્છેદ મ્ને દેનાર અનુચાર નાનિકામ્યને લેવાતો ચ્, જ્, - જે થાય છે પદોનું, તે પદોનું મ્ પછી ચ્, જ્, જ્ઞ, ર્, હ, ડોષ, તેા અને અહીં અર્થને પૂર્વેના અક્ષર રૂપર અનુચાર ન થાય છે.

* નામની બ.વાનાં નામ વિવિધિભાવે અદિ પદેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, અને સાતમી, એ અર્થેના વપરાય છે; તે બાજુ સ્ત્રીપુરુષકલિંગનાં પ્રથમા, દ્વિતીયા, ત્રીતીયા, ચતુર્થા, પંચમી, ષષ્ઠી સપ્તમી, એ સ્ત્રી પદોના અર્થનાં આવે છે. તેમજ, અન્યથા, ને નાન્યત્રત્તિ હોવા બાદ, પુરુષિંગ, સ્ત્રીવિંગ, ને સ્ત્રીપુરુષકલિંગ, એનું હોવાય છે.

* અ કે છા પછી ઇ કે ઈ આવે, તેા પાને આવેલા સ્વરો બાજુ નહીં, ને બાજુને કે પાને પડેલાય છે; વગી, અ કે છા પછી ઓ કે ઐ આવે, તેા પાને આવેલા સ્વરો બાજુ નહીં ઓ થાય છે; અથવા અ કે છા+વ કે ઇ=એ અને અ કે છા+ઘો કે ઐ=ઐ.

† ઉક્તા માત્ર અર્થે (ઇ, ઈ, ઓ, ઐ) ત્રિવાચ જાણીતા રૂપ પડે.

ફલસ્

ફલે*

ફલાનિ.

નામ (પુલ્લિંગ).

અનલ અશિ.
અશ્વ ઘોડો.
ઈશ્વર ઇશ્વર.
કર્મ કાર્યભો.
જન જન, લોક.
જીવ જીવ, પ્રાણી.
નર નર, પુરુષ.

નૃપ રાજ.
પવન પવન.
પુત્ર પુત્ર.
વાલ્યાળક, છોકરો.
વૃદ્ધ ડાહ્યો માણસ.
મૂર્ખ મૂર્ખ, મૂરખ.

મેઘ વાદળ.
રામ રામ.
વૃક્ષ વૃક્ષ, ઝાડ.
સમુદ્ર સમુદ્ર, દરિયો.
સૂદ રસાઈયો.
હસ્ત હસ્ત, હાથ.

(નપુંસકલિંગ.)

કમલ કમળ.
ગૃહ ઘર.
જલ જળ, પાણી.
દુઃખ દુઃખ.

ધન ધન, દોલન.
નેત્ર નેત્ર. આંખ.
પર્ણ પાંદડું.
ફલ ફળ.

મિત્ર મિત્ર.
મુખ મુખ, મોઢાં.
સુખ સુખ.
હૃદય હૃદય, હૈયું.

વાચ્ય.

નૃપોઽ જયતિ । । સુખં ડ્ર પ્રીણયતિ । કૂર્મઃસરતિ ।

હસ્વ અથવા દીર્ઘ સ્વર પછી સન્નતીય સ્વર હસ્વ કે દીર્ઘ આવે, તે પાસે આવેલા બે સ્વરો મળી બંધ, બંનેને ઢેકાણે દીર્ઘ સ્વર થાય છે.
ઉઃ—દૈત્ય+અરિ=દૈત્યારિ; કવિ+ઈશ=કવીશ, ઇવ. (૫ ૬ ટીપ * પ્રથમા તથા દ્વિતીયાનાં રૂપને લાગુ નથી).

* જો અ કે આ પછી હસ્વ કે દીર્ઘ ઈ, ઉ, ઋ, કે લ આંબો હોય, તો પાસે આવેલા બે સ્વરને બદલે પર (પછીના) સ્વરનો ગુણ મૂકાય છે; અર્થાત્, અ કે આ+ઈ કે ઈ=ઐ;+ઉ કે ઊ=ઔ+ઋ કે ઋ=અઃ;+લ=અલ્.

* વિસર્જની પૂર્વે ઋ હોય, તેમજ પછી અ કે ઘાપ વ્યંજન આવ્યા હોય, ત્યારે વિસર્જનો ઉ થાય છે, અને તે ઉ પૂર્વના (પહેલાંના) અમાં મળી, ઔ થાય છે (હપરની ટીપ* જુઓ).

ડ્ર ૫. ૧૩ ની ટીપ ડ્ર જુઓ.

ઘડા ૩ વૃત્તતઃ ।	જીવો મુદ્ધતિ ।	વલે પતનઃ ।
જના x વૃદ્ધિતિ ।	દસ્તો દગ્નઃ ।	ધનં નદ્યતિ ।
ચાલઃ સ્પૃદ્યતિ ।	મુદ્ધાનિ દ્રવન્નિ ।	નરા મચ્છાન્તિ ।
મૃદાણિ રજન્નિ ।	દુઃશ્ચ પાદ્યતિ ।	કમલે નૃત્યતઃ ।
નેત્ર પદ્યતઃ ।	રામઃ પૃજયતિ ।	મિત્રાણ વધયન્તિ ।
મેત્રા મિત્રીતિ ।	પુત્રો તુષ્યતઃ ।	મૃદાં વિશતિ ।
વૃદ્ધો મુચ્ચતઃ ।	જલં તુષ્યતિ ।	સમુદ્રઃ શામ્યતિ ।
વરનો દાનિ ।	મૃગો કુત્યતઃ ।	
સામગ્રો રજા છે. [છે]	પ્રાણીઓ નાસ પામે છે	મિત્ર પૂછે છે.
(૧) હાકરા આગોટે	દાધ ફેકે છે.	પાંડા પડે છે.
દીકરા ખુલ્લ કરે છે.	અસિ જલે છે.	દેવું મમય છે.
ગે.ગ્રાઓ ફેરે છે.	આંખ ફરે છે.	રંગાહ્યા રાધિ છે.
પવનો વાય છે	(બે) મમુડો ખગ-	લોકો નીકે છે.
ધધર મરે છે.	બલે છે. [મે છે.	આગુમ હલે છે.
વૃદ્ધો જાને છે.	ગ્રાહો આગુસ ગ્રાન્	હાગ સગગાટે છે.
બે કાચગાઓ સરે છે	મૃગાઓ બકે છે.	મુખ ગોમે છે.

૨. રક્ષગન્ન નામ.

પ્રત્યય.

પ્રક્રિં.મ.	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
	સુ.	૦	અસુ.

૬ પૂ. ૪ લીપ ૧ નુચ્ચા.

* વિચરને પૂરે લો દોષ ને પછી અર ૩ લોપ બંજન આવે, તેા વિચરને કહી નવય છે. વળી વિચરનેની પૂરેઅ દોષ, ને પછી એ લ્પ સિવાય કાઈ પણ અર દોષ, તેાપણ વિચરને લોપાય છે; વિચરનેનો લોપ હંચાથી પારો આવેલા સ્વરોની સંધિ થતા નથી. ૭૦ નરાઃ રમેન્નરા રમેઃ રચ્છતિ=ચુષ રચ્છતિ.

૬ સમાનપદે (એક ને એક જ સંખ્યામાં) ઘટ, ફ, પૂ પછી લા-મલો જ ન આવેલા દોષ, તેા તે નનો જ લાય છે. વળી ઘટ, ફ, પૂ અને નની વચ્ચે સ્વર. જ સિવાય અર્ધસ્વર, મદાપ્રાણ હ, તેમજ કંઠ્ય ૬ યોજના વાંતો બંજન દોષ, તેા પણ ન નો જ લાય પડેલ, ને ન પડતે આવેલા દોષ, તેા તે ન નો જ લાય નથી; ૭૦ નરાન્

પ્રથમાના દ્વિવચનમાં 'હ' દીર્ઘ થાય છે, અને બહુવચનમાં
અસ્ પ્રત્યય લાગતાં 'નો' શુણ્ થાય છે; એ નિયમ પ્રમાણે—

હરિઃ   હરી (હરે+અસ્=)હરયઃ

નપુંસકલિંગ.

૦

હારીઈ

હ. હિ

દ્વકારાંત નપુંસક નામોને સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, નૂ ઉમેર-
વામાં આવે છે; વળી, પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુવચનમાં 'હ' દીર્ઘ
થાય છે. તેને લીધે—

વારિ

વારિણી

વારીણિ.

નામ. (પુલ્લિંગ)

અગ્નિ અગ્નિ, દેવતા
અરિ શત્રુ, દુશ્મન.
અસિ તરવાર.
ઉદધિ મહાસાગર.
ઋષિ ઋષિ.

કપિ વાંદરે, વાનર
કવિ કવિ. હાથી.
ગિરિ ગિરિ, પર્વત.
ધૂર્જટિ શિવ.
નૃપતિ રાજ.

પવિ ઇંદ્રતું વજ્ર.
પાણિ હાથ.
યતિ જતી, યોગી.
વ્યાધિ વ્યાધિ, રોગ.
હરિ હાર, ઇંદ્ર.

ન (અવ્યય) નહિ.

વારિ (નપુંસકલિંગ) પાણી.

વાક્ય.

ઉદધિઃ શુષ્કયતિ ।
કપયઃ ક્ષિપન્તિ ।
ઋષો ચિન્તયતઃ ।
અરિઃ પીડયતિ ।
પાણી હરતઃ ।

નૃપતિઃ યજતિ ।
વારીણિ શુપ્ત્યન્તિ ।
અગ્નિર્દહતિ ।
કપયઃ શંસન્તિ ।
વારિ નાસ્તિ ।

ગિરિ વહતિ ।
વ્યાધયો નશ્યન્તિ ।
પવિઃ પતતિ ।
અસયઃ પતન્તિ ।
યતી ચિન્તયતઃ ।

∴ જેમને વિલક્ષિતા પ્રત્યય લાગતાં નથી, એટલે જેમનું લિન્ન લિન્ન
રૂપાખ્યાન થતું નથી. તેમને અવ્યય કહે છે.

* સ્ અથવા વિસર્જની પહેલાં અ કે આ સિવાય કોઈ પણ સ્વર
હોય, ને પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન આવે, તો તે સ્ અથવા વિસર્જનો
ર થાય છે.

વ્યાધ્યો નગાન્ પોટયાન્ત ।

જલં વિપ્રથ ।

નમ વાધો વુઝ છે.

ધોડા ખાલનો વડે છે.

કાલો માનસ રવગેંડુ ચડે છે.

સિદ્ધો દાધિયોને ખાઈ જાય છે.

(તે) હોડા મળે છે.

થોડી વન જાય છે.

થોડી (એ) તીર ફેરે છે.

પરમેશ્વર માધ્યમેન મંભાળે છે.

(એ) ગામીનાં (અમે) પેનીએ

(તેઓ) પગ છુએ છે. [હિયે.

દોકરો ખાતે ખુશી કરે છે.

માધ્યમા કમ્પમાએ ખાય છે.

વાંદનાં જારોપર ચડે છે.

(તે) ચાકરોને પૂછે છે.

વિદાલોન્મસ્તઃકયતિ પુરુષઃ ।

મૂઢં પ્રવિદ્યાતઃ ।

(એ) મૂર્ખા ઝેર પીએ છે.

રાજાઓ મો-ને સળ દરે છે.

(તેઓ) પુસ્તકો મેળવે છે.

(તમે) ખાત ખાંડ છે.

ગમને મિત્રો મળારે છે.

લોકો મળાઓન વખાળે છે.

કાલો માધ્યમા કમ્પમાને ડરે છે.

(હું) સત્ય સમજું છું.

વેદો સંસ્કૃત વખાળે છે.

ખાપ (પોતાનાં એ) છોકરાંને

જોડાવે છે.

મૂર્ખાને કાલો માધ્યમાને નિરે છે.

મળ થોડાને કરે છે.

૨. દક્ષરાં નામ.

પ્રત્ય.

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

પુસ્તિકામ.

મ

મ

મ

બહુવચનમાં મ પ્રત્ય સાગતાં દક્ષર દીર્ઘ થાય છે; તેમજ

દ્વિવચનમાં પણ દક્ષર દીર્ઘ થાય છે; તેથી કંગોત—

દ્વિમ્

દ્વિમ્

દ્વિમ્.

* પદાન્ત મ્ પછી મ્ હ, મ્ શ્ તથા મ્ ર્ આવે તો, તેમને ને
ટેકાએ અનુસ્વારને વિસર્ગ થાય છે.

÷ દ્વિતીયા વાપરવી, કેમકે મ્ હ (=કપર ચડવું, પદાન્ત) પાડ
અનિવાર્ય છે.

* (મ્) (પ્રવેશ કરવો, પેસવું) સકનેક છે, માટે દ્વિતીયા વાપરવી.

નામ (પુલ્લિંગ).

અતિથિ પરાણો.
અધિપતિ ઉપરી,
ધણી.

અલિ ભમરો, મધ-
માખ.

કલિ કળઓ.

કિરિ ભૂંડ, હુકર.
વાલિ બળિદાન.
મિશ્નુક ભિખારી, યા-
મણિ મણિ. [ચક્ર.
રવિ રવિ, સૂર્ય.
રાશિ દગ, દગલો.

વાયસ કાગડો.
વિધિ અદષ્ટ નશીમ.
[દાણો.

વ્રીહિ જુદા જુદી જા-
તના ચોખા કે

સારથિ સારથી, રથ
હાંકનારો.

પ્રતક્ષલ ગ. ૧૦, પખાળવું, ધોવું.

ગણ ગ. ૧૦, ગણુકારવું.

દા [ચન્દ્ર] ગ. ૧. દેવું, આપવું.

અમિ+નન્દ. ગ. ૧, આનંદ પા-

મવો, ચલાવું.

આ+ની ગ. ૧, આણવું, લાવવું.

અનુ+સૃ ગ. ૧, અનુસરવું.

અપિ (અવ્યય), પણ, એ.

વાયસો વલિ મક્ષયતિ ।

નૃપતિરરીજ્જ*જયતિ ।

હરિ પીડયતિ વ્યાધિઃ ।

મેઘો વારિ સિન્ચતિ ।

કમલમલીન્ પ્રીણયતિ ।

રામો રવિ નમતિ ।

ષાણી પ્રક્ષાલયાન્નઃ

અસીન્વહન્તિ યોધાઃ ।

કર્ણિ મુઙ્ગ્યામઃ ।

નૃપતિ વર્ણયન્તિ કવચઃ ।

મર્ણિ ચોરયતિ સ્તેનઃ ।

અધિપતીર્નિકકરા અનુસરન્તિ ।

ઉદધિ ગચ્છાવઃ ।

ઋષી નમામઃ ।

વ્યાઘ્રઃ કિરીનત્તિ ।

સારથીનાહ્યામઃ ।

ઈશ્વરો વિધિ જયતિ ।

રાશિ નયતઃ ।

વ્રીહીનુજ્જાતિ મિશ્નુકઃ ।

* જ્યારે સ્ કે અન્ય દંત્ય વ્યંજન, શ્ કે અન્ય તાલવ્ય વ્યંજન સાથે જોડાય ત્યારે દંત્યને ઠેકાણે મળતો તાલવ્ય મૂકાય છે—એટલે કે, સ્ ને ઠેકાણે શ્, ત્ ને ઠેકાણે જ્, ને ઠેકાણે ઞ્ ઇત્યાદિ થાય છે, જ્યારે દંત્ય ને મૂર્ધન્ય જોડાય ત્યારે પણ, એવીજ રીતે દંત્યને ઠેકાણે મૂર્ધન્ય થાય છે—એટલે કે સ્ ને ઠેકાણે શ્, ત્ ને ઠેકાણે ડ્, જ્ ને ઠેકાણે ઢ્, ઇત્યાદિ થાય છે. અર્થાત્, તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય સાથે દંત્યના યોગમાં દંત્યનો અનુ-ક્રમે મળતો તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય થાય છે.

ગિરીઃ ચારોહન્તિ ।
 કર્વિ જનઃ પૂજયતિ ।
 ચર્તિ પૃચ્છન્તિ શિષ્યાઃ ।
 કવિયો ઋગિઓને વખાણે છે.
 રામ કવિઓને નમે છે.
 યોગી પર્વત (નરદ) જાય છે.
 (બે) વાંદરાને (દું) માફ કરું.
 દરિ દગલા લાવે છે.
 તે દાસને સ્પર્શ કરે છે.
 ઓમકો રોગોને દરજી કરે છે.
 (તે) પારધી(બે) હુફરાને જુએ છે.
 દરિ (પોતાના) શત્રુને માટે છે.

જ્યાર્ધિ ન ગણયામિ ।
 અતિર્યાન્પૂજયન્તિ બ્રાહ્મણાઃ ।
 કશીઘ્રામિતન્દતિ યુધઃ
 યોધો તરવાર ફેંકે છે.
 (દું) મણિઓ ધંધું છું.
 (તે) દરિયાઓ (કિપર) બટકે છે.
 માણસ અગ્નિમાં પેમે છે.
 (બે) મારથીઓને (તે) પૂછે છે.
 લોકો ગજાઓને ખુશી કરે છે.
 ગજાઓ પણ યોગીઓને નમે છે.
 ચોડાઓ પાણી પીએ છે.
 માણસો બળિદાનો આપે છે.

પાઠ ૭.

તૃતીયા વિભક્તિ.

અકારાંત નથા દકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

ઐકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

પુસ્તિકા.

{ અકારાંત—ઇન મ્યામ
 દકારાંત—ના ”

પસ્
 મિસ્ ।

મ્યામ પ્રત્યય લાગનાં પૂર્વનાં જ દીર્ઘ થાય છે.

હું બે સ્વરો પાસે આભ્યા દનાં સંધિ થતી નથી, એકું યોગે પ્રસંગે
 બને છે. તેમાં આ ઠેકાણે એનો નિયમ લાગુ થાય છે કે ન્યારે નામ કે
 ક્રિયાપદના દ્વિવચનને છેડે દીર્ઘ ફૂ, ઝ, કે પ આભ્યા દોષ ત્યારે પછીના
 સ્વર સાથે તેવી સંધિ થતી નથી.

* પૃ. ૧૯ દીપ જુઓ.

÷ દ્વિતીયા વાપરવી; કારણ કે અદ્વ ગતિવાચક છે.

* પૃ. ૨૦ દીપ જુઓ.

दण्डेन
मणिना

दण्डाभ्याम्
मणिभ्याम्

दण्डैः
मणिभिः.

નપુંસકલિંગ. } અકારાંત નપુંસક નામોનાં રૂપો પહેલી બે
 વિભક્તિ સિવાય. બાકીની બધી વિભક્તિઓ-
 માં અકારાંત પુલ્લિંગ નામ જોવાંજ થાય છે.

नपुंसकलिङ्ग इकारान्त—आ भ्यास् भिस्
 वारिणां वारिभ्याम् वारिभिः
 नाम (पुस्लिङ्ग).

अलंकार अलंकार,
आतप तडके. [धरेणुं].
इन्द्र धंद्र.
उपहार भेट.
कर हाथ.
कासार तणाव.
कौशिक कुशने।
वंशज, वैशिक,
गोत्रने पुरुष.

વળડ લાકડી.
 દેવ દેવ, ઈશ્વર.
 નદ નદી. [નાર.
 નાલિક નાવ ચલાવ-
 પત્તિ પાળો
 વાળ બાણ, તીર.
 મન્ત્ર મંત્ર, (વેદના)
 સુકાની કડી.

यजमान गजमान,
 धंधधु.
 यत्न प्रयत्न, भट्टेनत.
 रथ रथ. [राज.
 रावण रावण लंकाने।
 विधि विधि, शास्त्रनी
 आशा.
 श्लोक श्लोक, कवि-
 तानी कडी.

(नपुंसकलिंग.)

ઘન અન, ખોરાક.
 અર્ચ અર્ચ પુનનો
 સામાન.
 રુચન બળતણ.
 અનિત કોદાળો.
 ગોત્ર ગોત્ર, વંશરૂળ.

चक्र चक्र, पैरु.
नख नख.
पुण्य पुण्य.
यन्त्र यन्त्र, सांन्या.
रत्न रत्न, जवाडि.

शरीर शरीर.
शास्त्र शास्त्र.
शीर्ष शीपः माथुः.
सूक्त सूक्त, वेदनी
उवितातुं पद.

विशेषतः—खज्ज लंगडो. प्रभूत पुष्प.

ટીપ-વિશેષણ વિશેષની જાતિ, વચન, અને વિભક્તિ લાગે છે

§ ૫. ૧૭ નો નિયમ, તથા ૫. ૧૬ ની દીપ્તિ: જુઓ.

રામ મણીઓ વડે શરીર શણગારે છે.
 માણસ મુખવડે ખોલે છે.
 માણસો અંત્રવડે શરીર પોષે છે.
 (તેઓ) માથે ભાર વહે છે.
 હરિ પ્રજ્ઞાનોએ ઋષિને સંતુષ્ટ કરે છે.
 રાજાઓ ભેટાકાંડે સંતુષ્ટ થાય છે.
 સ્ત્રી યંત્રોવડે ચાલે છે.
 બ્રાહ્મણો (એ) સૂકતોવડે દેવને ખોલાવે છે.
 તે વિધિઓ ધશ્વરને પૂજે છે.
 એ શ્લોકવડે (તે)રામને વખાણે છે.
 માણસ શત્રુને તરફ વડે મારે છે.
 રામ સારથિ સાથે જાય છે.
 તળાવ કમળોવડે શોભે છે.

લોકો ધણા મણીઓથી પણ ખુશી થતા નથી.
 (અમે) રથમાં (હમેસીને) ગામ જઈએ છીએ.
 તે દેવોને બળિદાન વડે ખુશ કરે છે.
 વાઘ માંસવડે જીવે છે.
 તે ચિત્તમાં ઈશ્વરનું ચિંતન કરે છે.
 ઇંદ્ર (પોતાના) વજ્રવડે પર્વતોને મારે છે.
 વૃક્ષો પાણીવડે જીવે છે.
 વાંદરાઓ ફળોવડે સંતોષ પામે છે.
 વસંત ઋતુ ઝાડોને પાદડાંવડે શણગારે છે.
 તળાવો તડકાકાંડે સુકાઈ જાય છે.
 માથું ભાર વડે નીચે નમી જાય છે.

ચતુર્થી અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
અકારાંત	{ ચં ય	મ્યામ્.	મ્યસ્.
પુલ્લિંગ.	{ પં આત્	"	"
અકારાંત	{ ચં } પુલ્લિંગ પ્રમાણે.		
નપુંસક.	{ પં }		

ય તથા મ્યામ્ પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો અ દીર્ઘ થાય છે.
 અને મ્યસ્ પ્રત્યય લાગતાં અનો ય થાય છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
	રામાય	ઠામામ્યામ્	રામેભ્યઃ
	રામાત્	"	"
અકારાંત પુલ્લિંગ.	{ ચં ઇ	મ્યામ્	મ્યસ્.
તથા નપુંસકલિંગ.	{ પં અસ્	"	"

૨૦—હરે+પ=હરયે હરિમ્યામ્ હરિમ્યઃ

૫૦—હરે+મસ્=હરેઃ, , ,

૨૦—વારિણે વારિમ્યામ્. વારમ્યઃ

૫૦—વારિણઃ, , ,

નામઃ—પુત્રિંગ.

અશ્વપતિ વિશેષ નામ.	નિષ્ક સેના મહાર.	ચરાદ્ બંડ.
આચાર્ય આચાર્ય, ધર્મશુર.	પયંત પર્વત.	ચિનય વિનય, નમ્રના.
કૃષીવલ ખેડન.	પાપ પાપી દુટ.	શિખર શિખર, ટોચ.
કૃષ્ણ વિશેષ નામ.	પ્રામાદ મદેહ.	સાચં સાધ, કાશો,
ક્રોધ ક્રોધ.	મૃત્ય આકર.	ટોળું
ક્રોધ ક્રોધ, ખે માધક.	માય આદ.	સેનાપતિ સેનાપતિ
તિલ તલ	મોદક લાડ.	સનિક લક્ષ્મી સિ-
કોપ કીપ, ખેટ, ખંડ.	યાચક માચક, માગણ.	પાધ.
	લોક લોક, દુનિયા.	
	ઘણ વધ, ધાત.	

નપુ'મ્લ સિંગ.

અજ્ઞાન અજ્ઞાન.	જ્ઞાન જ્ઞાન.	ચોજન જોજન, ચાર
આકાશ આકાશ.	તારક તારો, ચાંદરખી,	કોચ
આસન આસન, ખેડક.	પદ્ધ પગથું.	રાજ્ય રાજ્ય.
ઉદ્યાન વાડી.	પલ્લવ તળાવડું,	ઘન વન.
કન્યાણ દેશ્યાણ.	ખાખોચિયું.	જ્ઞાન સો.
કુષુમ ફૂલ.	મોજન મોજન.	સિંહાસન સિંહાસન
ક્ષેત્ર ખેતર.	મૌન ચાંતના.	સ્વદૃશ્ય સ્વધર્મ, ૪.
જાદય આગમ.		રજ.

* ચતુર્થા. પંચમી. અને ષષ્ટીના એકવચનના પ્રત્યય સામતાં, હસ્વં દેશાનાં તથા ઉદારાંત પુલ્લિંગ નામોના અત્યંત સ્વરનો શુભ ધાય છે.

† અમ્ પ્રત્યયની પૂર્વે પ કે કો દેાય, તે અ લેાય છે.

વિશેષણ.

મૂલ મુજો.

ધાતુ.

ગણ ૧.

અધિ (ઉપ.)+ગમ મેળવવું.

પ્રતિ+આ (ઉપ.)+ગમ પાછું
આવવું.

દા [ચક્ષ] દાનકરવું, આપવું.

પ્રતિ (ઉપ.)+દા બદલે આપવું.

ઉપ (ઉપ.)+દિશ્ગ. ૬. ઉપદેશ કરવો, શિખવવું, સમજાવવું.

ધૃ ગ ૧૦, ધારણ કરવું, પહેરવું; દેણુદાર હોવું*, દેવું હોવું.

અવ્યય.

નમસ્ + નમસ્કાર. વિના સિવાય સ્વસ્તિ, સ્વસ્તિ, અખંડ કલ્યાણ.
વાચ્ય.હરિર્બ્રાહ્મણેભ્યો નિષ્કાન્ ય-
ચ્છતિ ।

મનુષ્યો ગ્રામાય ગચ્છતિ ।

કલ્યાણાય હરિ મજતિ ।

ફલેભ્યો ગચ્છામિ ।

હરયે નૃપતિઃ કુપ્યતિ+ ।

મોદકેભ્યો વાલઃ સ્પૃહયતિ ।

નગરાદાગચ્છતિ §

અશ્વાત્પતતિ ।

અતિથિભ્યોઽન્નં યચ્છતિ ।

તિલેભ્યઃ પ્રતિયચ્છતિ માષાન્ ।

આસનેભ્ય ઉત્તિષ્ઠન્ત્યાચાર્યાઃ ।

* જ્યારે ધૃ ધાતુનો અર્થ દેણુદાર હોવું થાય છે, ત્યારે લેણુદારનું નામ ચતુર્થીમાં આવે છે; અને લેણું બતાવનાર શબ્દ દ્વિતીયામાં આવે છે. તથા દેવાદાર પ્રથમામાં આવે છે.

÷ જે નામને નમઃ કે સ્વસ્તિ બોડવામાં આવે, તે ચતુર્થીમાં આવે છે. વિના બોડવામાં આવે, તે બીજી, ત્રીજી, કે પાંચમીમાં આવે છે.

§ અનુનાસિક તથા અંતઃસ્થ સિવાયના કોષપણુ વ્યંજન પછી થોડા વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે ને પૂર્વના વ્યંજનને બદલે પૂર્વ વ્યંજનના વર્ણનોજ ત્રીજે અક્ષર મૂકાય છે,

+ કોષ, દ્રોહ (=કેષ), ઈર્ષ્યા (=ચડસાચડસી). કે અસૂયા (=અદે-ખાધ) ના અર્થનાં ક્રિયાપદો સાથે, કોષ વગેરે જેના પ્રત્યે બતાવવામાં આવે છે તેને ચતુર્થી લગાડવામાં આવે છે. સ્પૃહ ક્રિયાપદની સાથે ઈચ્છિત વસ્તુવાચક શબ્દ પણ ચોથીમાં આવે છે.

અર્થ) દાનનું કર્મ દ્વિતીયામાં અને લાદના

ઘઘાઢિભારિને શામ્યનિ ।
 રથેલોંકઃ સુમ્નમધિગચ્છનિ ।
 પ્રાસાદા*જ્જનં પદ્યનિ નૃપઃ ।
 શિષ્યાય શાસ્ત્રમુપદિશનિ ।
 ધરિભ્યો દુઃશામ્યુદ્ગચનિ ।
 શિષ્યરાતનવનન્તિ ગજાઃ ।
 દ્વીપાદ્ દોરમદનિ સાર્થઃ ।
 મન્યં કોષાદ્રામસ્તાદયતિ ।

નગરં ઘનાયોજનન ।
 નમો દેવમ્યઃ ।
 સ્થમ્નિ હરયં ।
 પત્યંભ્યો ઘરાદા ઉત્તિ-
 ઈન્નિ ।
 ચિનયઃ સુમ્નાય મયતિ ।
 નિશાન્ ધારયતિ રામાય
 હરિઃ ।

રામ ભોજનને વાસ્તે ઘેર જાય છે.
 રથે પડે ઉપરથી પડે છે.
 (દુ) પામકોને ધન આપું છું.
 દરિને અધપનિની સો (ભોગોગે)
 દેવી છે *
 શક્તિ માણસ ભોક્ષ સાથે જીવ-
 રને મળે છે.
 સેનાપતિ લગ્નની સિપાઈઓને
 (એક) ગામથી (બીજી)
 ગામ લઈ જાય છે.

આજ્ઞા રાજાએ પામેથી ધન
 મેળવે છે.
 પર્વત સુમ્નથી (બે) યોજન છે.
 દરિ કુદોનેમાટે આગનરૂ જાય છે.
 દુઃખ પામથી નિપજે છે.
 દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકી
 દે છે.
 રામ સ્વધર્મથી ચૂકે છે.
 (બે) લગ્નમાંથી (તે) ચોખ્ખા
 માને છે.

* પૃ. ૨૧ ની દીપ * જુઓ.

* પૃ. ૨૩ ની દીપ * જુઓ.

ડું કેલકાઃ ધાતુ ઢિકમેંડ છે; જેમકે. નાં, પ્રચ્છ, યાચ્, વગી, આ
 પદ્ધતિ જેવા અર્થવાચી બીજા ધાતુ પદ્ય ઢિકમેંડ છે.

શિષ્યો (પોતાના) આચાર્યો
પાસેથી જ્ઞાન મેળવે છે.
રાજાઓ (પોતાના) રાજ્યોનું
શત્રુઓથી રક્ષણ કરે છે.
રાજા સિંહાસન ઉપરથી (પોતાના)
સેનાપતિને કહે છે.
આજસને લીધે (તે) (એક) પગલું
પણ ચાલતો નથી.
વિનયને લીધે (તે) મુગો ખેસે છે.

(હું) બાગમાંથી પાછો ફરું છું
ખેડુતો ધાન્યને માટે ખેતર ખેડે
છે.
છોકરો બાપ પાસેથી ધન મેળવે
છે. [છે.
મૂર્ખાઓ અજ્ઞાનને લીધે ખડખડે
ડુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે.
આકાશમાંથી તારાઓ પડે છે.
કવિઓને અખંડ કલ્યાણ !

પાઠ ૬.

ષષ્ટી, સપ્તમી, અને સંજોધન.

પ્રત્યય.

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

અકારાંત પુલ્લિંગ.	{	પ૦ સ્ય	ઓસ્	નામ્
		સ૦ ઇ	"	ષુ

અકારાંત નપુંસક—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

નામ્ પ્રત્યયની પહેલાં અંત્ય હસ્ત સ્વર દીર્ઘ થાય છે;
ઓસ્ તથા ષુ પ્રત્યય લાગતાં અંત્ય અ નો ણ થાય છે.

ઇકારાંત પુલ્લિંગ	{	પ૦ અસ્	ઓલ્	નામ્
		સ૦ ઔ	"	ષુ

ઔ પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વની ઇ લોપાય છે.

અકારાંત નામના સંજોધનમાં મૂળરૂપ જ વપરાય છે; અને
ઇકારાંત નામનું સંજોધન મૂળરૂપના અંત્ય ઇ કારનો ણ કરવાથી
થાય છે; અને તેનાં દ્વિવચન ને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તો રૂપો
જેવાંજ છે.

આચાર્યોઃ દિગ્વ્યાણાં ધર્મ
કથયન્તિ । [મદ્યન્તિ ।

મનુષ્યાણાણગદેન વ્યાધયો
રામસ્ય મારયિઃ મુમન્ત્રો

યતે રથે* નયન્તિ ।

અન્દ્રસ્ય પ્રકાશો જનના-

દરિના (બે) ડોહરતની આલ
વખાળવા લાયક છે.

ધરોમાં દિવા છે.

યથો કુખેરના આકરો છે.

વાદગઓનાં પુહડાં લાંબાદોય છે.

હવિઓમાં દાવિદાસ પ્રથમ છે.

માળુમનો આકર ગામ જય છે.

ગાનઓ મદેલમાં રહે છે.

પેસાવાળા દવેલીઓમાં રહે છે.

રામ માળુમોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

સરોવરનું પાણી આરું છે.

પર્યનોનાં ચિખરો ઉપર બરફ છે.

ચોર આદ્વાનુનું ધન ચોરે છે.

(૬) વાડીઓની ઐન્દર્યવટે
ખુશ થાઉ છું.

(૭) જાડનું પાંદડું દલાવે છે.

માદાદકો મયતિ ।

ગિરિપુ ઘસન્તિ મિદ્ધાઃ ।

ઘરોળાં સૈનિકાન્ નૃપન્તિ
ઝંયતિ ।

ચોંચસ્ય પાળો મુદ્ગોડરિન ।

મૃજંટો યતોનાં ઘિનમન્તિ ।

(૮) દેવતામાં ધી નાખું છું.

ખસામીનુંવેર લદાઈનું દારાનું છે.

મૂખાને (મુધારવાને) ખરે કશું
ઓસડ નથી.

ઓ દરિ, લોકો વિનયથી મંત્રુષ
થાય છે.

વાદગાંઓ આદાયમાં ગાતે છે.

ચોગીઓનું રહેણાં જંગમોમાં
દોય છે.

દરિયામાં ધળા રત્નો દોય છે.

કુસો જાગમાં જાડોને શળુગારે છે.

ડાલો માળુમ(પોતાના) મનમાં
દોધને જગ્યા આપતો નથી.

ઈશ્વર પાપીઓનાં પાપ કામા ક-
રતો નથી.

કમજો પાણીમાં ફગે છે.

સારોશ તથા સવાલ.

નૃપ—પુસ્તિકા.

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

પ્રથમા

નૃપઃ

નૃપો

નૃપાઃ

* પૃ. ૨૮ દીપ ૬ શુઓ.

द्वितीया	नृपस्	नृपौ	नृपान्
तृतीया	नृपेष्	नृपाभ्याम्	नृपैः
चतुर्थी	नृपाय	"	नृपेभ्यः
पंचमी	नृपात्	"	"
षष्ठी	नृपस्य	नृपयोः	नृपाणाम्
सप्तमी	नृपे	"	नृपेषु
संज्ञोपधन	नृप	नृपौ	नृपाः

कलि—पुल्लिङ्ग.

प्रथमा	कालिः	कली	कलयः
द्वितीया	कलिम्	"	कलीन्
तृतीया	कलिना	कलिभ्याम्	कलिभिः
चतुर्थी	कलये	"	कलिभ्यः
पंचमी	कलेः	"	"
षष्ठी	"	कल्योः	कलीनाम्
सप्तमी	कली	"	कलिषु
संज्ञोपधन	कले	कली	कलयः

वन—नपुंसकलिङ्ग.

प्रथमा	वनम्	वने	वनानि
द्वितीया	"	"	"
तृतीया	वनेन	वनाभ्याम्	वनैः
चतुर्थी	वनाय	"	वनेभ्यः
पंचमी	वनात्	"	"
षष्ठी	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
सप्तमी	वने	"	वनेषु
संज्ञोपधन	वन	वने	वनानि

સુરમિ—નપુંસકલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	સુરમિ	સુરમિણી	સુરમીણિ
દ્વિતીયા	"	"	"
તૃતીયા	સુરમિણા	સુરમિન્યાન્	સુરમિભિઃ
ચતુર્થા	સુરમિણે	"	સુરમિન્યઃ
પંચમી	સુરમિણઃ	"	"
ષઠી	"	સુરમિણોઃ	સુરમીણાન્
સપ્તમી	સુરમિણિ	"	સુરમિણુ
અષ્ટાદશી	સુરમિ, સુરમે	સુરમિણી	સુરમીણિ

- (ક) હેત્યા ચાર મિત્રાય સ્વર્ગનીય સ્વરની મંધી થી ?
- (ય) જ કે ણ પછી ટસ્વ કે હીર્વે ર, ઙ, ઙ્ર કે લ્ આવે તો, સંધિ થી ?
- (ગ) જ કે ણ પછી ઘ, ઘં, ઘો, ઘૌ આવે, તો સંધિ થી ?
- (ઘ) ટસ્વ કે હીર્વે ર, ઙ, ઙ્ર, લ્ પછી કોઈ પણ વિગ્નનીય સ્વર આવે, તો મંધિ થી ?
- (ઙ) ઘ કે ણ પછી જ આવે તો, સંધિ થી ?
- (ચ) નામના દ્વિવચનને છેડે આવેલા ર્ઙ, ઙ્ર, ઘ પછી કોઈપણ સ્વર આવે તો, અને હેત્યા ચાર મિત્રાય કોઈપણ સ્વર પછી ઙ્ર આવે, તો સંધિ થી ?
- (છ) પાને અતે સ આવે તો, સંધિ થાય ?
- (જ) જોડે આવેલા દંત્ય અને તાલબ્ય વ્યંજનની સંધિ થી ?
- (ઝ) જોડે આવેલા દંત્ય અને મૂળ્ય વ્યંજનની સંધિ થી ?
- (ઞ) પટેલા પાંચ વર્ગના અનુનાસિક મિત્રાય કોઈપણ

વ્યંજન પછી ઘોષ વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે, તો સંધિ સી ?

(ટ) ર પછી ર આવે, તો સંધિ સી ?

૨. ન્ નો ણ્ ડ્યારે થાય છે ?

૩. ડ્યારે વિસર્ગનો ઓ ડ્યારે ર્, અને ડ્યારે ણ્, ષ્, સ્ થાય છે ? અને ડ્યારે તે ઘોષાય છે ?

૪. પદાંત ન્ નો ડ્યારે અનુસ્વર અને વિસર્ગ થાય છે ?

૫. નીચેનાં ક્રિયાપદો સાથે, ને અવ્યયો સાથે, સંબંધ ધરાવતાં પદો કંઈ વિભક્તિમાં આવે છે:—

(ક) ગતિવાચક ક્રિયાપદો;

(ય) ગુસ્સો દ્વેષ, ચડસાચડસી, અને અદેખાધના અર્થનાં ક્રિયાપદો;

(ગ) “ દેણુદાર હોવું ” એવા અર્થમાં ઘૃ ધાતુ તથા સ્પૃહ ધાતુ;

(ઘ) સદ્, નમઃ, સ્વસ્તિ, અને વિના.

૬. કેટલાએક દ્વિકર્મક ધાતુ ગણાવો.

૭. નીચેનાં નામોનાં રૂપાખ્યાન કરો:—[અ કારાંત કે ઇ કારાંત પુલ્લિંગ તથા નપુંસક નામો જરૂર તેટલાં મૂકવાં.]

કેટલાંએક સાધારણ રીતે વપરાતાં અવ્યયો.

અવ્યયાનિ.

અતઃ આપી; અ- હિંથી.	અપિ બિ, પણ.	एष नञी.
અત્ર આહિં,	इति ઇતિ, એમ, આ પ્રમાણે.	एवम् એ પ્રમાણે.
અદ્ય આજ.	इत्थम् આવી રીતે.	कथम् કેમ, શી રીતે ?
અધુના હમણાં.	इव પેઠે, જેમ, જાણે.	कदा ક્યારે ?
		किन्तु પરંતુ, પણ.

કુતઃચાથી?આંધી?	તદા ત્યારે.	। વૃષા રથા, કે(ગઠ)
કુત્ર, ઘ. ક્યાં?	પુનરુ કરીને.	। ડ્યમ્ આવી દાસે.
અને.	પુરાં પડેલાં.	સદા સદા, દમેશાં.
વિરમ સાંભાવખત	યતઃ જોધી, લ્યાંધી.	સર્વેષ સર્વે કેશાલે,અધે.
ત મુધી.	યત્ર લ્યાં.	સુષ્ટ્ર સારી ગતે, બેટ.
મતઃ તેથી, ત્યાંધી.	યયા જેપમાલે,જેમ.	બેટ.
તત્ર ત્યાં [આલે.	યદા ત્યારે.	દે દે. અરે.
તથા તેમજ, તે પ્ર.	વાં અથવા, કે,	રામ્ મધ દાસે.

માગ ૩ જો.

પાઠ ૧૦ મો.

વર્તમાનકાગઃ—આત્મનેપદ પ્રત્યય.૬

એકવચન.

પુરુષ ૧.

પુરુષ ૨.

પુરુષ ૩.

હ

મેં

તેં

હન્દે

ચન્દસે

ચન્દને

ધાતુ.

મળ ૧.

ઈશ્ જોતું.

પરિ (કપ) +ઈશ્ ૫

માવ ભાખતું કહેતું.

માવ (કપ) +ઈશ્

રીક્ષા કરવી,

મુદ (મોદ) ખુશપતું.

આશા રાખવી.

કમ્પ મૂળતું, દાબતું.

ચન્ પત્ન કરેલાં.

પ્ર (કપ) +ઈશ્

પ્ર (કપ) +કાગ

જા (કપ) +રમ્ આ-

રેખતું, જોતું.

પ્રદાશતું, ચગડતું.

રંભ કરેલાં, યા કરતું.

• જે પદો લેવાનાં હોય કે જ્યાં પાઠવાનાં હોય, તે સધવાને હેતુ એકજ વાર, કે તે દરેકને હેતુ જુદી જુદી વાર જ કે જા રૂઢાપ છે. દદાદરજ, હરિશ્ચ ગોષિન્દ્રજ્ઞ જલ્પતઃ

+ આત્મનેપદમાં રૂપાખ્યાન કરતાં 'પશુ' પદેત વિચરણ પ્રત્યયો ધાતુઓમાં હનેરવા લેઈએ.

રમ્ રમવું.

રુચ્ (રોચ્) રુચિ
હોવી, પસંદ પડવું.

લક્ષ્લાભયવો, મેળવવું.

ચન્દ્વંદન કરવું, નમવું.

વૃત્ (વર્ત) વર્તવું;
હોવું.

વૃથ્ (વર્થ) વધવું.

વેપ્ મુજવું, થરથરવું.

શક્ શંકા લેવી, વહે-

મ આણવો.

આ (ઉપ.) + શંત્

આશા રાખવી,

તકાસવું.

શુભ્ (શોભ) શોભવું.

લાયક હોવું.

શિક્ષ શિક્ષણ લેવું,

શિખવું.

શ્લાઘ્ વખાણવું.

સહ્ સહન કરવું.

સેવ્ સેવા કરવી.

ગણ ૪.

જન્ (જા) જન્મ થવો.

કુચ્ કુદ્ કરવું, લઢવું.

મૃ* [મ્રિય્] મરવું.

વિદ્ [વિન્દ્] મેળવવું.

ગણ ૧૦.

અવ (ઉપ.) + ધીર્તિરસકરવું.

મૃગ્ † માર્ગ શોધવો, શોધવું.

નિ (ઉપ.) + સૂદ્ [નિષૂદ્]

નાશ કરવો.

નામ.

અધ્યયન નં અભ્યાસ,

અર્ચન નં અર્ચા, પૂજા.

અસંખ્યેય (વિશેષણ) અસંખ્ય,

અંગણિત, ધણા.

અસત્ય નં અસત્ય, જૂઠું.

અસ્ત્ર નં અસ્ત્ર, મંત્ર ભણીને

દેકવાનું ચમત્કારીક હથિયાર.

આધ્યાત્મિક (વિશે.) અધ્યા-

ત્મિક, આત્માની સાથે સં-

બંધ રાખનાર.

ઉદ્ગમ પું ઉગમ; ઉત્પાત્ત; દેખાનું.

ઉદ્ગમ પું ઉદ્ગમ, મહેનત.

કટ પું સાદડી.

કૃષ્ણ પું કૃષ્ણ.

ક્લેશ પું ક્લેશ, દુઃખ.

દ્વણ્ડ પું દંડ; શિક્ષા.

* છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ઋ નો રિ થાય છે, અને તેમાં વિક-
રણ પ્રત્યય ઋ હમેચીથી, રિય થાય છે; જેમકે, દ અને પૃનાં દ્રિયતે
અને દ્રિયત એવાં રૂપ થાય છે.

† આ ધાતુના ઉપાન્ત્ય સ્વરનો ગુણ થતો નથી; પૃ. ૮ ની ટીપ્ ૬
જુઓ. આ ધાતુ કેવળ આત્મનેપદી છે.

दुराचार पु० दुराचार.	मणिकार पु० अवेरी; दीग भा.
ध्यान न० ध्यान, विचार.	गेडनो वेपारी
नारायणनारायण भाभुभुनाना.	मास पु० मास, महीना
नाश पु० नाश, नुकसान	लाम पु० लाभ, शायदे.
न्याय पु० न्याय, न्यायशास्त्र	वात पु० वायु, पवन
पारिनापिकन० धनाम. [नष्टत.	विभ्यामिष पु० अपितु नाम.
प्रबल (विशे.) प्रबल, गौरव म.	शासन न० शासन, हुकूम.
प्रयास (अभ्यस) धातुं करीने.	शुद्धपत्रपु० शुद्ध पत्र, शुद्ध.
विम्व न० विम्व,	सदाचार पु० सारी यत्न.
भक्त पु० भक्त, भजन.	स्नेह पु० स्नेह, प्रेम.
भय न० भय, भीति.	स्वास्थ्य न० स्वस्थता, शक्ति.
द्वंद्व द्वंद्व ।	जानात् सुरां जायते [ते ।
भयं शान्ते ।	नारायणे रामस्य स्नेहो बंध-
भयाद् घेपते हृदयम् ।	जनानां कल्याणाय नृपां य-
सूर्यः प्रकाशनं ।	तते ।
व्याघ्रो घ्नयते ।	आचार्यं शिष्यः संवते ।
असत्यं भाषते ।	विभ्यामिषादग्नाणि शिशते
हरेरुद्यमं श्रद्धा ।	रामः ।
पुस्तकानि मृगयते ।	सदाचारिण मनुष्यः म्वा-
बीरोऽरिं निपुदयते ।	स्थं लभते ।
मोदको यालकायः सेचते ।	पुत्रस्य दुराचारात् मृतं ना-
कृत्ः कुत्र वर्तते ।	शंसते ।
मणीन् परीक्षते मणिकारः ।	देवानामर्चनमारमे ।
पुत्रस्य लाभेन मोदते ।	प्रवलेनापि घातेन पर्यतो न
बुधो मोक्षं लभते ।	कम्पते ।
हराम सुप्र शोभसे विनोदन ।	ईश्वरस्य ध्यानं ममे ।

* एवं चने चेना अचना श्रीलं कियापदे जाने, पुत्र पनातु नाम चतुर्थीमां आने छ.

(હું) ન્યાયનો અભ્યાસ શરુ કરું છું.

(તું) દુઃખ સહન કરે છે.
કૃષ્ણ છોકરાઓ જોડે રમે છે.
ઝાડ હાલે છે.

(તું) રાજાને સેવે છે.

(હું) ધન મેળવું છું.

(તે) ઋષિઓને વંદન કરે છે.

ચોક્કો શત્રુઓ જોડે લડે છે.

(તું) ધનામ તકાસે છે.

(હું) મિત્રોની આબાદીથી મુશ
યાઉં છું. [રે છે.

ભુત્ર્યો રાજાના હુકમને તિરસ્કારે છે.

(હું) વાદરાને જોઉં છું.

રામ (પોતાના) અસંખ્ય ગુણો
વડે પ્રકાશે છે.

ઈશ્વરના ભયથી (તે) અસત્ય
બોલતો નથી.

ચંદ્રનું બિંબ શુક્લ પક્ષમાં વ-
ધે છે.

પાપી પોતાના મિત્રોની શંકા
લે છે.

ઝાડ ફળોના ઉગમથી શોભે છે.

પાપમાંથી આધ્યાત્મિક નાશ(નો)
જન્મ થાય છે.

(તે) રત્નો શોધે છે.

ધણુંકરીને માણસ ધનને માટે
ચતન કરે છે.

ભક્ત ઈશ્વરની પૂજાને ચાહે છે.

(હું) દંડના ભયથી કંપું છું.

(હું) આચાર્ય પાસેથી ધર્મ શિ-
ખું છું.

કવિ રાજાને વખાણે છે.

(હું) મારા શત્રુઓના બાણોથી
મરું છું.

પાઠ ૧૧.

દ્વિવચન અને બહુવચન.

	પુ. ૧.	પુ. ૨.	પુ. ૩.
દ્વિવચન	વહે	ઈથે	ઈતે
બહુવચન	મહે	ધ્વે	અન્તે †

પરસ્પૃષ્ટની પેઠે જ, આત્મનેપદમાં પણ, વૂ ને સ્ થી શરુ થતા પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્વનો અ દીર્ઘ થાય છે.

† પુ. ૬ ની દીપ + બુઓ.

ચન્દ્રાણદે

ચન્દ્રચે

ચન્દ્રેતે

ચન્દ્રામદે

ચન્દ્રાચે

ચન્દ્રન્તે

ધાતુ.

ગણ ૧.

કન્ઘ્ ૫માણતું.
 ખુશામન કરવી.
 ક્ષમ્ ક્ષમા કરવી.
 પ્ર (ઉપ) + ગન્ઘ્
 બાહ્ય ભારતી.
 ઠી (ઠય) કરતું.

મિશ્ન+મિશા-બીખ
 ભાગવી ભાગતું.
 વાન્ઘ્ વાચના કરવી.
 જનયતું, ભાગતું (કરતું).
 સ્પન્દ ધરતું, યર-
 સ્મિ (સ્મય) નમતું.

મ્હેં મહામવતું.
 વિ (ઉપ +) સ્મિ
 (સ્મય) વિરમય
 થતું; ચમકતું.
 દ્વિદ્વાદ્ સ્વાદ પડેલો.
 ઘર્ત્તું (ઘર્ત) વનતું.

ગણ ૪.

ગણ ૧૦.

ઘન્ટુ (ઉપ.) + ઘ્ઘ્ માનતું.
 અનુમરતું, તાબે રહેતું.

ઘમિ+ઘાદ્ નમતું, પમે પડતું.

નામ.

અપરાધપુ. ગુન્દો.
 અમ્યુદય પુ. ઉદય.
 આખાદી, અતની.
 ઘાઘ્ર ન. આંખાતું
 રજ, કેરી.
 ઘાઘધન ન. આઘ-
 ધના; કૃપા સંપાદ-
 ન કરવી તે.
 ઉઘોગ પુ. ઉલોગ,
 મહેનત. મેદણ.
 ઉપાલમ્મ પુ. કપડો.

કપટ ન. કપટ.
 ગાઘ્ર ન. અવયવ.
 ગાન ન. ગાયન.
 ગાયક પુ. ગાનારો.
 ગુણ પુ. ગુણ.
 ચાનુર્ય ન. ચતુરાઈ,
 હોંઘિયારી.
 તણ્ઘુલ પુ. ચોખ્ખા.
 દિવા (અમ્યય) દિવસે
 દ્રવ્ય ન. દ્રવ્ય, પેચો.
 નયન ન. નેન, આંખ.

નારાયણપુ. વિદ્યેય
 નામ. [દુકમ.
 નિર્દોષ પુ. શરમાય,
 નૃમ્યન. નામ. નામવુંતે.
 મ્ઘ પુ. બંગ, બાંગતું.
 મ્ઘપુ. ઉપભોગલેવોતે.
 મઘ્ઘર પુ. મોર.
 ઘચર્નાય ન. ફપપુ.
 નિંઘને લાયક વસ્તુ.
 ઘસન્તપુ. રમેનકતુ.
 ઘાકય ન. ઘાકય.

પાઠ ૧૧.

વાતાનૈયં ન. ખારી.
 ત્રિવિધ (વિશે.) વિ-
 વિધ; જુદી જુદી
 જાતનું.
 વિહંમ પુ. પક્ષી.

વૈયાત્ય ન. બેચદબ્ધી,
 જંગલી પાણું.
 શસ્ત્ર ન. શસ્ત્ર.
 શુક પુ. સૂડો, પોપટ.
 સંગીત ન. ગાયન.
 વાક્ય.

સંસાર પુ. સંસાર,
 દુનિયા. [સાચું.
 સત્ય (વિશે.) સત્ય.
 સ્વીય (વિશે.) પોતાનું.
 હિતકર (વિશે.) હિ-
 તકર; શાયદાકારક.

મોદકાન્ત સ્વાદન્તે બ્રાહ્મ-
 ã: [કૌ ।

ધનિકં દ્રવ્યં યાચેતે મિશ્રુ-
 સ્વીયાન્ ગુણાન્ કથ્યથે ।
 ઉદ્યોગાદ્ ધનં લભધ્વે ।
 વૃથા પ્રગટ્ભધ્વે ।
 બુધ્ધા મોક્ષં વિન્દન્તે ।
 કપટં શઙ્ક્યથે ।

મિત્રાણામશ્યુદયે નરા મો-
 દશ્તે ।

સુનીનમિવાદયાવહે ।
 સૂર્ક્ષાણાં વૈયાત્યં ન સહામહે ।
 વૃક્ષેષુ કુસુમાનિ વર્તન્તે ।
 આચાર્યસ્ય નિર્દેશમનુસંધ્યધ્વે ।
 ભૃત્યાનામપરાધાન્ ક્ષમામહે ।
 રામસ્ય નયને સ્પન્દતે ।

(આપણે) વસંત ઋતુમાં ફળો
 મેળવીએ છીએ.

(તમે) જૂઠું બોલો છો.
 પર્વતો હાલે છે.

તારા પ્રદાશે છે.

(તમે) તારા શિષ્યો છો.

આકાશે વિહગા ડયન્તે ।
 કૃષ્ણસ્ય ચાતુર્યેણ વિસ્મય-
 ન્તે જનાઃ ।

દેવસ્મારાધનાય ગાનમારભા-
 મહે ।

દિવા તારકાણિ ન પ્રકાશન્તે ।
 પાપા ન વચનીયમીક્ષન્તે ।
 સત્યં હિતકરં ચ વાક્યં ભા-
 ષન્તે પ્રજ્ઞાઃ ।

શાસનસ્ય મત્તં ન ક્ષમન્તે
 નૃપતયઃ

ગાયકાત્ સંગીતં શિક્ષાવહે ।

મોક્ષાય યતન્તે બુધ્ધાઃ ।

વાતેન વૃક્ષાઃ કમ્પન્તે ।

દેવાન્ ભોગાન્ મિક્ષન્તે નરાઃ ।

નારાયણના કલ્યાણને સારુ (તેના
 બે) મિત્રો મહેનત કરે છે.

(અમે બે) રાજાને સેવીએ છીએ.

(તમે બે) ફેરીએ ખાઓ છો.

(અમે) હવેલીની ટાચે મોર
 બેધએ છીએ.

વાયો ધાતુ અને ડાહ્યાનાં વાંદરાં   બાપથી દુઃખો દત્તમ થાય છે
 આખવા નથી.   માખ્યા મરે છે.
 (અમે બે) કપિઓને નખીએ   વાચકો ચાખા માટે છે.
 છીએ [દત્તમ થાય છે.   પાપટો જાડીએ ફરે છે.
 દુઃખ અને મુખ મંદારમાંથી   માખ્યા (ચોનાના) યત્નોનું
 (તમે બે) કામુવિના વુદ્ધ દશેછાં.   કમ મેળવે છે.
 (બે) હોકરા વાડીમાં નેહ.   મૂર્ખના અવધવાં વધે છે, પણ
 (અમે બે) દરિ નરથી દત્તવાળુ   (નેનું) જાન વધતું નથી.
 આશા રાખીએ છીએ.   (અમે બે) દુઃખનોના દુષ્ટા મુ-
 (તમે બે) મિત્રાના અપગધ   દન કરીએ છીએ.
 માફ દશે છા. [વખાવું છે.   ચોદાઓ વિવિધ સ્ત્રોતો (પા-
 નિઓ) દત્તા માખ્યાના મુજો   નાના) વધુઓનો નાશ કરેછે.

માગ ૨.

પાઠ ૧૨.

કર્મણિ રૂપ અને ભાવે રૂપ. *

આ રૂપોનું મૂળ ધાતુને જ સમાદીને, અને આત્મનેપદ પ્રત્યયો ઉમેર
 વાથી થાયછે; જેમકે : ગ્યજ્ઞ+ય+ને=ગ્યજ્ઞને; ગ્યજ્ઞને, ગ્યજ્ઞે, દ'૦

* કુત્તારી વ્યાખ્યાનાં એને અદ્વિત્વે દે છે.

૧ ધાતુના વિશેષ ૩૧ કે આરંભને આ જ દાનનો નથી, તથા ધાતુને
 વિદ્યુત્ પ્રત્યય પણ આવનો નથી. પરંતુ દાનદેહ, ધાતુને જ જ દાન.છે;
 જેમકે, ગમ્ (ગમ્ય) એવથી ગમ્યને નહિ પરંતુ ગમ્યને.

૨ કર્મણિ રૂપ કે અર્થે રૂપ ધાતુને કે દ્વિ નુસાં નુસાં થતાં નથી. એ કેવો
 નો જાણને ધાતુ રૂપથી એવુદ્ધ નીન મને થાય છે, મ.વ ધાતુના-
 માંજ અમુક કેસાર થાયછે; આથી કર્મણિ, જે નેના કુલવળુ બહેદા ધારી,
 આ પુન્યમાં દાખલ થયાં નથી, ને ધાતુના પણ ધાતુના આગ પાઠમાં
 આપ્યા છે. અલગ, નિખતાર તેમના કર્મણિ કેવો કર્મ કરેજ નહિ.

જો ધાતુને છેડે ઋ હોય, અને તે ઋ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય, તો આ રૂપોમાં ચ લાગતાં, ઋ ને અદ્વે રિ મૂકાય છે; જેમકે, કૃ નો ક્રિય થાય છે.

જો ધાતુને છેડે ઙ કે ઙ હોય, તો, ચ લાગતાં પહેલાં તે ઙ તથા ઙ દીર્ઘ થાય છે; જેમકે, જિ નો જિય થાય છે.

ધાતુ.

પ્ર(ઉપ.)+અર્થ પ્રા- ર્થના કરવી, વિનવવું. કૃ કરવું.[ઓળખવું. જ્ઞાજ્ઞાનથવું, જાણવું. દા[દી]દાન કરવું, આપવું.	આ(ઉપ.)+ વિશ્ કરમાવવું. પઠ્ (પરસ્મૈ પઠ ગ. ૧.)શિખવું.[પીવું. પા [પી] પાન કરવું, નામ.	રુદ્ ૨ડવું. શ્રુ શ્રવણ કરવું, સુ- ણવું, સાંભળવું. સ્થા [સ્થી] ઉભા હન્ ડણવું. [રહેવું.
--	--	---

આદેશ પુ. કરમાન, હુકમ.
કાષ્ટ ન. લાકડું.
ચાપ પુ. કામડું.
છાત્ર પુ. વિદ્યાર્થી.

ધ્વનિ પુ. ધ્વનિ, અવાજ.
પૌર પુ. પુરમાં રહેનારો, નગ-
રવાસી.
પ્રાજ્ઞ પુ. ડાહ્યા માણસ.

વાક્ય.

નિષ્કા બ્રાહ્મણેષ્યો દીયન્તે ।
નૃપતેરાદેશઃ ક્રિયતે ।
અગ્નિના કાષ્ઠં વહ્યતે ।
શઠૌ પુરુષૈસ્તાડયેતે ।*
આચાર્યૈર્ધર્મ ઉપદિશ્યતે ।
મૃત્યૈઃ સંવ્યસે ।
મિત્રૈસ્ત્યજ્યે ।

જનૈર્દશ્યામહે ।
વ્યાધિભિઃ પીડયધ્વે ।
પ્રેક્ષ્યસે જનેન ।
પુત્રૈઃ પૂજ્યેથે ।
ધાન્યસ્ય રાશયો નીયન્તે ।
તત્ત્વં બુદ્ધ્યતે પ્રાજ્ઞૈઃ ।
નૃપેનારયો જીયન્તે ।

§ કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો ચ લાગતાં, ધાતુનું જે વિશેષ રૂપ થાય છે, તે અહિં કારણુણ કૌસમાં મૂકેલું છે.

* દશમા ગણના ધાતુઓના સ્વરમાં જે ગુણ કે વૃદ્ધિનો ફેરફાર કર્તરિ રૂપમાં થાય છે, તે ફેરફાર કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો ચ પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં પણ કરવામાં આવે છે; ઉ—કુર્ કર્તરિ રૂપ ચોરયતિ. પણ કર્મણિ-રૂપ ચુર્યતે નહિ; પણ ચોર્યતે થાય છે.

ભાગ ૫ મો.

પાઠ ૧૮.

સાક્ષરોન અને દુક્ષરોન ઓલિંગ નામે.

પ્રથમા અને દ્વિતીયા વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
સાક્ષરોન.	પ્ર૦ ૦	ઈ	અમ્
	૬૦ ઘામ	"	"
	પ્ર૦ ગમા	ગમે	ગમાઃ
	૬૦ ગમામ	"	"
દુક્ષરોન.	પ્ર૦ ૦	ઓ	અમ્
	૬૦ મ	"	ઈમ્
	પ્ર૦ નર્દા	નર્દાઈ	નર્દાઃ
	૬૦ નર્દામ	"	નર્દાઃ

નામ.

ઓલિંગ.

અમન્યતો વધિષ્ઠ	જનનો મા.	માલ્યા માળા દાર,
અપિની વર્તુનામ.	નર્દા નર્દા, સુવધાર-	રજનો યપિ.
જાગ આગ, દુઃખ.	ની રડ.	લજા વગમ, લાજ.
કથા કથા, વાત.	નર્દા નર્દા.	લજા વેધ.
કળ્યા કળ્યા, ડીકરી,	નર્દા નર્દા, ઓ.	લજના ઓ.
ઠાકરી.	વર્તો પની, વડુ.	વાર્ધ વાવ.
કળ્યા કળ્યા, દુઃખ	વૃદ્ધો પૃષ્ઠી.	ગોમા ગોમા. [પણી.
કુમારો કુમારી, ન	પ્રજા પ્રજા, મંત્રિ.	મળો મળી, બહેન-
પાણી ઠાકરી.	પ્રમદા પ્રવાન ઓ.	મહચરો મહિયર,
કમા કમા, અર્ધ	ગર્વો ગર્વો, વડુ.	કોમલપ, કો-
ગજા ગજા.	મહો પૃષ્ઠી.	બનમાં રહેનારી.

આત્મીય(વિશે.) આપણું, પોતાનું.

આધાર પુ. આધાર.

આરંભ પુ. આરંભ; શરૂઆત.

ઉપવન ન. બાગ, વાડી.

કણ્ઠ પુ. કંઠ, ડોક, ગળું.

ગમન ન. ગમન, જવું, નીકળવું.

જનક પુ. રામની વહુ સીતાનો
આપ.

નાટક ન. નાટક.

નારદ પુ. નારદ.

પ્રાસાદ પુ. મહેલ.

તલ ન. તળિયું, તળ, પૃષ્ઠ.

પ્રાસાદતલ ન. અગતશી.

મેહેલનું ઉપલું પૃષ્ઠ.

વલ ન. લશ્કર.

ભર પુ. ભાર.

ભૂષણ ન. ધરેણું, ભૂપણ.

વિશ્વઃ ન. વિશ્વ; દુનિયા; સંસાર.

સૂત્રાધાર પુ. સૂત્રધાર.

હરિણ પુ. હેરણ.

ધાતુ.

ગણ ૧.

સમ્ (ઉપ.) + ગમ્ આ. પ. સંગમ
થવો, જોડાવું, મળવું.

આ + ચર્ આચરવું, કરવું.

તન્ન ગ. ૧૦. સંભાળવું. [ગવું.

તૃ (તર્) ગ. ૧, ૫. પ. તદ્વું, આર્જનું.

અવ (ઊપ.) + તૃ (તર્) ઉતરવું.

પરિ (ઉપ.) + ની પરણવું.

અપ + ની લઈ જવું, ખસેડવું.

સમ્ + વૃષ્ વધવું; આપાદ થવું.

શુચ્ ગ. ૧, ૫. પ. શોક કરવો.

અનુ (ઉપ) + સ્ અનુસરવું.

પાછળ જવું.

હ મન હરવું, મોહ પમાડવો.

વાક્ય.

વસિષ્ઠસ્ય પત્ન્યસ્તન્વતી ।

નાયો હસ્યાર્ણાં વાતાયને-
શ્ચ પશ્યન્તિ ।

કૃષ્ણઃ કલા શિક્ષતે ।

રામો જનકસ્ય કન્યાં પ-
રિણ્યતિ ।

ગङ્ગા સમુદ્રં ગચ્છતિ ।

ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્ ।

નારાયણો જનની માહ્યતિ ।

ઉપવને નૃપસ્ય કન્યે રમેતે ।

લત્તે સ્પૃશતિ ।

ચન્દ્રેણ રજની શોભતે ।

મધ્યે સંગચ્છેને ।

કુમારો મધ્યો માદને ।

યગાતાઃ ચતુર્યાઃ જ્ઞાનન્તિ ।

તદ્વર્ત્યં ત્યજન્તિ મુર્ખાઃ ।

મદો મુદ્ધવાચન મધ્યાં ।

પ્રજ્ઞા મુચિતિના ચદ્યન્તે ।

ઉદાગમ્ય શોભાં પદ્યન્તિ ।

તત્કલાઃ પ્રાચીનતમચારાન્તિ ।

નાચ્છે સ્વર્ગથી પૃથ્વી ઉપર ઉતરે છે.

કૃષ્ણ શાસ્ત્રોની વાનો કરે છે.

શુદ્ધાત્મીએ આમમાં એ છે.

(તે) એ કોના (તે) તાર પેરે છે.

ગમતી વડુ અન્ધનીને પને પડે છે. [એ છીએ.

અમે (તે) કુમારીએને લેઈ મોજનગે દગલુને અનુચ્છે છે.

ગામમાં (તે) વાવ છે.

સ્વધાર નદીને જોવાને છે.

દરિ નદીએ* ત્ય છે

વનમાં વચવા માટે ગમના નિઃકળાનાં (તેની જે) ના મોક કરે છે.

મુખ્યએ, અનુચ્છેને ।

માનવો મદોનન્તિ ।

ચામ-ચાઃ બુદ્ધને ।

યંન પ્રમદે પડેને ।

ચારો મમગમ્ય પ્રેરો ।

મુર્ખેન્દાગ્ય મર્મજ મુદ્ધો

ચદ્યને । [મોદ્યને ।

પ્રાચીનાં માતાઃ કણ્ઠાદય-

નામીએ વાગે તર ત્ય છે

પ્રમદ મમના મુદ્ધ મને છે.

દર્મી કન્યાએ નૃત્ય ક્રિએ છે.

કળાએ ઉદમ વડે વધે છે.

પ્રજ્ઞા માનુએ દમેયાં લખા કરે છે.

(આ) વિશ્વની ગોખા મનને મોદ પમાડે છે.

મા (પોતાના) આજકોનાં મુખથી ખુશ થાય છે.

નાચકના આગમમાં મુલધાર

(પોતાની) શ્રીને જોવાને છે.

માનુએ શ્રીનું મુલ્ય કરે છે.

તાનએ રાત્રિને વિગમમાન કરે છે.

લાગ મુખામુખી અભાય છે.

* પૃ. ૨૨ ની દીપદ નુબો.

* પૃ. ૧૯ ની દીપદ નુબો.

† શુદ્ધ (ચોક્કસ) થાવુ ચક્રનંક છે. મદે આ નામ કિડીયામાં મુદ્ધું વળી, “વચવા માટે” શબ્દનો અર્થ લાવવા સાથે “વન” શબ્દ અનુર્થમાં લાવવેલ.

વેલાઓ ઝાડોનો આધાર શોધે છે. રાજા (પોતાની) પ્રજાને પોતાની
(તે) નારી ગુસ્સાને લીધે (પો- સંતતિ પ્રમાણે સંભાળે છે.
તાની) સખીને તળે છે;

પાઠ ૧૪.

તૃતીયા, ચતુર્થી, અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત અને ઈકારાંત.	૧. આ ચ. એ પંચ અસ્	અમામ્ " "	સિન્ અમ્યસ્ "

તૃતીયા વિભક્તિનો એકવચનનો પ્રત્યય લાગતાં, છેલ્લા આ
નો એ થાય છે.

ચતુર્થી, પંચમી, પછી, અને સપ્તમીના એકવચનના પ્રત્યયો
લાગતાં આકારાંત નામોમાં ચા, અને ઈકારાંત નામોમાં આ,
ઉમેરાય છે. ઉ.—માલા+ચા+એ=માલાચૈ; નદી+આ=અન્નદૈ.

અથવા તો એકવચનના નીચે પ્રમાણે પ્રત્યયો ગણવા:—

	ચતુર્થી.	પંચમી.	પછી.	સપ્તમી.
આકારાંત.	ચૈ	ચાસ્	ચાસ્	ચામ્
ઈકારાંત.	એ	આસ્	આસ્	આમ્
	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.	
તૃતીયા	માલચા	માલાઅમામ્	માલાસિન્	
ચતુર્થી	માલાચૈ	"	માલાઅમ્ય:	
પંચમી.	માલાચા:	"	"	

તૃતીયા	ગયા	ગદોમ્યામ્	નદોમિ:
અનુર્થા	ગયૈ	નદોમ્યામ્	નદોમ્યઃ
પંચમી	ગયાઃ		"

નામ (સ્તોત્રિંગ).

દાવન્તો એક સ- દેરનું નામ કિમ્બળમ્.	હરા ધડપળ.	પ્રમા પ્રમા, તેજ.
વાન્તા કાન્તા, વ- દાસી, વદ્.	દાસી-દાસી.	મદિર્ષા પદસાળી.
કૌશામ્બી એક સદેરનું નામ.	દેવતા દેવ કે દેવી.	મુજા મોતી.
પ્રીટા રમન, પેલ.	દન્વયસી દંધારપ્પ- ના એક ભાગનું નામ.	વચ્ચા વાચા, વાપ્તી.
ચિન્તાચિન્તાદિકર.	વાટચાલ્ય નિચાળ.	વ્યયા વ્યયા, ધન, પીકા.
	પુર્ગ પુર.	સૌતા સીના.
	પૂજા પૂજ.	

અનુરાગ પુ. અનુરાગ; પ્રીતિ.
 કરમક પુ. દાધીનું બન્નું;
 નાનો દાસી
 ફલદ પુ. કલદ, કલ્પઓ.
 ગીત ન. ગીત.
 જરટ પુ. ધરે: ભાગ્યસ.
 દુત પુ. દી, નામુદ
 માગ પુ. દાસી.
 પલ્લવ પુ. પલ્લવ; શ્વેતો.
 મોક્ષિત્ર મોતી.
 રત્ન નિર્મ. માનુ; લાલ.
 વિષય વિ. નિરૂપ, બેરૂપ,
 રૂપરૂપ.
 સંવેદ પુ. સંવેદ.

સ્વસ્થ વિશે. સ્વસ્થ, શાંત.
 દિત ન. દાપદાકારક, દિત.
 નિર્ (ઉપ.) + ગમ્ નીકળું,
 બદાર આપવું.
 ન (ઉપ.) + શ આપવું, દાન કરવું.
 યુત્ (યોન્)મ ૧, આ. પ્રકાશવું.
 લ્ (ઉપ.) + પત્ ઉડવું.
 પરિ (ઉપ.) વૃન્ ઘેરવું.
 નિ (ઉપ.) + પૃષ્ પાછા કરવું.
 પ્ર (ઉપ.) + સ્થા આ. નિરૂપવું.
 પ્ર (ઉપ.) હિન્ મોઢવવું.
 યા (ઉપ.) + હૃદ્ ગ ૬૦ આ-
 લકાદિય થવું ખુલી થવું.

દેવતાભ્યો ઘલિ ચ્છતિ [તિ
ચિત્તસ્ય વ્યથયા રામો મુહ્ય-
કાન્તાયૈ સંદેશઃ પ્રહીયતે ।

અવન્ત્યા આગચ્છતિ ।

કુળ્ળસ્ય પત્ન્યેઽ ફલ્લાનિ
રોચન્તે ।

દાસ્યા લેચ્યતે મહિષી ।

જરયા ક્ષીયતે શરીરમ્ ।

મળીનાં પ્રમાભિયોર્વધે પ્રા-
સાદઃ ।

લક્ષ્મ્યા પ્રવિશતિ મૃદમ્ ।

દેવસ્ય પૂજાયાઃ સુખં લભતે ।

પ્રજાભવો હિતમિચ્છન્તિ નુ-
પતયઃ ।

કૌશાસ્થ્યા નિવર્ત્તતે દૂતઃ ।

ક્રીડાયૈ પ્રવિશસ્યુધાનમ્ ।

સત્ત્વીભિઃ પંચિત્રિયધે સીતા ।

સહસ્રરીશ્યામ્નુગમ્યતે નાગઃ ।

પચ્ચવત્યા લિગ્નચ્છતિ રામઃ ।

લતાભ્યાં શોભતે વૃક્ષઃ ।

ગન્નાયાઃ પુરી જોશૌ ।

વાપીભ્યો લલં વહતિ ।

ઘાલકાઃ ઘાઠશાલાભ્ય આ-
ગચ્છન્તિ ।

ચિન્તયા દ્યુતે ચિત્તં નરા-
ણામ્ ।

યથા કલમ્પતથાનુરામોઽ

પિ વાઘાયા ઉચ્ચતિ ।

હરિઃ કન્યાભ્યો ભૌતિકાનાં

માલાઃ પ્રવચ્છતિ ।

સ્વસ્થેન ચિત્તેન શ્રૂયંતે મહિ-

પ્યા મૃપતેઃ સંદેશઃ ।

ગલસ્ય ફરમકઃ સીતયા પ-

લ્લભૈઃ પુષ્પતે ।

હરિ વાણી વડે મિત્રને શાન્ત
કરે છે.

શહેર નદિયો વડે ઘેરાયેલું છે.

ક્ષમાયથી માણસ ચિત્તની સ્વ-
સ્થતા મેળવે છે.

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વ-
ર્ગમાં જાય છે.

વમિષ્ઠ અરુન્ધતીની જોડે
આવે છે.

રામ દિકરિયોને ધરેણા આપે છે.

(તે) હારો વડે શરીર શણગારે છે.

પટરાણી દાસી ઉપર † શુરસે
થાય છે.

(તે) ઘરડા આદમીની વાતોથી
સુખ મેળવે છે.

નારાયણની વહુ વડે ચોખ્ખા
રંધાય છે.

રાજના હુકમને લીધે (હું) અ-
વન્તી જઈ છું.

§ પૃ. ૩૮ ની ટીપ * જુઓ.

† પૃ. ૨૭ ની ટીપ † જુઓ.

મ્મ (પોતાનાં) હોકરને કદરૂપાં
હોય તોપણ ચાહે છે.

(બે) ચોદાઓ (બે) નગરોમાંથી
ચલ્લો સદિત નિકળે છે.

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી
સુશોભિત થાય છે.

લોકોનું સુખ ઠળાઓ વડે વધે છે.
માણસો દેવો પાસેથી સુખનો

લાભ ધરે છે.
(બે) કુમારિઓ વડે બળિદાન

કરાય છે.
શિકરથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સીતા બેનપણિયો પાસેથી ગીતા
શિખે છે.

સેનાપતિના હુકમે લશ્કરના સિ-
પાધ્યો સહેરની બહાર આવે છે.

હોકરાઓ રમતો વડે બાપના
અંતઃકરણને ખુશી કરે છે.

(તે) દેવોની પૂજાને માટે કુક્ષો
આણે છે.

દાસીને રાણીથી ઇનામ અપાય છે.
પક્ષીઓ પૃથ્વી ઉપરથી આશ્ચ-
માં ઉડે છે.

પાઠ ૧૫.

પછી, સસેમી, અને સંજોધન વિભક્તિ.

પ્રસય.

એકવચન. દ્વિવચન. બહુવચન.
આકાશમાં અને પૃથ્વી બન્ને સંજોધનનાં નામો. { પછી બન્ને સંજોધનનાં નામો. {
ફેરાર પછી સુ નો પુ થાય છે. બોલ્ લાગતાં, અંત્ય બાનો
પ થાય છે. આકાશમાં નામના સંજોધનું એકવચન, અંત્ય-
સ્વરનો પ કરવાથી, થાય છે; જેમકે, હે રમે. ફેરારમાં નામનું
ફેરાર હુંકવવાથી થાય છે, જેમકે હે નદિ. બંને પ્રકારનાં નામોનાં
સંજોધનનાં દ્વિવચન અને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તે રૂપો જેવાં જ
છે. પૃષ્ઠ ૨૯ નો નિયમ જુઓ.

પછી	માલાયા:	માલયો:	માલાનામ
સસેમી	માલાયામ્	"	માલાસુ
સંજોધન	માલે	માલે	માલા:

पक्षी नद्याः
सप्तमी नद्याम्
संशोधन नदि

नद्योः
नद्यो
शब्द.

नदीनाम्
नदीषु
नद्योः

अतीव क्रियाविशे.
अतिथयः धर्तुः
अनुष्ठान न. करतुं;
काम अन्ववतुं.
अयोध्या स्त्री. ओक
शेहेरतुं नाम.
अवचय पु. ओकहुं
करतुं ते; ज्येष्ठा.
इन्द्राणी स्त्री. धर्मनी
वहु. [पाणी.
उदक न. उदक.
काम पु. धर्म.
कौमुदी स्त्री. यन्त्रनी.
गोदावरी स्त्री. न-
दीतुं नाम.
क्षकौरपु. ओक न-
ततुं पक्षी.
छाया स्त्री. छाया.
जयन्त पु. धर्मना
पुत्रतुं नाम.
तीर न. तीर, कठि.
तृष्णा स्त्री. तृष्णा.
शूद्रक पु. ओक
राजतुं नाम.
श्रद्धा स्त्री. श्रद्धा;
विश्वास.

तरसः धर्म.
दण्डका स्त्री. ओक
जंगलतुं नाम.
दक्ष विशे. उद्योगी;
मेहेनपु.
दशरथ पु. राजतुं
नाम, राजना पिता.
देश पु. देश.
निरतिशय विशे. पू-
र्ण; जनाधी आ-
जुं यदीयातुं न
होय ओतुं; अनुपम.
निशा स्त्री. रात.
निशाचार पु. राक्ष-
स, दुष्ट भाणुस.
परम विशे. परम;
धर्तु. [पुण्य.
पुण्य विशे. पवित्र;
प्रतिष्ठापन न. स्था-
पना.
प्रवर्तन न. प्रेरणा.
प्रवाह पु. प्रवाह.
प्रावोण्य न. लुशियारी
सदैव (सदाभव)
(अव्यय) सदा,
हमेशां.

प्रियविशे. प्रिय, व-
हातुं. [अष्टव.
वाहुल्य न. अष्टपण्य;
मण्डप पु. मंडप;
मांडवो.
मत्स्य पु. माछतुं.
माधुर्य न. मधुर-
पण्य. सुंदरता.
मानव पु. मानव;
भाणुस.
रथ्या स्त्री. शरी,
पोण.
वचन न. वचन; उ-
पदेश; विनंति.
वल्लभ पु. वहाभो,
प्रीतम, धर्तु.
वाणी स्त्री. वाणी,
वाया, लापा.
विवाह पु. विवाह.
शकुन्तला स्त्री ओ-
क स्त्रीतुं नाम.
शिला स्त्री. पत्थर.
क्रीड ग. १. परस्मै.
क्रीडा करवी, रयतुं.
चर् यावतुं.

દાસી (ત્રીવિંશ) દાસી.

પ્રથમા	દાસી	દાસ્યો	દાસ્યઃ
દ્વિતીયા	દાસીમ્	"	દાસીઃ
ત્રીતીયા	દાસ્યા	દાસીભ્યામ્	દાસીભિઃ
ચતુર્થા	દાસ્યૈ	"	દાસીભ્યઃ
પંચમી	દાસ્યાઃ	"	"
ષષ્ઠી	"	દાસ્યોઃ	દાસીનામ્
સપ્તમી	દાસ્યામ્	"	દાસીણુ
અષ્ટમી	દાસિ	દાસ્યો	દાસ્યઃ

૧. નીચેનાં નામોનાં+રૂપો લખો:—

દાદ્યચરો, પ્રમદા, ઇત્યાદિ,

૨. સંસ્કૃતમાં ત્રીવિંશતી પ્રત્યય કયા છે? અને અક્ષરોન વિશેષજ્ઞ ત્રીવિંશી રૂપો કરવાનો સાધારણ નિયમ કયો છે?

ભાગ ૬ દ્વો.

પાઠ ૧૬.

હિસતન જૂનકાળી.

પરસ્પર-પ્રસન્ન.

	પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
એકવચન	અમ્	સ્	ઃ
દ્વિવચન	વ	તમ્	તામ્

આ કાળમાં ધાતુની પૂર્વી આગમ અ આવે છે.

કુ ૫. ૬ ની ઊંચી રીત + જુઓ.

† જો ઉપસર્ગ સ્વીત ધાતુ દોષ, તો ઉપસર્ગની પછી, એટલે ધાતુની પૂર્વે, આગમ અ મૂકવા જોઈએ.

अवोधयन.

अवोधम्

अवोधः

अवोधत्

द्विवयन.

अवोधाय

अवोधतम्

अवोधताम्

लृस्तन लृत्कणना प्रत्ययो लगाडतां, प्रथम विकरण प्रत्यय
उभेरेवो जेधुअ. स् अने त् प्रत्ययो पूर्वे अस् (=होवुं) धातुभां
ई, अने अद् (=आवुं) धातुभां अ वधारवाभां आवे छे; छे.—
आसीः, आसीत्; आदः, आदत्.

नाम.

अज पु. अकरै.

पुस्तक.

णवे छण.

असारता स्त्री. नि-
इपथीग.

तनय पु. तनय, दीकरै.

संकट न. संकट,

आशा स्त्री. आशा.

पुरतस् (अव्यय)

संकटाभय, आदित

गोष्ठ पु. न. डोढ,

आगण, समक्ष.

सभा स्त्री. सभा;

गायनो वाडो,

महिष पु. पाडो.

कथेरी.

ग्रन्थ पु. ग्रंथ,

मुष्टी पु. मुठी;

समराङ्गण न. २-

शनैस् (अव्यय) छ-

लुभूमि.

रामो रावणभजयत् ।

हरिरश्वमाराहत् ।

सीता गोदावर्यास्तीरभग-
च्छत् ।

भिक्षुकेभ्यो निष्कानयच्छम् ।

गङ्गाया जलमपिवम् ।

देवानयजाव ।

योधो ऽरौ शरानक्षिपत् ।

अरण्ये महिषानपश्यम् ।

ललने छायायामुपाविश-
ताम् ।

स्तेनौ धनिकस्य धनमचोर-
यताम् ।

पुत्राणां घर्ममकथयः ।

वशरथस्तनयमाह्वयत् ।

सीतां बनेऽत्यजाव ।

ईश्वरभ्य प्रसादेन हरेः क्ले-

संकटेभ्यो जनमरक्षः ।

शोऽनश्यम् ।

गिरेः शिखरादजावपतताम् ।

पुरा भार्यया सहोज्जयिन्या-

रथं समरार्ज्जुनमनयम् ।

मवसम् ।

शिष्यावाचार्यमनमताम् ।

अवन्त्यामभवः ।

મયોપાયામાસીઃ ।

શમિર્વનમદદન્ ।

સંસારસ્વાસારનામગંધમ્ ।

મૃષસ્ય પુરતોઽન્ય મવદ-

*છટ્ટઃ । [છટ્ઠમ્ ।

તન્ના મૂર્ગોઽસ્મીત્વચાગ-

સરોવરતું ખાજી સુશયું.

સેનાપતિ સશસ્ત્રને રજુઘૂમિ ક-

પર ભેદ ગયો.

રામને (જે) મિત્રોએ મંભાર્યો.

(તું) રામતી આગ વડે ખુશ થયો.

(અમે બેએ) ઝગમિગોને યાંત

કર્મ

પરમેશ્વરે પૃથ્વી સરજી.

(મે) માધુમે વાડીમાં પેદા.

(મે) દરિને નિષો.

(તમે જે) વનમાં રહ્યા.

સંધ (એક) શહેરથી (ખીજે)

શહેરનું બટકથો.

(મે) પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(તમે જે) હરિની વાડીમાંથી

કળા દરી ગયા.

(તમે) રામને વાનાં કદી.

(મે) વાધ કાઢ તરફ દોડ્યા.

કૃષ્ણે પગ ધોયા.

ચોટાં શત્રુથી નારીઓનું રક્ષણ

કર્યું.

કાચળો દગલે દામલે આપ્યો.

* જો ગખ્દ વા રૂપને છેડે કોઈપણ વર્ગના પદેશ ચાર વર્ગોમાંના કોઈ વર્ગ આપ્યો હોય તે તે વર્ગ ખાજી કહી આપ્યો હોય નાને જૂની શ્રી નો વિચારે છૂંધાય છે.

કુ અર્થિ નગર ગખ્દ વાપરનાં તીચેનો સંધિને તિયમ વાપરશે ભેદશે—

પદને, એટલે ગખ્દને, અને આવેલા બંબલ પછી અનુનાયિક આવે તો, તે બંબલ બંધે તેના બ વર્ગનો અનુનાયિક નિર્દોષ મુદ્દામાં આવે છે. C. મજ્જિમુગારિ=અનન્નમુગારિ અથવા અનન્નમુગારિ જે બંબલની પછી આવનાર અનુનાયિક નિર્દોષ પ્રત્યયનો આગ્રાસર દોષ તો તે બંબલને બંધે અનુનાયિક અપરચ મુદ્દા લે. બે, C.—ચિન્તમય=ચિન્મય.

†કચ્ ખાનુનાં બંધે નોં કટલીક વાર કિનીયામા મુદ્દામાં આવેલ, અથવા તો અનુપચ્ચ અવધિન કર્યું ચોથીમા કે છઠી મુદ્દાય છે.

ત્યારે ચઢતીની આશા વગર હું
જીવ્યો.

(અમે જેઓ) ભોજનને માટે
ચોખ્ખા રાંધ્યાં.

રાણીએ રાજની સભામાં ગાયું
હતી.

અનાજની સુઠીઓ વડે (તે)
હરણને ખવડાવતી હતી.

(તે) (તાસી) સ્ત્રીને કારણ વિના
ત્યજી.

(તમે જેઓ) કારણ વિના ગામ
ખાળ્યું.

(તે) ઝાડની સિખર ઉપરથી પ-
ડ્યો, અને મરી ગયો.

આજકે હર્ષને લીધે નાચ્યું.

પાઠ ૧૭.

હિસતાન ભૂતકાળ.

પરસ્મૈપદ બહુવચન, અને આત્મનેપદ એકવચન.
પ્રત્યય.

પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
પરસ્મૈ. બહુ.	મ	ત
અગચ્છામ	અગચ્છત	અગચ્છન્
આત્માને. એક. ઇ	થાસ્	ત
અલમે	અલમથાઃ	અલમત

જે ધાતુઓને આરંભે સ્વર હોય છે, તેની પહેલાં અને
બદલે આ આગમ મૂકવામાં આવે છે તે આમાં ધાતુની શરૂઆ-
તની ઇ કે ઈ મળવાથી, તેનો દે થાય છે; અને ઉ કે ઊ મળ-
વાથી, ઔ થાય છે; ઉ—આ+ઈશ્+અ+ત=એશત.

નામ.

આશીર્વાદ પુ. આ- શીર્વાદ.	ચન્દ્રાપીઢ પુ. રા- જપુત્રનું નામ.	ધાતંરાષ્ટ્ર પુ. પાં- ડુના પિત્રાઈ ધૃત.
હસ્તલમ (અલ્પચય)	ચિત્રકૂટ પુ. એક પર્વતનું નામ.	રાષ્ટ્રનો પુત્ર.
અગદાટથી; ઉજળો.	દેવી સ્ત્રી દેવી.	દ્વિશંસ વિશે. દ્વિ.
ગોપ પુ. ગોધાળ.	પંડરાણી.	પન્નજદ પુ. પાંજડે.
પ્રથમ ન. શુચ્યું તે.		

पण्डित पु. पण्डित.	मास्त पु. पवन; प-	वस्तुधा श्री पृथ्वी.
पाण्डव पांडुनाम-	वनो अधिपता	विषयपुष्प, पोषः.
ना गुणो पुत्र	देव. [रत्नो.	शत्रु न. शत्रु, मुहुः.
घटि पु. ओष्ठ र-	माण पु. भाग, भाग,	शृगाल पु. विषाण.
ननु नाम.	गहस पु. राक्षस,	संचलन न. आभ
मदिरा श्री. दाउ,	दैत्य.	तेम आधुनं ते.
भदिरा.	लघ पु. शमना पुत्रनु	स्थान न. स्थान, न-
माणयक पु. वि-	नाम.	व्या; देशलु.
शेष नाम.	अति+मृज आपुं.	
पाण्डवानां घातं राष्ट्रः सह-	हेशो रामेणासहत ।	
युद्धान्यमयन् ।	देशोममापे ।	
आचार्यो धर्ममुपादिशन् ।	नृगंसो राक्षसोऽहन्यत ।	
रामोऽस्तीत्या सह गोदाव	नृपतेः शासनमवार्धायथाः ।	
र्यो नोरऽरमन ।	लघस्य विनयेनपंधोऽनुप्यन् ।	
उद्यमेन धनमन्दमथाः ।	हरिणा जनकोऽसेयन ।	
व्याघ्रस्य विगवेण नायां	विप्रकृष्टस्य शिखरे ऽपसाम ।	
हृदयमवेपन ।	शृगालं व्याघ्रं चने ।	
मिमक्ष्य कल्याणायायने ।	वित्तस्य नाशेनामुहन् ।	
गोपा अज्ञानं ग्रामं मनयन्	प्रभूतं धनं नृपेण ब्राह्मणे-	
पुरुषमत्राडयन् ।	भ्यो ऽन्यमृज्यन् ।	
शृगालोऽप्रियत ।	चन्द्रापीडस्य वलस्य संच-	
नृपस्य समां पण्डिताः प्रा-	लनेन मरकत्पन ।	
विशन् ।	पञ्चराष्ट्रिद्वगममुद्राम ।	
शत्रुममृशन् ।		
प्रासादे नायोऽनृन्यन् ।		
माणयकं माणं मृच्छाम ।		

(અમે) ઝાડની છાયામાં બેઠા.
(તેણે) ચાકરોના ગુન્હા માફ કર્યા.

શ્રાવણે ગંગાના જળમાં પડ્યા.
ઘોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા.
રામે બાપના હુકમો માન્યા.
હરિ નારાયણ પાસેથી ગાયન શિખ્યો.

(મેં) કેરીઓ ચાખી.
જસુસ અયોધ્યા ગયા.

(તું) જૂઠું ખોલ્યો.
કૃષ્ણ મિત્રની આબાદીથી ખુશ થયો.

(તમે) ત્યારે કૌશામ્બીમાં રહ્યા.

(તું) રામના પરાક્રમેથી આશ્ચર્ય પ્રાપ્ત્યો.

(તું) શત્રુ જોડે લડ્યો.

લુચ્ચોને રાજના હુકમથી મારવામાં આવ્યો.

(તમે) સોના મહોરો ગણી.
રામ વડે રૂપિ પાસેથી આશીર્વાદ ઇચ્છવામાં આવ્યો.
દેવોના પ્રસાદથી તમે (તમારા) શત્રુઓને જીત્યા.
અમે દારૂને ઠેકાણે પાણી પીધું.
તમે અહિંથી (તમારે) ઘેર પુસ્તકો લઇ ગયા.

ગદ કાલે સૂર્ય ચળવાટથી દિ-જળો પ્રકાશ્યો.

રાત્રિએ ચોર વડે ઘરમાં પ્રવેશ થયો.
અમે સેનાપતિને અને (તેના) લશ્કરને જોયો.

તેઓ રણસંગ્રામમાંથી રાજને લઇ ગયા.

તેઓએ શત્રુઓ તરફ બાણો ફેંક્યા *

(મેં) ફૂલોની માળા ગુંથવાને આરંભ કર્યો.

પાઠ ૧૮.

લિસ્તન ભૂતકાળ [ચાલુ].

આત્મનેપદ પ્રત્યય ચાલુ.

	પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
હિવચન.	વહિ	ઈથામ	ઈતામ
બહુવચન.	મહિ	ધ્વન્	અન્ત
	અલભાવહિ	અલભેથામ	અલભેતામ્
	અલભામહિ	અલભધ્વમ્	અલભન્ત

*મુચ્ વાપરો.

ધ્વંસ્..... ગ૦ ૧, આત્મને. ફના થવું; નાશ પામવું.

અવ (ક્રિપ.)+મન્ અવગા કરવી; તિરસ્કાર કરવો.

તિ (ક્રિપ.)+મન્ ગ૦ ૧૦, આત્મને. આમંત્રણ દેવું, તેડવું, નોતરવું.

ધિ (ક્રિપ.) +મૃદ્ ગ૦ ૬. પરસ્મૈ. પરીક્ષા કરવી; પારખ કરવી
રમ્ આનંદ પામવો.

લગ્ન... ગ૦ ૬, આત્મને. લગ્ન પામવી, સરખાવું, લાગવું.

સ્પર્શ.....ગ૦ ૧, આત્મને. સ્પર્શ કરવી, સંસ્પર્શ કરવી.

ક્લંસ્.....ગ૦ ૧, આત્મને. પડી જવું.

ધિ (ક્રિપ.)+દ્વસ્ પરસ્મૈ. મગ્કરીમાં દસવું.

નામ.

અનિષ્ટ ન. અનિષ્ટ, દુઃખ, સંકટ.

અવધારણા સ્ત્રી. અવગા.

અમુર પુ૦ (જવ) દેવના સહુ
રાક્ષસ.

દ્યારોપણ ન. રોપવું તે.

ઉપદેશ પુ. ઉપદેશ.

કવરી સ્ત્રી. અંબોડો, વેણી.

કાર્ય ન. કાર્ય, કામ.

ગન્ધર્વ પુ. સ્વર્ગમાં રહેનારા
દેવોની એક જાત.

ગ્રહણ ન. પડવું તે.

ચોર પુ. ચોર.

જાલ ન. જાળ, પાશ.

જ્યોત્સ્ના સ્ત્રી. ચાંદની.

ત્યાગ પુ૦ ત્યાગ, તજવું તે.

દર્શન ન. દર્શન.

દુષ્કૃત ન. દુષ્ટ, દુષ્ટ કામ.

નાયક પુ. નાયક; આગેવાન.

વરમ્ (અવ્યય) તોપણ.

વાન્ધ પુ. મુસાફર.

પ્રાચી સ્ત્રી. પૂર્વ દિશા.

પ્રાશ્નક પુ. પ્રશ્ન કરનારો.

ચલ ન. જળ, જોર.

વીજ ન. બી.

ભૂષ પુ. જૂપ, જૂપાળ, રાજા.

રમણ પુ. ધણી.

રાજ્ય ન૦ રાજ્ય.

વીર્ય ન. પરાક્રમ, વીર્ય.

વ્યાધ પુ૦ સિકરી.

સચિવ પુ૦ પ્રધાન.

સમૂહ પુ૦ સમૂહ, સમુદાય.

વાક્ય.

પાણ્ડવા રાજ્યમવિન્દન્ત ।
આચાર્યાન્* શિષ્યા અભ્ય-
વાદયન્ત ।
સચિવા ભૂપમભાષન્ત ।
નાર્યાઃ કવર્યાઃ પુષ્પે અસ્ત્ર-
સેતામ્ ।

જનેન વ્યહસ્યધ્વમ્ ।
રથાર્યાં જનાનાં સમૂહમૈ-
ક્ષામહિ ।

રામસ્ય દુઃસ્વાન્યધ્વંસન્ત ।
મિત્રાણાંત્યાગેનાલજ્જેથામ્ ।
વૃક્ષેભ્યઃ શુકા ઉદ્ડયન્ત ।
મૃગાવહન્યેતાં વ્યાધૈઃ ।
જનાનાં સુખાચાયતામહિ ।
દેવૈઃ સહાસુરા અત્પર્ધન્ત ।
રમણૈઃ સહ જ્યોત્સ્નાયા મર-
મન્ત નાર્યઃ ।

ઉજ્જયિન્યાઃ કદા ન્યવર્ત-

વાંદર રાક્ષસો સાથે લઢયા.
(અમે એ) કાશીમાં પંડિતો
સાથે બોલ્યા.
(તેઓએ) સ્વસ્થતાથી મહેણાં
સહ્યાં.
(એ) તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા.

ધ્વમિતિ जनैरपृच्छ्यामहि ।
वातेन वृक्षा अकम्पन्त ।
अरीणां पराजयेनाभोदन्त
सेनापतयः ।

गृहं प्राविशंश्चोराः परं ना-
लभन्त धनम् ।

कन्या अवन्दन्त जनकम् ।
आचार्यादस्त्राप्यशिक्षामहि ।
वीर्येण विद्यायाश्च बलेन
प्राकाशन्त ।

वीजस्थारोपणमारभन्त कृ-
षीवलाः ।

नारायणस्य दुष्कृतानि ना-
रोचन्त जनकाय ।

उद्यमाद्द्वરैर्धना न्यवर्धन्त ।

नानिष्टसाशङ्कामहि ।

धनस्य राशयो ब्राह्मणेभ्यो
ऽदीयन्त ।

(તમે) માણસો વડે વખણાયા.
(તમે એ) રામ વડે ફરમાવાયા.
(અમે) નમવા સાર ઋષિઓને
નોતર્યા.
અયોધ્યાથી નસુદો ક્યારે પાછા
આવ્યા ?

* પૃષ્ઠ ૨૧ ની ટીપ * જુઓ.

† કર્મણિરૂપમાં પ્રચ્છ નું પૃચ્છ થાય છે.

‡ વર્ગીય પેહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઈપણ વ્યંજન પછી હ્ આવે
તો પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનો ચોથો અક્ષર ને ઠેકાણે વિકલ્પે થાય છે.

(અમે) દરિપાસેથી મટેરખાનીની
આશા ન રાખી.

(અમે) નિસાળમાં ચોપડીઓ
મેળવી.

(મે) પરીક્ષકો તુલ્યમાં (મે)
કન્યાઓની પરીક્ષા લેતા હવા.

(અમે મે) ખાતા દર્શનથી આ-
નંદ પામ્યા.

(તમે મે) હામ શરૂ ન કરતાહવા.

(અમે મે) કવિને નમ્યા.

(તેઓ મે) ગાન પાસેથી અવ-
ગાત્રી શ્રેષ્ઠ ગમતા હવા.

(અમે) ગાન્ધર્વોના વંશમાં જન્મ્યા
પક્ષીઓએ (પોતાના) નાયકના
ઉપદેશનો તિરસ્કાર કર્યો, અને

જાળમાં પકડાયા.

બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાત્રિ વડે
ક્ષમા કરાયા.

(તમે મે) વાધના દર્શનને લીધે
ભયથી હાંપના હવા.

(તમે) દાર્થીને પકડવાનાં યત્ન કર્યો.

(મે) છોકરો (પોતાની) માં નિના
આનંદ ન પામ્યા.

ગમના મુખે કવિઓ વડે વખાણાયા.

ઉદ્યામ વડે તેઓએ ધર્મદ્રવ્ય મે-
ળવ્યું.

(તેઓ મે) અરુણમાં (પો-
તાની) કન્યાને શોધી.

(મે) ફરીઓ (મે) મુસારશ વડે
ચખાઈ.

સારાંશ તથા સંવાલ.

ત્રી.

એકવચન.

દ્વિવચન.

પુલ્લવચન.

પુરુષ ૧.

અનયમ્

અનયાવ

અનયામ

પુરુષ ૨.

અનયઃ

અનયતમ્

અનયન

પુરુષ ૩.

અનયન્

અનયનામ્

અનયન્

પુત્ર

પુરુષ ૧.

અચોતે

અચોતા રહિ

અચોનામહિ

પુરુષ ૨.

અચોતથા:

અચોતયામ્

અચોતઘમ્

પુરુષ ૩.

અચોતત

અચોતેતામ્

અચોતન્ત

૧. નીચેની ધાતુઓનો વચ્ચેનો બૂતકાળ આપો.

અસ, અદ, ઈક્ષ, મૃગ, સૃજ, રુચ્, નિમમન્, ઇષ, શિક્ષ, જીવ, હો, મ, જન્, વૃત.

૨. અંત્ય વ્યંજન પછી અનુનાસિક આવે તો શો ફેરફાર થાય છે ? ક્યારે આ ફેરફાર આવશ્યક છે ?

૩. વર્ગીય પહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઈ પણ વ્યંજન પછી હ આવે તો. હ નો શો ફેરફાર થાય છે ?

૪. જ નો જ્ ક્યારે થાય છે ?

ભાગ ૭ મો.

પાઠ ૧૯.

ઉકારાંત અને ઋકારાંત પુલિંગ તથા નપુંસક લિંગ નામોઃ
ઉકારાંત પુલિંગ નામોનાં રૂપો ઇકારાંત પુલિંગ નામોના રૂપો
જેવાં જ થાય છે. તદ્વાત ઐટલો જ છે કે, ઇકારાંત નામોમાં
જ્યાં ઇ, ઈ, ઐ, અથવા ય આવે છે, ત્યાં ઉકારાંત નામોમાં
અનુક્રમે ઉ, ઊ, ઓ અથવા વ આવે છે.

નપુંસક ઉકારાંત અને ઋકારાંત નામોનાં રૂપો, વારિના જે-
વાં જ, થાય છે. વારિના અંત્ય ઇ, ઈ, કે ઐ થાય છે, તેને
બદલે, ઉકારાંતમાં અનુક્રમે ઉ, ઊ, કે ઓ; અને ઋકારાંતમાં ઋ,
ૠ, કે ઋર્ થાય છે.

ગુરુ (પુલિંગ) ગુરુ.

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

પ્રથમા

ગુરુઃ

ગુરુ

ગુરવઃ

દ્વિતીયા

ગુરુર્

”

ગુરુન્

તૃતીયા

ગુરુણા

ગુરુભ્યામ્

ગુરુભિઃ

ચતુર્થી

ગુરવં

”

ગુરુભ્યઃ

મધુ (નપુંસક) મધ.

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦

મધુ

મધુની

મધૂનિ

તૃતીયા

મધુના

મધુભ્યામ્

મધુભિઃ

ચૈ

મધુને

”

મધુભ્યઃ

કર્તૃ (નપુંસક) કર્તા.

પ્રમ તથા દ્વિ.	કર્તૃ	કર્તૃણી	કર્તૃણિ
તૃતીયા	કર્તૃણા	કર્તૃમ્યામ્	કર્તૃભિઃ
ચતુર્થી	કર્તૃણે	„	કર્તૃભ્યઃ

ઋદ્ધારાંત્ર પુલ્લિંગ નામોને પ્રથમાનાં ત્રણે વચનના અને દ્વિ-
તીયાનાં એકવચન તથા દિવચનના પ્રત્યયો લાગનાં, ઋદ્ધારનો
આદ્ થાય છે. પિતૃ, માતૃ, જામાતૃ, દેવૃ, નૃ, અને સ્વયેષ્ટ
જેવાં કેટલાંએક નામોનાજ અંત્ય ઋદ્ધારનો અદ્ થાય છે. બધાં
એ ઋદ્ધારાંત્ર નામોની પ્રથમાના એકવચનમાં દૂનો, અને પ્રત્ય-
યના સ્ત્રો, સોપ થાય છે; એટલે છે આ રહે છે.

પ્રત્યય.

એકવચન.	દિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	સ્	ઙસ્
દ્વિતીયા	ઙમ્	ન્
તૃતીયા	ઙા	મિસ્
ચતુર્થી	ઙ	ઙ્યસ્

નૂ પ્રત્યય લાગનાં. પૂર્વના ં દીર્ઘ થાય છે.

નેતૃ (પુલ્લિંગ) નામક, ડોરવનાર.

પ્રથમા	નેતા	નેતારી	નેતારઃ
દ્વિતીયા	નેતારમ્	„	નેતૃન્
તૃતીયા	નેત્રા	નેતૃમ્યામ્	નેતૃભિઃ
ચતુર્થી	નેત્રે	„	નેતૃભ્યઃ

માતૃ (પુલ્લિંગ) મામ.

એકવચન.	દિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	માના	માતરી
		માતરઃ

દ્વિતીયા	ત્રાતરમ્	ત્રાતરૌ	ત્રાતૃન્
તૃતીયા	ત્રાત્રા	ત્રાતૃભ્યામ્	ત્રાતૃભિઃ
ચતુર્થી	ત્રાત્રે	”	ત્રાતૃભ્યઃ
નામ (પુલ્લિંગ).			
ઇષુ તીર.	પૃથ્વી કરનાર આ-	નો રચનાર.	
ઋતુપર્ણ એક રાજા-	લણ ચોક્કો.	લક્ષ્મણ રામનો ભાઇ.	
તું નામ.	પાંસુ ધુળ, રજ.	વાયુ વાયુ, વા, પવન.	
કપોલ ગાલ.	પિતૃ પિતા, આપ.	વિદ્ન વિદ્ન.	
જામાતૃ જમાઇ.	પ્રમુ પ્રભુ, ધણી.	વિમાર્ગ ખોટો રસ્તો,	
તહાગ તલાવ.	વાહુ ખાંલ, ખાહુ, હાથ.	આડો રસ્તો,	
તરુ ઝાડ.	વિન્દુ ટીપું.	વિષ્ણુ વિષ્ણુ.	
ત્વષ્ટૃ વિશ્વકર્મા.	ભર્તૃ શત્રુ ધણી.	શત્રુ રાત્રુ, દુશ્મન.	
દુર્જન દુર્જન, ખ-	મીમ પાંડુના છોક-	શંભુ શંભુ, શિવ.	
રાખ માણસ.	રાઓમાંના એકતું	શિશુ ખાલક.	
દેવૃ દિયર.	નામ.	સન્યેષ્ટ સારથિ.	
ધાતૃ પેદા કરનાર.	અમર ભમરો		
નૃ નર, પુરુષ.	મનુ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર-		
પરશુ કરસી, કુહાડો.	નપુંસક.		
પરશુરામ નક્ષત્રિય.			
પુલ્લિંગ તથા નપુંસક.			
કર્તૃ કર્તા, કરનાર, રચનાર.	અગ્ર અગ્ર; ટોચ.		
ગન્તૃ ગમન કરનાર, જનાર	અશ્રુ આંસુ.		
દાતૃ દાતાર, દાતા, આપનાર.	તાલુ તાળવું.		
દ્રષ્ટૃ દર્શન કરનાર, જોનાર.	મધુ મધ.		
દ્રેષ્ટૃ દ્રેષ કરનાર.	રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર, દેશ.		
રક્ષિતૃ રક્ષણ કરનાર.	વસુ વસુ, ધન.		

સ્ત્રીલિંગ.

અમરાવતો ઇંદ્રની રાજધાની. | જિહ્વા જીભ.

વિત્તેયણી.

શુદ્ધિત બુધ્ધિ, શુધિન.

। દયામ શામ, શામો.

અબ્ધયો,

અનેકશમ્ વારંવાર.

નુ (અબ્ધય) પત્તુ (વામ્પની શરદ્ધારમાં વપરાતો નથી.)
ધાતુ.અનુ (ઉપ.) + ર્ણ ગ. ૪
પરસ્મૈ. શોધતું.અનુ (ઉપ.) + ગમ્ અનુસરતું,
પાઠ્ય ગ. ૧.ગત્ ગ. ૧. પરસ્મૈ. નિગતતું,
અરતું.છિન્ન (કર્મેણિ પ્રયોગમાં)
કપોતું.

પ્ર (ઉપ.) + જી રચતું.

મૃ ગ. ૧. ઉત્પન્ન, બરતું.

(ત્રિયત્ને કર્મેણિ.)

અનુ (ઉપ.) + મન્ કર્મુલ્લ રાખતું.

નિર્ (ઉપ.) + મા નિર્માણ કરતું.
(નિર્માયને કર્મેણિ.)ચાન્ડ ગ. ૧. પરસ્મૈ. વાંછી
હરતી, ચાહતું, ઇચ્છતું.

હરતી, ચાહતું, ઇચ્છતું.

નિષેધ બતાવવાને માટે, વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દને આ-
રંભે ધ. અને વપરથી શરૂ થતા શબ્દને આરંભે અન્ મૂકાય છે.

વાક્ય.

શમ્બુજયતિ ।

યાહ ન્કુરતઃ ।

યાયુના તરયઃ કમ્પન્તે

પ્રમરા મધુ પિયન્તિ ।

નરો ઘમ્નિ ચાન્ડન્તિ ।

શન્દઃ શાપ્રૂનજયત્ ।

યોધોઽગાધિપ્તૃ ક્ષિપતિ ।

ચાતકો જલમ્ય ચિન્દુમપિ
ન લમતઃ ।

ધિષ્ણવે પૂજા ગેઘને ।

પ્રમુખિર્મૃત્યા આદિદ્યન્ત ।

વિશ્વસ્ય કર્તારં નમામિ ।

શુભ્યઃ શિષ્યસ્યાચિત્તયં

કથયામિ ।

સીતા લક્ષ્મણં દેવરમન્થન-

ચ્છન્ ।

કન્યાયો મર્તારં જામાતરં ય

દુન્તિ ।

નાયોઃ કમોન્ડયોનંયદામ્પ્રામ-

ધુણિ ચન્દન્તિ ।

મર્થં સન્દેશઃ પ્રહીયતે ।

ન્યપ્ત્રામરાશતી નિર્માયત ।

પિતરો વચન્તે પુત્રૈઃ ।

રામો જનકસ્ય જામાતા ।

પાણ્ડવા દ્વેષ્ટુન્ યુદ્ધેઽજયન્ ।
મર્તારમનુસરતિ કિંકરાઃ ।

મનુના ધર્મઃ પ્રાણીયત ।

ધાત્રા પ્રજાઃ સૃજ્યન્તે ।

તદાગસ્ય જલં માર્ગે ગન્તુ-
મિરપીયત ।

યાચકા દાતારં નાલભન્ત ।

રામ છોકરાઓને લાડુ આપે છે.
આકાશ ધૂળથી ભરાઇ જાય છે.
પરશુરામે રસ્સી વડે શત્રુઓને
માર્યા.

પાણીનાં ટીપાં વાદળામાંથી
પડે છે.

રાજાએ શહેરના રક્ષણ કરના
રાને ખોલાવ્યા.

બાળક આપને તાપે રહે છે.

અવન્તીના ધણીએ પ્રધાનોને કહ્યું.

હરિજીભ વડે તાળવાને અડક્યો.

સ્ત્રીઓ સ્વામી સાથે વાડીએ ગઇ.

ઋષિઓ મંત્રોના જોનાં હતા.

લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે.

ઋતુપર્ણે સારથીઓને કહ્યું.

રામ (પોતાના) ભાઇ લક્ષ્મણ
સાથે વનમાં ગયો.

બાણોથી રાવણનાં માથાં રામ
વડે* કપાયાં.

વારંવાર વિદ્વતા બયને લીધે મા-
ણસો વડે કામ સર કરાતું નથી.

પોતાના હાથ વડે ભીમ શત્રુ
સાથે લડ્યો.

દેવો અનર્થ કરનારાને શિક્ષા
કરે છે.

ખોટે રસ્તે જનારા માણસો વડે
નિંદાય છે.

નાશમાંથી દેશનો રક્ષણ કરનાર
સદ્ગુણ છે.

દુર્જનની જીમની ટોચ કેપર મધ
હોય છે, પણ તેના હૃદયમાં
ઝેર હોય છે.

ઝાડો છાયા વડે મુસાફરોને આ-
નંદ પમાડે છે.

વિશ્વામિત્રની સાથે રામતું વન-
માં જતું પિતા વડે કમુલ રખાયું.
પવન કાળાં વાદળાંને વિખેરે છે.
ક્ષુધિતોને અન્નદાન કરનારને કો-
ઈ વખાણે છે.

સીતાનો ભર્તા અને દિયર સી-
તાને સોધતા હવા

* સ્વર પછી છ્ આવી તો, ચ્છ લખાય છે. પણ પદાંતે દીર્ઘ સ્વર
હોય તો, ચ્છ વિકલ્પે લખાય છે. મા (નહિ) અને આ (ઉપસર્ગ)
પછી છ્ નો ચ્છ લખવો જ લેખ્યો.

પાઠ ૨૦.

ઋક્ષાંગન અને ઋક્ષાંગન પુસ્તિંગ નથા નપુંસકસિંગ નામ.

	એકવચન.		દ્વિવચન.	બહુવચન.
ઋક્ષાંગન પુસ્તિંગ	{ પં.	૦	શ્યામ્	શ્યમ
	{ પ.	૦	શ્યામ્	નામ્
	{ સ.	૬	"	પુ

પંચમી અને પદ્મીનું એકવચન, અને બહુવચન ઉર્ મુકવચી થાય છે; અમીના એકવચનનો જ પ્રત્યય લાગતાં, ઋક્ષાંગનો પ્રથમ અર્ થાય છે. વગી પદ્મીના બહુવચનનો નામ્ પ્રત્યય લાગતાં, ઋક્ષાંગને ઠેકાણે ન દીર્ઘ અર્ થાય છે; પરંતુ નૃ શબ્દમાં વિકલ્પે દીર્ઘ અર્ થાય છે. મંજોધનનું એકવચન, અને બહુવચન અર્ મુકવચી થાય છે, અને દ્વિવચન અને બહુવચન પ્રથમામાં તે તે રૂપે જોવાં છે.

ગુરુ (પુસ્તિંગ).

પંચમી	ગુરોઃ	ગુરુશ્યામ્	ગુરુશ્યઃ
પદ્મી	"	ગુરુઃ	ગુરુનામ
અમી	ગુરૌ	"	ગુરુપુ
મંજોધન	ગુરો	ગુરુ	ગુરવઃ

મધુ (નપુંસકસિંગ).

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પંચમી	મધુનઃ	મધુન્યામ	મધુશ્યામ્
પદ્મી	"	મધુનોઃ	મધુનામ
અમી	મધુનિ	"	મધુપુ
મંજોધન	મધોઃ, મધુ	મધુનો	મધૂનિ

કનૃ (નપુંસકસિંગ).

પંચમી	કનૃનઃ	કનૃન્યામ	કનૃશ્યઃ
પદ્મી	"	કનૃનોઃ	કનૃનામ

સપ્તમી	કર્તૃણિ	કર્તૃણો	કર્તૃણુ
સંબોધન	કર્તૃર્	કર્તૃણી	કર્તૃણિ

નેતૃ (પુલ્કિંગ).

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પંચમી	નેતુઃ	નેતૃભ્યામ્	નેતૃભ્યઃ
ષષ્ઠી	”	નેત્રોઃ	નેતૃણામ્
સપ્તમી	નેતરિ	”	નેતૃણુ
સંબોધન	નેતર્	નેતારૌ	નેતારઃ

શબ્દ.

અનુજ્ઞા સ્ત્રી. રજા, પરવાનગી.
અપ્રિય વિશે. અપ્રિય. પ્રિય નહિ.
અર્જુન પુ. પાંડુના પાંચ પુત્રો-
માંના ત્રીજાનું નામ.

અલઙ્ઘનીય વિશે. નહિ ઓળ-
ગાય એવું.

અલમ્ (અવ્યય). પૂરતું,
બસ. (તૃતીયા વિભક્તિ સાથે
વપરાય છે).

અવસ્તુ ન. અવાસ્તવિક ચીજ,
મિથ્યા પદાર્થ.

અવસ્ત્વારોપ પુ. મિથ્યા
પદાર્થની કલ્પના.

આદર પુ. આદર, માન, સત્કાર.

આરોપ પુ. આરોપ, કલ્પના.

આર્ય પુ. આર્ય, સજ્જન; હિંદુના
પ્રાચીન પુર્વજોનું નામ.

ઈચ્છા સ્ત્રી. ઇચ્છા.

ઈન્દુ પુ. ચંદ્ર.

ઉત્કળ્ઠા સ્ત્રી. ઉત્કંઠા, ઇચ્છા.
ઉત્સાહ પુ. ઉત્સાહ, ઓચ્છવ.

કર્ણ પુ. એક શરવીરનું નામ.

કલઙ્ક પુ. લાંછન, ડાઘો.

કારુણ્ય ન. કરુણા, દયા.

કુરુ (બહુવ.) એક દેશનું નામ.

કૃતજ્ઞતા સ્ત્રી. કૃતજ્ઞતા.

કૃપા સ્ત્રી. કૃપા, મહેરબાની.

જ્ઞાતિ પુ. જાતિ, નાત.

તનુ વિશે. નાનું.

તૂલ પુ. કપાસ; ર.

દ્વિજ પુ. દિવ. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય
વૈશ્ય જાતિનો કોઈ માણસ.

નપ્તૃ પુ. દિકરાનો દિકરો, પૌત્ર.

નિર્વેન્ધ્ર પુ. કાલાવાલા, આજીજી,
આગ્રહ.

નિશિત વિશે. તીક્ષ્ણ, ધારવાળું.

પથ્ય ન. દિતકારક વસ્તુ.

પશુ પુ. પશુ.

પાત પુ. પડવું તે.

સવાલ.

૧. નીચેના શબ્દોનાં રૂપાખ્યાન કરો:—

દ્રષ્ટૃ પુ. ન. મધુ, મનુ, જામાતૃ, બધ્ર, ધાતૃ પુ., નૃ, દેવ, યજ્ઞ, વિભુઃ . ન, ઘાતૃ અષ્ટૃ પુ., વસ્તુ, વાયુ, ઇ., ઇ.

૨. રૂઢિગત તથા ઉદ્ધારાંત પુસ્તિંગ અને નપુંસકલિંગ નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. પદોનાં પાંચ રૂપોમાં ઋદ્ધારાંત પુસ્તિંગ નામોમાં જે ફેરફાર થાય છે, તે જણાવો.

૪. છ નો છઠ્ઠ ક્યારે થાય છે ? તેનો આવશ્યક અને તેનો આવશ્યક અને વૈકલ્પિક નિયમ શો છે ?

પાઠ ૨૧.

૧. રૂઢિગત, ઉદ્ધારાંત, ઋદ્ધારાંત, અને ઋદ્ધારાંત સ્ત્રિલિંગ નામો.

ઋદ્ધારાંત સ્ત્રિલિંગ નામોનાં રૂપો રૂઢિગત સ્ત્રિલિંગ નામો જેવાં જ થાય છે. રૂઢિગત નામોમાં જ્યાં જ્યાં રૂ, રૂ, કે જ આવે છે, ત્યાં ત્યાં ઋદ્ધારાંત નામોમાં અનુક્રમે ઊ, ઊ, કે જ આવે છે. પ્રથમાત્મ એકવચન સ્ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે.

રૂઢિગત અને ઉદ્ધારાંત સ્ત્રિલિંગ નામોની તૃતીયાના એકવચનનો પ્રત્યય ણ છે, અને દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય સ્ છે. આ સ્ પ્રત્યય લાગતાં, પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ખીજી બધી વાતે, આ નામોનાં રૂપો રૂઢિગત અને ઉદ્ધારાંત પુસ્તિંગ નામોના જેવાં જ છે. ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીના એકવચનનાં રૂપો, રૂઢિગત કે ઋદ્ધારાંત સ્ત્રિલિંગ નામોનાં જેવાં જ, વિશ્લેષ થાય છે.

ઋદ્ધારાંત સ્ત્રિલિંગ નામોમાં, સંગ્રહવાચક શબ્દો આવે છે. તે આ છે:—સ્વસ્તુ, માતૃ, હુહિત, નનાન્દ, અને યાતૃ. દ્વિ-

ત્રીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય સ્ છે. તે પ્રત્યય સામનાં, આ ના-
મોનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ખીજી બધી વાતે સ્વસૃ નો
રૂપો, નપ્તૃ કે ગન્તૃ પુ. જેવાં, અને બાકીનાં પિતૃ જેવાં, થાય છે.

શ્રોતૃ, ગન્તૃ, અને તેવાંજ ખીજાં ઋદ્ધકારાંત વિશેષણોનું
ઋલિંગ અંગ ર્ઙ ઉમેરવાથી થાય છે; જેમ કે, શ્રોત્રી, ગન્ત્રી,
ધત્યાદિ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	શ્વશ્રૂઃ	શ્વશ્રૌ	શ્વશ્રુઃ
દ્વિતીયા	શ્વશ્રૂમ્	”	શ્વશ્રૂઃ
તૃતીયા	શ્વશ્રવા	શ્વશ્રૂભ્યામ્	શ્વશ્રૂભિઃ
ચતુર્થી	શ્વશ્રૈ	”	શ્વશ્રૂભ્યઃ
પંચમી	શ્વશ્રવાઃ	”	”
ષષ્ઠી	”	શ્વશ્રવોઃ	શ્વશ્રૂણામ્
સપ્તમી	શ્વશ્રવામ્	”	શ્વશ્રૂણુ
	શ્રુ	શ્વશ્રૌ	શ્વશ્રુઃ

મતિ.

પ્રથમા	મતિઃ	મતી	મતયઃ
દ્વિતીયા	મતિમ્	”	મતીઃ
તૃતીયા	મત્યા	મતિભ્યામ્	મતિભિઃ
ચતુર્થી	મતયે, મત્યૈ	”	મતિભ્યઃ
પંચમી	મતેઃ, મત્યાઃ	”	”
ષષ્ઠી	” ”	મત્યોઃ	મતીનામ્
સપ્તમી	મતૌ, મત્યામ્	”	મતિણુ
સંબોધન	મતે	મતી	મતયઃ

		धेनु.	
प्रथमा	धेनुः	धेनु	धेनवः
द्वितीया	धेनुम्	"	धेनूः
तृतीया	धेन्या	धेनुम्याम्	धेनुमिः
चतुर्थी	धेनवे, धेनवे	"	धेनुभ्यः
पंचमी	धेनोः, धेनोः	"	"
षष्ठी	"	धेनूनाम्	धेनूनाम्
सप्तमी	धेनौ, धेनूनाम्	"	धेनुषु
अष्टोत्थन	धेनो	धेनु	धेनवः

अष्टवथन

द्विथन

अष्टवथन

मान्.

प्रथमा	माना	मानये	मानय
द्वितीया	मातरम्	"	मातृः
तृतीया	मात्रा	मानूम्याम्	मातृमिः
चतुर्थी	मात्रे	"	मातृभ्यः
पंचमी	मानुः	"	"
षष्ठी	"	मात्राः	मातृनाम्
सप्तमी	मानदि	"	मातृषु
अष्टोत्थन	मानरू	मानये	मानय

नाम (अंशुन.)

अष्टमूनि द्वादि	जाति द्वादि, द्वादि,	नमाष्ट नष्ट.
अष्टमूनि द्वादि	ना	नोना दीनि, द्वादि-
काति ६ नि, ने.	दुष्टति ६३ द्वादि,	दीनि.
काति ६ नि, द्वादि.	अष्टम द्वादि.	
काति ६ नि, द्वादि.	दुष्टति, द्वादि.	
काति ६ नि, द्वादि.	दुष्टति, द्वादि.	
काति ६ नि, द्वादि.	दुष्टति, द्वादि.	
काति ६ नि, द्वादि.	दुष्टति, द्वादि.	

પ્રતિકૃતિ છત્રી,
નકલ.

પ્રીતિ પ્રીતિ, પ્રેમ.
બુદ્ધિ બુદ્ધિ, અક્ષલ.
ભક્તિ ભક્તિ.

ભૂતિ આઆદિ.
ભૂમિ ભૂમિ, ભોંય.
માતૃ મા.

મુક્તિ મુક્તિ, મોક્ષ.
મૂર્તિ મૂર્તિ, પ્રતિમા.

અક્ષલ પુ. ઇન્દ્રેજ.
આધ્યાન ન. ધ્યાન.

આશ્રમ પુ. આશ્રમ.
ઋષ્યશૃંગ દશરથ-

નો જમાઇ, રા-
મનો બનેલી.

ચલાપુર ન. શહેરનું
નામ; વેશળ.

અધિ (ઉપ.)+ કૃ
અધિકાર આપવો,

ઠરાવવું, (કર્મણિ-
પ) ઠરાવું, અધિ-

કારી થવું.
છલ્લ ગ. ૧. પરસ્પૃ.

ચિન્હ ન. ચિન્હ.
અભિ (ઉપ.)+ધા
(ધી કર્મણિપ્રયો-

યાતૃ દેરાણી, જે-
ઠાણી.

રતિ ખુશી, મન;
કામદેવની સ્ત્રી.

રાત્રિ રાત્રિ, રાત.
વધૂ વહુ; જીવાન સ્ત્રી.

વસતી વસ્તી, રહે-
ઠાણ.

વૃત્તિ વૃત્તિ, ધંધો.
શ્રુતિ સાંભળવું તે;

ગમાં) બોલાવવું,
નામ દેવું.

ધીર વિશે. ધીરજ-
વાળો, બહાદુર.

નિન્દા સ્ત્રી. નિંદા,
બોલું બોલવું તે.

નિપુણ વિશે. નિપુણ,
હોંશિયાર.

ઉત્ (ઉપ.)+પદ્
ગ. ૪. આત્મને.

ઉપજવું, ઉત્પન્ન
થવું, નિપજવું.

પર વિશે. પરમ, શ્રેષ્ઠ.
પરિણામપુ. પરિણામ.

પશ્ચાત્ (અવ્યય)
પછી.
પિણ્ડ પુ. પિંડ, મ-

રનારને બળિ આપ-

વેદ, શ્રુતિ.
શ્વશ્રુ સાસુ.

સુકૃતિ સારી કૃતિ,
નાર કામ.

સૃષ્ટિ સૃષ્ટિ.
સ્તુતિ સ્તુતિ.

સ્મૃતિસ્મૃતિ, સ્મર-
ણ, યાદ કરવું; હિંદુ-

ધર્મ શાસ્ત્રનું પુસ્તક
સ્વસ્ત્ર બહેન.

વામાં આવે છે તે.
પ્રકર્ષ પુ. અત્યંતતા

મોટાઇ.
આ (વિપ)+પ્રચ્છ

(પૃચ્છ) આત્મને.
નીકળતી વળાએ.

પૂજવું, વદાય
ભાગવી.

વહુ વિશે. બહુ.
મદન પુ. કામદેવ.

મન્દ વિશે મંદ, ધીમું.
લોભ પુ. લોભ.

વિકાસ પુ. વિકાસ,
પ્રકાશ, વિસ્તાર.

વિવર ન ગુણ.
રામ્બુક પુ. વિશેષ નામ.

શાન્તા સ્ત્રી. રામની
બહેન.

૨. પ્રકારાં નપા શ્રુતારાં વિશેષણાં શ્રીતિંગ ૧૫ ગી
રીતે થાય છે ?

૩. નીચેના શબ્દોનાં રૂપો આપો:—

નગાન્ત, સ્વપ્તુ, મત્તિ, કીર્તિ, ઘટ્ટ, રજ્જુ શ્રી, નીતિ,
દૃષ્ટુ ધ. શ્રી, ધ., ધ.

ભાગ ૭ મો.

પાઠ ૨૨.

આશાર્ધ.*

પરસ્પદ પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
પુરુષ ૧	આમિ	આથ	આમ
પુરુષ ૨.	■	તંવ	ત
પુરુષ ૩	તુ	મામ્	અન્તુ
	વદામિ	વદાથ	વદામ
	વદ્	વદતામ્	વદત
	વદન્તુ	વદતામ્	વદન્તુ

આગાથના પ્રત્યયો સામનાં પદેશો ધાતુઓને વિકરણ પ્રત્યય
જોડવામાં આવે છે.

શબ્દ.

અનુત ન અસાત્ય.	દદમ્ (અવ્ય.) ૬૬,	પુજ્ય ત્વિ પુજ્ય, પૂ-
અમિઘાન ન. નામ.	મજ્જુન રીતે.	જવાને યોગ્ય.
દિશ્મ પૂ. બચ્ચુ,	વાટ પુ. પાઠ	પ્રતિક્રિયા શ્રી. વેર
બાગઠ.	પિન્ટ (દ્વિવચનમાં)	વેરવાળું તે.
દુર્ગ ન. ચંદ્રામણ.	આગાથ	અદ્વન. બહુ, કલ્યાણ.

*અથ અને અનુના આશાર્ધનાં રૂપો શ્રીષ્ઠ યોગીમાં આપ્યા છે.

अनू (उप.) + भू अनुभववुं, भोगवुं.	वत्स पु. अन्त्यु, पुत्र.	सर्वदा (अव्यय) सर्वदा, सदा, हमेश.
प्र (उप.) + मद्बुद्ध करवी.	वयस्य पु. मित्र.	सुवर्णकारपु. सोनी.
मा (अव्यय) मा, नहि.	शङ्का स्त्री. शंका, वहम, शक.	सोम पु. यशुभां व- परातो अेक वेक्षो के तेनो रस.
रस पु. रस.	वि (उप.) + अम विश्रा- म लेवो, श्रा. क भावो.	अनु (उप.) + स्था प्र. भाषे याक्षवुं; दुःखम- नो अभक्ष करवो.
रेरे अ० अरे अरे.	सत्त्व न. सत्य; भक्त.	
वंश पु. वंश, कुण.	मनसाध; प्राप्ती.	

वाक्य.

सत्त्वं जयतु ।
वत्स पितरं प्रणम ।
अयोध्यां दूता गच्छन्तु ।
पुत्रावश्वमारोहताम् ।
रे रे । मा वित्तं त्यजत ।
सख्यौ पुष्पाण्यानयतम् ।
वयस्यो पवनं प्रविशाव ।
जलं त्यज घृतं पिब ।
कथं व्याघ्राणां संनिधौ नि-
वसानि ।
लोको दुर्गाणि तरतु भद्रा-
णि पश्यतु ।
नराणां व्याधयो नश्यन्तु ।
मयूरौ प्रासादस्य शिखरे
नृत्यताम् ।

बालका अनृतं मा वदत ।
आसनयोर्निषीदतम् ।
डिम्भ जननीमाह्वय ।
भूपतयः सर्वदा प्रजा धर्मे-
ण रक्षन्तु ।
जनः सदानन्दमनुभवतु ।
शत्रोः प्रतिक्रियामुपदिशत ।
पितरौ प्रसीदतम् ।
सत्यान्मा प्रमाद्याम ।
सुवर्णकारस्सुवर्णं तोलयतु ।
पित्रो गुरोश्च वचनमनुतिष्ठा
पूज्यान्पूजय ।
विश्राम्यन्तु पान्थास्तरो-
दद्यायायाम् ।
क्षालयतां हस्तौ बालौ ।

(તમારા) માધુના નામ દેહો.
 હે જાગકો (તમે) નિશાએ
 જન્યો, ને પાઠ શિખો.
 ઇશ્વર રાજનું રક્ષણ કરો.
 આપણે યદ્યા માધુમોની ચિ-
 ખામણેને અનુસરીએ.
 દેવો પ્રસન્ન થાઓ.
 અરે દરિ અને માધવ, (નમે)
 બહુજો મા.
 રામની કૃતેદ વિરેક શક તજો.
 આ પ્રમાણે માધુમોના શત્રુ-
 યો હના થાઓ.
 ગરીબોને ધન આપ.
 હે આંગલ, બાલ્યજીને અડક મા.
 (તે) મોમ રસ પીએ.
 (તે) (પોતાના) કુળનાં સારાં
 હામો સંભારો.

(અમે) માધુમોના વખાણેને
 લાયક થઈએ.
 (આપણા) મિત્રોના અપરાધો
 (આપણે) દાખા કરીએ.
 હે જાગક, (તું) પિતાને દહ
 આશિર્ગન કર.
 હે જાગકો, મુંગાં પ્રાણીઓને
 દુઃખ દેના નહિ.
 દરિનું મન કાધથી ગભરાય નહિ.
 પાપમાં (આપણે) આજોડીએ
 નહિ.
 ગોવાળને ગાયો સેર સહ જન્મદો.
 સોના વિરેનો લોકનો લોભ
 યોદો થાઓ.
 (એ) છોકરાઓ માને ખુશી કરો.
 બિખારીઓને ચોખા વિચુવા દો.
 મૂર્ખાઓ બહુજો.

પાઠ ૨૩.

આશાર્થ. (આમગ આતુ.)

આત્મનેપદ પ્રસવ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧	ए	आवहे	आमहे
પુરુષ ૨	स्व	इयाम्	व्यम्
પુરુષ ૩	ताम्	इताम्	अन्ताम्
	मोद	मोदावहे	मोदामहे

* અર્થિ સમ્પત્તિ વાપરો

† હમે પ્રથમા વિવક્ત્રિમાં મૂકો, અને સહ જહં એ ક્રિયાપદોને આશાર્થ વાપરો.

मोदस्व
मोदताम्

मोदेष्वाम्
मोदेताम्

मोदध्वम्
मोदन्ताम्

धातु.

वि (उप.)+जि आत्मने. विज्य
पाभवे, इतेह भेणवपी.
प्रति (उप.)+पट् धारणु करवुं,
अ यरवुं.
मन् ग. ४. आत्मने. मानवुं;

धारवुं, विचारवुं.
अव (उप.)+लम्ब ग. १. आ-
त्मने. आथरे देवो; पडडवुं.
प्र (उप.)+वृत् प्रवृत्ति करपी,
मंडवुं, कामे लागवुं.

नाम.

अमिलाष पु. अभिलाषा, डाड,
भनोरथ.
धाचार पु. आचार, योग्य
वर्तणुक, आक्ष.
कजुता श्री. प्रभाणिकपाणुं.
खल पु. लुब्धो.
देवदत्त पु. अक भाणुसनुं नाम.
पात्र न. योग्य भाणुस.

पार्थिव पु. राज.
प्रश्रय पु. सभ्यता.
विद्या श्री. विद्या.
श्रम पु. श्रम.
समृद्धि श्री. समृद्धि, संपत्ति,
ज्यो.
सूनु पु. पुत्र.

वाक्य.

शत्रुभिः सह युद्धस्व ।
चित्तं स्वास्थ्यं लभताम् ।
शिष्या गुरुन् वन्दध्वम् ।
प्रजाया हिताय पार्थिवाः
प्रवर्तन्ताम् ।
कन्ये गीतं शिक्षेताम् ।
भर्तारं सेवेथाम् ।
कर्णं दुःखं सहै ।
कीर्तये यतामहै ।

भूपते विजयस्व ।
आतुर्गुणान् मा श्लाघध्वम् ।
नरा धान्यस्य समृद्ध्या मो-
दन्ताम् ।
आचारं प्रतिपद्येथाम् ।
जनानां धर्मेऽभिलाषा बर्ध-
ताम् ।
गृणालौ श्रियेताम् ।
वार्ताः श्रूयन्ताम् ।

ધાતુને યત્ અને આત્મનેપદી ધાતુને માન પ્રત્યય લગાડવો; ૫મું,
જો અંગ અક્ષરોંન ન દોષ, તો. ૫મનેપદી ધાતુને યત્, અને
આત્મનેપદી ધાતુને યાન, પ્રત્યય લગાડવો.

દેશકાગોષ્ઠ ધાતુ ાં કર્મણિ જૂન કૃતોની વાતી.

અત્ કૈંકયું.	અત્	દન્ દર્શન કંચું, જોયું, દટ
જાત્ પ્રામ મંચું, મેગવયું, જામ		ધા મકંચું, ધાદળ કંચુ, દિત
કમ ગદાનું,	કાન્ત	ઘૃત્ નિન્દકાન્પુરંક વર્તયું, ધુષ
જાત્ સિસોટા કંચા, ખેડનું, જટ		નમ્ નમન કંચુ, નમયું, નત
જામ્ આ કમળ કંચું, જાનું, જાન્મ		નજા નાન પામવો, જના
જુષ કોષ કંચો, કે પયું, મુજ		મયું, જતા રહેયું, નષ
જાન્ થકી જાનું.	જાન્ત	વચ સંધયું, વક
જામ્ કાના કંચી, ખમયું,		વદ્ જાનું, વપ
ખાજ કંચુ,	જાન્ત	વુદ્ પોષણ કંચુ, પોષયું, વુષ
જામ્ અજાનનું, જ્યા-		વચ્ચ પ્રશ્ન કરવો, વુચુ, વૃષ
જાન થયું મુચ્ચ		વચ્ચ અંધયું, વચ
ચાન્ ખાનું, ખેડનું,	જાન	મન્ બજયું, મેવયું, મન્
જામ્ ગમન કંચુ, જાનું, જાન		મન્ મનયું, વિશાંચુ, મન
જુદ્ મનાયું,	જુદ્	મસ્જા મન થયું, ફમયું, મન્
જાન્ જામ થવો, જામ		મુચ્ મકંચું, છોડયું, મુક
થયું, જાન		જુદ્ મોદ પામવો થયા
જુદ્ મનોપ પામવો,		થયું, મૂદ, મુચ્ચ
જાનયું, જુદ		મ્ મન્ચું, મ્ત
ત્યજ્ ત્યાગ કંચો, તમયું, ત્યક્ત		યજ્ યજ કરવો, યુજયું, યજ
દહ દહન કંચું, જાગયું, ટમ્		યુજ્ યોજના કરી, જો-
દિર્ દેશકંચું, જાનાવયું, દિષ		થું, યુક્ત
દુષ્ દોષ દેવો, દોષિન		
કંચું, દુષ		

રમ્ આરંભવું,	રઘ્	વૃત્ વર્તવું, હોવું,	વૃત્
રમ્ રમવું,	રત	શંસ્ પ્રથંસા કરવી,	
રુદ્ આરોહણ કરવું, ઊગવું, રુદ્		વખાણવું, શસ્ત્ર	
લભ્ લાભ થવો, મળવું, લઘ્		શમ્ શાંત થવું,	શાન્ત
લુભ્ લોભ કરવો, લુઘ્		શ્લિપ્ ભેટવું,	શ્લિષ્ઠ
વચ્ વચન કહેવું, બોલવું, ઉક્ત		સહ્ સહન કરવું, ખમવું, સ્નેહ	
ઘદ્ વદવું, બેઠવું, ઉદિત		ચુજ્ સરજવું, તગવું, ચુષ્	
વપ્ વાવવું, ઉત્ત		સ્પૃશ્ સ્પર્શ કરવો,	
ઘહ્ વહેવું, લપ્ જવું. ઝઢ		અડકવું, સ્પૃષ્ઠ	
વિશ્ પ્રવેશ કરવો, પેસવું, વિષ્ટ		હન્ હણવું,	હત્

શબ્દ.

અખિલ વિશે. સધળું, આખું.
 અભિષેક પુ. અભિષેક.
 નિર્ (ઉપ.)+અસ્ વિખેરવું.
 હટજ પુ. ઝુંપડું.
 હઘત (હટ્(ઉપ.)+યમ્ કર્મણિ
 ભૂત કૃદંતમાં) તૈયાર, તૈયાર-
 સજ્જ થએલો.
 ઉપાય પુ. ઉંપાય, પ્રલાજ.
 કારાગૃહ ન. કારાગૃહ, કેદખા-
 નું, જેલ.
 કુમ્ભકાર પુ. કુંભાર.
 કૂપ પુ. કુવો.
 ક્ષેત્ર ન. ખેતર.
 હદ્ (ઉપ.)+હન ગ. ૧. પર-
 રમ્. અને આત્મને. ખોદવું.
 ઘટ પુ. ધડો.

તુળીમ્ (અવ્યય) મુગુ.
 નિર્ (ઉપ.)+ વિશ્ ખતાવવું,
 દેખાડવું.
 નિ (ઉપ.)+ઘા (મુખવું) મૂકવું.
 હત્ (ઉપ.)+ઘૃ ગ. , હિમય,
 હિસાર કરવા, ખેતી કાઢવું.
 ત્રિ (ઉપ.)+ત્રી શિખવવું.
 પઙ્ક પુ. કાદવ.
 પીડા સ્ત્રી. પીડા.
 પ્રાતર્ (અવ્યય) પ્રાતઃ, સવારે,
 પરાદીગે.
 મજ્ ગ. ૧. પરમ્ અને આત્મને.
 આશરો લેવો; પકડવું.
 પ્રતિ (ઉપ.)+માપ્ કિતર આપવો,
 જવાબ આપવો.
 મતિ સ્ત્રી. મતિ, બુદ્ધિ.
 મદ્ પુ. મદ, ગર્વ.

આત્રેન ક્ષાન્તાસ્તરો મૂલં મજામઃ ।

વાદ્ધાં પવન વડે વિખેરાય છે.

ખેતરો ખેડુતો વડે ખેડાય છે.

અને અનાજ વવાય છે.

શિષ્યને સારી રીતે શિખવીને
આચાર્ય (તેને) પરણવાની
પરવાનગી આપી.

સમુદ્ર પવનથી ખળબળે છે.

કુતરાનાં પગલાંને અનુસરીને દે.

ખાડેલી જગ્યાએ (તે) આવ્યો.

શિવ રાયણની ભક્તિથી સંતુષ્ટ
થયો.

ધર્મિરવડે સદ્ગુણોનું બી મા-

ણસોનાં હૃદયમાં મુકાએલું છે.

(તમારા) શત્રુને છતવાને તૈ-
યાર થાઓ.

યુદ્ધમાં ધણા સિપાઈઓ મર્યા.

(પોતાના) મરી ગયેલા ભર્તાનું
સ્મરણ કરાને (તે) ફરીયા
મુઝા પામી.

અભિષેકની વેળાએ સર્વ માણસો
કેદખાનામાંથી મુક્ત થયા.

બાળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે

(પોતાના) શ્રમનું ફળ નારાયણે

મેળવ્યું.

દેવીને નમીને (તે) દેવાલયથી
પાછો આવ્યો.

હરિના અપરાધો પિતા વડે માફ
કરાયા.

પર્વત ઉપર ચઢીને તેણે (એક)
તળાવ બેંધું.

ભયનું કારણ જતું રહ્યું.

સજ્જનોને રસ્તે દુર્જનોને દોર-
વાનો (તે) યત્ન કરે છે.

બાળક સમુદ્રના કિનારા ઉપર
મુકી દેવાયું.

માર્ગમાં સિપાઈઓ વડે ધણાં
ગામો બાળવામાં આવ્યાં.

જગનનાં દુઃખો અનુભવીને, તે
બેગી થયો.

(પોતાના) મિત્રને જવાબ આપી-
ને (તે) મુગો ઉભો રહ્યો.

હરિની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો.

પરોઢિએ ઉડીને* માણસો (પો-
તાનાં) મોંહડાં ધ્રુવે છ.

રાજપુરૂષો વડે ચોરો બંધાયા.

સવાલ.

૧ નીચેના ધાતુનાં આચાર્ય રૂપ લખો —

જીષ્, ઈક્ષ્, જમ્, સ્પૃશ્, હ, દ, સ્થા (કર્તરિરૂપ અને
કર્મણિરૂપ) પા (પીવું), સ્ફુર અદ્, નિન્દ્, સ્તુમ્, અનુ, મૂ
(કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), સહ, ધ. ધ.

* સ્થા ધાતુના સ્ત્ર નો ઉદ્ ઉપસર્ગની પૂર્વે લોપ થાય છે.

૨. કર્મણિ ભૂત કૃદંત, કર્તારિ વર્તમાન કૃદંત, કર્મણિ વર્ત-
માન કૃદંત, દેતવર્થ કૃદંત, અને ઉપસર્ગ રૂઢિના તથા ઉપસર્ગ સંદિવ
અર્થક ભૂત કૃદંત, શી રીતે થાય છે, તે જણાવો.

૩. ઠીંગણેના ધાતુના દેતવર્થ આદિ બધા કૃદંતનાં ૩૫ લખો—

મન, યજ્ઞ, મુચ્ચ, સન, દહ, સૃજ, વહ, લમ્, રસ,
ક્લિપ્, ધ. ધ.

૪. આ ધાતુનો સ્ કળારે લેખાય છે.

પાઠ ૨૫.

બ્યંજનાં નામ.

અરુદ્ધાત્મકાદિશિક્ષામાં વિભક્તિના સામાન્ય પ્રત્યય નીચે પ્રમાણે
આપેલા છે:—

૫. અને અં.	સ્	ઐ	ઞસ્
દ્વિતીયા	મમ્	"	"
તૃતીયા	મા	મ્યામ્	મિસ્
ચતુર્થી	પ	"	મ્યસ્
પંચમી	મત્	"	"
૬મી	"	ઘોસ્	ઘામ્
સપ્તમી	"	"	ઘુ

આ પ્રત્યયનો કાર્ત્ત્વ્ય પશુ દેશકાર થવા વિના તે પુસ્તિમ્ભ તથા
બીલિમ્ બ્યંજનાં નામેને લખાય છે; પરંતુ તે નામેનાં મૂળ
સ્વરમાં કેટલાક દેશકાર થાય છે, તે આગળ જણાવીશું.

૧. કેટલાંએક નામે એવાં થાય છે કે, તેમનું મૂળ ૩૫. પ્ર-

† આ સ્વરનો જવાબ બધારે લખેલાથીજ અપાય એવો છે.
જો નવા અભ્યાસક્રમે સિદ્ધાન્તી મહાશયી જરૂર પડશે.

અથ લાગતાં, એવું ને એવુંજ રહે છે. આ નામો પુલ્લિંગ હોય કે
 બ્રહ્મિંગ હોય, તોપણ, તેમનાં એકસરખાંજ રૂપ થાય છે;
 ઉ.—મૂમૃત્ પુ., મરુત્ પુ., દ્વદ્શઃ બ્રી., ઈ.

મરુત્ પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર. તથા સં.	મરુત્*	મરુતૌ.	મરુત
દ્વિતીયા	મરુતમ્	"	"
તૃતીયા	મરુતા	મરુદ્ધયામ્	મરુદ્ધિઃ
ચતુર્થી	મરુતે	"	મરુદ્ધયઃ
પંચમી	મરુતઃ	"	"
ષષ્ઠી	"	મરુતોઃ	મરુતામ્
સપ્તમી	મરુતિ	"	મરુતસુ

વાચ્ બ્રહ્મિંગ.

પ્ર. તથા સં.	વાક્	વાચૌ	વાચઃ
દ્વિતીયા	વાચમ્	"	"
તૃતીયા	વાચા	વાગ્મ્યામ્	વાગ્મિઃ
ચતુર્થી	વાચે	"	વાગ્મ્યઃ
પંચમી	વાચઃ	"	"

* પદને અંતે એકથી વધારે વ્યંજન હોય તો તેમાંના પહેલોજ
 હયમ રહે છે, અને બીજા બધા ઉદી નય છે; ઉ. મરુત્ + ન્ = મરુત્સુ
 (સ્ નો લોપ થતાં) મરુત્.

+ ન્ કે જ્ પછી અષ્ટાષ અક્ષર આવે તો, તે ન્ કે જ્ નો જ્ અને
 અંતસ્થ કે અનુનાસિક સિવાય ઘોષ અક્ષર આવે તો ન્ થાય છે. આ
 અક્ષરે પદને અંતે આવ્યા હોય, તો પણ એ ફેરફાર થાય છે. અનુનાસિક
 સિવાય કોઈ પણ વ્યંજન પદને છેડે આવ્યો હોય તો તેને બંધે તેના
 પર્વનો વિચ્છેદ પહેલો કે ત્રીજો મૂકાય છે.

सकल पृ. (अकल पृ. इति,
वचन) अनेक काल.

सकल पृ. नवः इति ते.

सकल पृ. देवताः इति इति.

सकल पृ. न अति इति.

सकल (१५) + अनेक प्रार्थना

इति, विनति इति.

सकल (अनेक) अनेक.

सकल (१५) + अनेक नति, अनेक इति,

नति, अनेक इति.

सकल (अनेक) इति.

सकल इति.

सकल (उत्त (१५) + अनेक नति

इति, अनेक इति) इति;

तोऽनेकः अनेक.

सकल पृ. इति अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. (अनेक पृ. इति,
अनेक.)

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. (अनेक पृ. इति) अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. (अनेक पृ. इति) अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

सकल पृ. अनेक, अनेक, अनेक.

अनेक पृ. अनेक

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

सकल पृ. अनेक.

* आ इति अनेक पृ. अनेक नति.

નૃશંભેભ્યાં ગુણવ્રતામપિ
મયં વિદ્યેત ।

ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ શરદ્યા-
હાદકો ભવતિ ।

વિદ્યુતા સહ મેઘો વયતિ
વર્તેતે ।

વત્સં આયુષ્માન્ ભવ ।

ધીમન્તો લોકે યશઃસ્વન્તો
ભવન્તિ ।

રામો મૂર્તિમાન્ ધર્મ દ્રવ ।

જયંતઃ શત્રુન્ મોપેક્ષસ્વ ।

ભવદ્ધિરાદિષ્ટઃ ક્રિકરો ન-
ગરમગચ્છત્ ।

તમો ભગવતે વાસુદેવાય ।

પશ્યતો* ગુરોઃ શિષ્યેણા-
વિનયઃ કૃતઃ ।

હુતધુજા દગ્ધમરણ્યમપ-
શ્યન્નલઃ ।

દિનેષુ § ગચ્ચત્સુ નારાયણઃ
પણ્ડિતોઽભવત્ ।

મરુતાં મર્તાર્જુનં દ્રણ્ડુમિ-
ચ્છતિ ।

મહીં શાસતિ દશરથે

ભૂમૃતિ જનાઃ સુખમાજાં

ઽભવન્ ।

કવીનાં વાશુ માધુર્યમસ્તિ
સુહૃદોર્વચનમલઙ્ઘનીયમ્ ।

ભવન્તઃ પુત્રૈઃ સહાગચ્છ-
ન્તિર્વાત શ્રામતો દેવસ્યાજ્ઞાં ।

ઘટા મૃદો વિકારા બલંકા-
રાશ્ચ સુવર્ણસ્ય ।

પ્રાણાનામત્યયેઽપ્યસન્તઃ
સદ્ધિર્નાશ્વશ્યન્તે ।

इह जगति पुत्रस्योद्भव उ-
त्सवस्य हेतुः ।

સંદેહે સતતાન્તઃકરણસ્ય
પ્રવૃત્તયઃ પ્રમાણમ્ ।

વિશ્વધુષ્ટૈઃ સ્થીયતે સદ્ધિઃ ।

દશદિ નિવર્ણો ગુરુઃ શિ-
ષ્યાન્ ધર્મ મુપાદિશત્ ।

અધમર્ણાઃ સર્વથા પરવન્તો
ભવન્તિ ।

અકાલો નાસ્તિ ધર્મસ્ય જી-
વિન્ત ચન્નલે સતિ ।

* અનાદરાર્થે ધણીનો આ દાખલો છે; તેનો અર્થ “ ગુરુ દેખતાં ખતાં એ ” એવા શબ્દોથી થાય છે.

§ આ સતિસમ્ભ્રમીનો દાખલો છે, તેનો અર્થ “ દિવસો નવા હતા ત્યારે ” એવા થાય છે.

(સમજ, ૫ આ- ગે) આગામાં બે- દેવ.	પાળી.	ગી, લેગી.
મગલિન પુ. કં- ચેડી બાંધાડુનો વેડા નેકડ.	પ્રાણિન પુ. પ્રાણી.	રાજન પુ. રાજન.
કમન ન. કમ,	પ્રિયવાદિન વિશે.	હવિમન પુ. થોડા-
કામ	મીઠું બોલનાર.	પણ, દલકાપણ.
કુલિન વિશે.	પ્રેમન પુ ન. પ્રેમ,	ચમન ન રેતો.
કાગ, પાળી	પ્રેમ.	વિશ્વકર્મન પુ. વિ-
હાથિન વિશે કામ	વળાસિન વિ. કાગ	ચક્રી, દેવનો શિ-
પામનું, ઓછું	આનાર.	રખી.
અનુ	મગન પુ. અભિદેવ.	શિશ્વરિન પુ. પર્વત.
કેવળાસિન વિશે.	અભા	શૂનિન પુ. શિવનું
તારું બાળી જતું.	માવિન વિશે. આવી,	એક નામ.
પ્રેમન ન. આ. ૬	થનાર, થવાનું.	મગન ન ધર.
મામન ન નામ.	નિષ્કર્વાનું.	લીમન શ્રી. ગીમા.
વસિન પુ. પડી,	દમન પુ. મનિમા.	રડ.
	મૂંધન પુ. મૂંઠક,	શ્વાનિન પુ. શ્વા-
	માથું.	મી, થળી
	મેષાવિન+વિશે શુ-	દેમન ન. મોનું.
	દિમાન, ડાનું.	
	યોગિન વિશે. યો-	

અનર્થ પુ. અનર્થ,	નાવ, બીના	અરુઆન; કામ,
નકાના, અનિષ્ટ.	અવતરન (અવ (ઉપ.)	સ્વકાર પુ. ઉપ-
અન પુ. ન. અ-	+નું નો વ. ૬.] (-	કાર.
નાનગાનું.	તરનું	સ્વાનટ *શ્રી. લે-
અમારવ પુ. પ્રવાન.	આમનાશ્રી. દી-	રે, આમડું.
અમર ન. આશંગ.	કરી.	કુચિન (કુચડનો)
અર્થ પુ. વસ્તુ, અ-	આરમ્મ પુ. આરંભ,	૦ ૬. અદેવનું,

+દનુઅંતરવાળાં વિશેષેનાં અવિગ અંગ માત્ર દે
ઉમેરવાર્થના થાય છે; ઇ. અનુગીદિની ચાકરી કરનારી શ્રી.

*આ ગણના અર્થ દ્વ નો અર્થોપ અંગનાદિ પ્રત્યય
પર છતાં, જ થાય છે, થોડા અંગનાદિ પ્રત્યય પર છતાં દ્
થાય છે, અને પદાન્ત છતાં જ અથવા દ્ થાય છે.

અટકયેલું.
 કૃ+આવિસ્ [આ-
 વિષ્ક*] ઉધાડું
 કરવું.
 કેવલમ્ (અવ્યય)
 કેવળ, ફક્ત.
 કૈકયી સ્ત્રી. દશ-
 રથરાખતી સ્ત્રીનું
 નામ.
 કૌશલ ન કુશળ-
 પણું, હોંશિયારી.
 ક્રમેણ (ક્રમ ની
 તૃતીયાનું એક-
 વચન) ધીમેધીમે,
 એક પછી એક.
 ગણ ગ ૧૦ ગણવું.
 ગુરુ વિશે. લાંબું;
 ભારે.
 જગત્કર્તૃ પુ. દુનિયા
 ઉપભવનાર,
 પરમેશ્વર.
 જીવિકા સ્ત્રી ઉ-
 પજીવિકા.
 જીવિત ન. જીવતર.
 જીવંતી.
 દિન ન. દિવસ.
 દુષ્ટ (દુષ્ નો ભૂ.
 ક.) દુષ્ટ.

દૂર વિશે. દૂર.
 દૈન્ય ન. દીનપણું,
 હલકાપણું.
 દુ ગ. ૧. પરસ્મૈ.
 દયાથી પિગળવું.
 ન કદાપિ (અવ્યય)
 કદી પણ નહિ.
 નિર્મિત [નિર્ (ઉપ)
 + મા નો ભૂ કૃ.]
 નિર્માણ કરેલું,
 નિમેલું, બનાવેલું.
 નિર્વૃત્તિમત્ વિશે.
 નિરાંતવાળું, સુખી.
 નિવેશિત (નિ કેપ.+
 વિશ્ ના પ્રેરકનું
 કર્મેણિ ભૂત કૃદંત)
 મૂકેલું. [ભાગ.
 પરાધ પુ. પાછો.
 પશ્ચાત્ (અવ્યય.)
 પછી.
 પુણ્યવત્ વિશે. પુ-
 ણ્યવાન, પુણ્ય-
 શાલી.
 પૂર્વાર્ધ પુ. પહેલો.
 પ્રસન્ન [પ્ર (ઉપ.)
 +સદ્ નો ભૂત કૃદંત]
 પ્રસન્ન થયેલું.

પ્રિયવાદિત્વ ન.
 મીઠામોલાપણું.
 શુદ્ધિ સ્ત્રી શુદ્ધિ.
 મધુરમ્ (અવ્યય.)
 મધુર રીતે.
 યાત્રિક પુ. યાત્રાળુ
 સમ્ (ઉપ) + લક્ષ્
 ગ. ૧૦, બેલું;
 પરીક્ષા કરતી;
 સાખીત કરવું.
 લઘુ વિશે. નાનું,
 લઘુ.
 વસુદેવ પુ. કૃષ્ણના
 બાપનું નામ.
 વિનાશ પુ. નાશ.
 વિશુદ્ધિ સ્ત્રી શુદ્ધિ
 વિશ્વાસ પુ. વિશ્વાસ
 વૃદ્ધિમત્ વિશે. વ-
 ધતું; લંબાતું.
 વ્યાલી સ્ત્રી. વાઘેણ.
 શુભ વિશે. સારું,
 માંગલિક.
 શ્યામિકા સ્ત્રી. અ-
 સ્વચ્છતા.
 શ્રવણ ન. શ્રવણ
 કરવું તે, સાંભ-
 લવું તે.
 શ્રીષેણ પુ. વિ. નામ

માણસ જુદાના મલિમ્યાથી પ્ર-
ખ્યાત થાય છે.

સારા રાગ ઉપર પ્રજાઓનો
વિશ્વાસ વધે છે.

માણસોના કૃત્યોથી (તેઓનું)
દશપથ દેખાય છે.

અભ્યાસે પ્રાણીઓ, પથરાઓ,
અને આકાશ સમગ્રગ્યા.

સવાલ.

૧. ક્યાં સન્ અંતવાર્ગા નામના જૂનો, અને ક્યારે જનો,
લોપ થાય છે? જનો લોપ ન થને હોય, એવા નામના દાખલા
આપો.

૨. જન્ અંતવાર્ગા, અને જન્ અંતવાર્ગા, નામોના
રૂપો સરખાવો.

૩. નામોના રૂપો આપો:—

મૂર્ધન્, મહિમન્, ઘર્મન્, યત્યન્, હધિમન્, કુશ-
લિન્, સઘન્, પશિન્, કર્મન્, સીમન્ ઇ. ઇ.

૪. જન્ અંતવાર્ગા નામનું ઓલિંગ અંગ શી રીતે થાયછે?

૫. જ્ જ્ જ્ ક્યારે બેવડા થાય છે ?

૬. પદાંતે ણ દે ઓ ઓ ની પંતી સ્વર આવે તો શું
થાય છે ? તેના નિયમ અને દાખલા આપો.

પાઠ ૨૭.

સ્, ષ્, ફ્રિય્ ને ઇય્ અંતવાર્ગા નામો.

૧. સ્ અંતવાર્ગા નામોનું અથમાનું એકવચન, સ્
પ્રત્યનો લોપ કરી, નામનાં ઉપાત્થ જ હોય, તો તેને દીર્ઘ
કરવાથી થાય છે. નામના અંત્ય સ્ નો વિસર્ગ થાય છે.
(૫. ૭ ની ટીપ) લુઓ.

૨. વ્યંજનાદિ પ્રત્ય સાગતાં, સ્ નો વિસર્ગ થાયછે; પછી
પદેસાં આવી ગયેલા વિસર્ગ સંધિના નિયમ પ્રમાણે તેની સંધિ

થાય છે. (પૃ. ૧૫ ની ટીપ *, અને પૃષ્ઠ ૧૭ ની ટીપ *, અને પૃષ્ઠ ૧૮ ટીપ ડ, જુઓ.)

૩. વસ્, ઈયસ્, ણ્યસ્ અંતવાળાં નામોના સ્ ની પૂર્વે, પહેલાં પાંચ રૂપોમાં, ન્ ઉમેરાય છે, તથા ઉપાંત્ય અ દીર્ઘ થાય છે; પ્રથમના એકવચનને છેડે વાન્ અને ચાન્ થાય છે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનની આગળના સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, અને નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચનનો ઈ પ્રત્યય લાગતાં, વસ્ અંતવાળાં નામોના વ્ નો ઙ * થાય છે; અને વ્યંજનાદિ પ્રત્યય લાગતાં, તથા નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના એકવચનમાં અંત્ય સ્ નો વ્ થાય છે.

૫. કલમ ૨ માં આપેલા નિયમ ઈયસ્ અને ણ્યસ્ અંતવાળાં નામોને પણ લાગુ પડે છે.

૬. નપુંસકલિંગમાં તો ઉપાંત્યે અ આવ્યો હોય તોપણ, પ્રથમા, દ્વિતીયા, ને સંબોધનના એકવચનમાં તે અ દીર્ઘ થતો નથી. બહુવચનનો ઙ પ્રત્યય લાગતાં, ઉપાંત્યે જે કાષ્ઠ સ્વર આવ્યો હોય, તે દીર્ઘ થાય છે, અને તેનાપર અનુસ્વાર વધે છે.

૭. આ બધા શબ્દોના સંબોધનના એકવચનમાં, ઉપાંત્ય અ દીર્ઘ થતો નથી; ઉ, ચન્દ્રમઃ, વિદ્વાન્ ઇત્યાદિ.

ચન્દ્રમસ્ પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
પ્રથમા	ચન્દ્રમાઃ	ચન્દ્રમસૌ	ચન્દ્રમસઃ
દ્વિતીયા	ચન્દ્રમસમ્	„	„
તૃતીયા	ચન્દ્રમસા	ચન્દ્રમોભ્યામ્	ચન્દ્રમોભિઃ
ચતુર્થી	ચન્દ્રમસે	„	ચન્દ્રમોભ્યઃ
પંચમી	ચન્દ્રમસઃ	„	„
ષષ્ઠી	„	ચન્દ્રમસોઃ	ચન્દ્રમસામ્

*વસ્ ની પૂર્વે જે ઙ સ્વર આવ્યો હોય તો, વ્ નો ઙ થયો, એટલે ઙ લોપાય છે. ઉ. સેદિવસ્—સેદુષઃ (દ્વિ. બહુ).

સપ્તમી	ચન્દ્રમસિ	ચન્દ્રમસોઃ	ચન્દ્રમઃસુ-સુ
સંબોધન	ચન્દ્રમઃ	ચન્દ્રમસૌ	ચન્દ્રમસઃ

વિઠસ્ પુલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	પદ્મવચન.
પ્રથમા	વિઠાન્	વિઠાસોઃ	વિઠાસઃ
દ્વિતીયા	વિઠામ્	"	વિઠુપઃ
તૃતીયા	વિઠુવા+	વિઠુવ્યમા	વિઠન્તિઃ
ચતુર્થી	વિઠુષે	"	વિઠુશ્વઃ
પંચમી	વિઠુષઃ	"	"
ષષ્ઠી	"	વિઠુષોઃ	વિઠુષામ્
સપ્તમી	વિઠુષિ	"	વિઠાસુ
સંબોધન	વિઠન્	વિઠાસૌ	વિઠાસઃ

એવમ્ પુલિંગ.

પ્રથમા	એવાન્	એવાસો	એવાનઃ
દ્વિતીયા	એવામ્	"	એવાનઃ
તૃતીયા	એવા	એવોભ્યામ્	એવોભિઃ
ચતુર્થી	એવાયે	"	એવોભ્યઃ
પંચમી	એવાસઃ	"	"
ષષ્ઠી	"	એવાસોઃ	એવાસામ્.
સપ્તમી	એવામિ	"	એવ સુ-સુ
સંબોધન	એવન્	એવાસૌ	એવાસઃ

મનસ્ નપુલ્લંગ.

પ્ર. દ્વિ. અને મં.	મનઃ	મનસી	મનામિ
--------------------	-----	------	-------

બાકીનાં ૩૫ ચન્દ્રમસ પ્રમાણે.

+ પદના અંગમાં નં નૂ ની પછી જ પ્ મ્ ન આવે
તો, તે નૂ નો અનુવાર થાય છે.

* પ. ૬૨ લીપ + લુઓ.

તસ્થિવસ્ નપુ'સકલિંગ.

પ્ર. દ્વિ. અને સં. તસ્થિવત્ તસ્થુષી+ તસ્થિર્વાસી
આકીનાં ૩૫ વિદ્વસ્ પ્રમાણે.

અર્ચિસ્ સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	પુરુષવચન.
પ્રથમા	અર્ચિઃ	અર્ચિષૌ	અર્ચિષઃ
દ્વિતીયા	અર્ચિષમ્	„	અર્ચિષઃ
તૃતીયા	અર્ચિષા	અર્ચિષ્યામ્	અર્ચિર્ભિઃ
ચતુર્થા	અર્ચિષે	„	અર્ચિર્ભ્યઃ
પંચમી	અર્ચિષઃ	અર્ચિર્ભ્યામ્	અર્ચિર્ભ્યઃ
ષષ્ઠી	„	અર્ચિષોઃ	અર્ચિષામ્
સપ્તમી	અર્ચિષિ	„	અર્ચિઃકુ-પ્પુ
સંજોધન	અર્ચિઃ	અર્ચિષૌ	અર્ચિષઃ

શબ્દ.

અધ્યૂપિવસ્ વિશે. વસેલું.	તસ્થિવસ્ વિ. ઉભેલું.
કનીયસ્ * વિશે. વધારે નાનું.	તેજસ્ ન. તેજ, તાપ.
ચક્ષુસ્ ન. ચક્ષુ, આંખ.	દિવૌકસ્ પુ. દેવ, સ્વર્ગમાં
છન્દસ્ ન. છંદ, વેદ.	રહેનાર.
જ્યાયસ્ * વિષે. વધારે મોટું.	દુર્વાસિસ્ પુ. એક ઋષિનું નામ.
તપસ્ ન. તપ.	ધનુસ્ ન. ધનુષ્ય, કામડું.
નમસ્ ન. તમ. અવનમ.	નમસ્ ન. આકાશ.

+ વ અતવાળાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ, નપુ'સક-
લિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંજોધનના દ્વિવચન જેવું
હોય છે. ઈયસ્ અને ણયસ્ અંતવાળાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ
માત્ર ઈ ઉમેરવાથીજ થાય છે.

* આ નિશાનીવાળા શબ્દનાં ૩૫ શ્રેયસ્ પ્રમાણે થાય છે.

पदम् न पाप्मी.

प्रेयस् विजे वधारे प्रिय वादायुं

भूयस् * विजे. वधारे भोक्तुं.

मनस् न. मन.

यज्ञस् न. यज्ञ, यज्ञ, धीनि.

रक्षस् न रक्षस्.

रजस् न रज, पुत्री, पराग.

वज्रस् न. उगी.

वचस् न. वचन.

वनौकम् विजे वनभां देनार.

वयस् न. वय, वमर.

वामस् न. वज्र, वृषट्, वृषट्.

विह्वस् विजे. विह्वान, लघ्वेत्.

वेद्यस् पु. अद्या.

विरस् न विर, मायुं.

व्रेयस् विजे. अद्युं, आयाद.

सरस् न. सरोवर.

हविस् न. गगिहान.

अधर्म पु. अधर्म; पाप.

अनन्तरम् (अन्यथ) पञ्जी.

अभूमि श्री. अनियम, अगोचर

अविचलित (अ+विचलित)

(वि विप+लचभू. कृतं)

नियत दास्यन्ते नदीं अद्युं.

कण्टक पु. न. कटि.

कीचक पु. विराट राजाना

नानापानुं नाम

कुत्त पु. रामना पुत्रुं नाम.

कृत् (कृत् भू. कृ.) कदायेत् कृत्.

कृते (अन्यथ) भाटे, आह, वारणे.

गुणिन् विजे. गुणी, गुणवान.

तीर्ण (तृणो क. भू. कृ.) उ-

च्य, वृत्तुं.

हरिद्र विजे. हरिद्र, गरीय.

हारण विजे. हारणकर.

हारहा श्री. अहं शरेशुं नाम.

नव विजे. नवुं.

निश्रेष्ठ विजे. अत्युच्च, निधर,

निश्रय.

परिहित (परि + हा नो क.

भोजि भू. कृ.) परित्यक्तुं.

पूजारथान न पूजन्ते नियम,

अहं कदा सायक वभु.

प्रियंवदा श्री. शकुन्तलानी

अप्पानुं नाम.

मगीरथ पु. अहं सुभवंशी

राज.

महाराज पु. भोरो राज.

लिट् न लति (श्री वर्ग क

पुरष वर्ग).

वर पु. वरदान, लक्षित, प्रसाद.

वासा श्री. शाखा, उगी, उगी.

वा (न्य+अधि ग १. वलप.

आश्रय लेवो, आधार राजवो.

खेत विजे. सहेद, पोणुं.

संतप्त (सप्त+तप् तुं भू १.)

तपेलो, तापथी ञ्जेलो. | ओकओक.
 सहसा (अन्वय) . ओकदम, हरण न. हरण; लघु ञ्जुं ते.
 प्र (उप.)+अस् ग. ४, नाप्पुं
 वि (उप.)+आप् व्यापुं, छापुं.
 वत् (उप.)+यत्=(वद्यत्) व. कृ. डितुं.
 वज्र ग. १, परस्मै ञ्जुं.
 आ (उप.)+ह आहार करवो, आपुं. २ यज्ञ करवो.
 पाठ्य.

मुनयो वनौकसोऽभवन् ।
 देवान् दिवौकसो वदन्ति ।
 कनीयांसंभ्रातरमाह्वय ।
 कुशो लवस्य ज्यायान्
 भ्राता ।

प्रेयसो जनान् स्मरति कृ-
 णः ।

वद्यन्तं चन्द्रमसं प्रेक्षस्व ।
 तमोभिर्नभो व्याप्यते ।
 वाससी परिहिते कन्यया ।
 श्रेयसे यतते ।

शत्रून् शिरस्सु प्रहरति ।
 मनसा हरिं व्रजति ।
 तपसां फलमनुभवतु ।
 दुर्वासाः पाण्डवानां वसन्ति-
 मगच्छत् ।

भूर्यासोऽत्र धान्यस्य राशयो
 वर्तन्ते ।

रामो रक्षांसि हत्वा यज्ञो
 ऽविन्दत ।

गङ्गायाः पर्यांसि श्वेतानीति
 श्रूयते ।

विद्वद्भिर्पदिष्टो दशरथो यज्ञमाहरत् ।

भीमेन वक्षसि ताडितः कीचकोऽमुह्यत् ।

बहूनि हवींष्यग्नौ प्रास्यति ।

नगरस्य समीपे तस्थिवद्राजसैन्यमपश्ययम् ।

सूर्यस्य तेजसा संतप्तः पान्थश्छाया माश्रयते ।

*द्वारकामध्येषुषो जनस्य संपदो मनसोऽप्यभूमिरभवन् ।

*ओटले तेओनी गालनाथी न्यारे तेओनी सुभक्षपत्ति
 हती, अर्थात्, तेओये नेटवा सुभी यना आहुं, तेथी
 ओ तेओ। तेओटेके वधारे सुभी हता.

ઘમિષ્ટમ્ ઘર્ષામિ કૃત્વા વિઘામિત્રેય મહ રામાય ગમનં
દશ(યોઽન્વયમન્યતે ।

ગુણાઃ પૂજાધ્યાને ગુણિયુ ન ચ હિદ્નં ન ચ ઘય. ।

કેવેરયા દારુણ ઘયઃ કૃત્વા મહારાજો દશરથઃ સહમા મૂમા-
યતનઃ, નિષેષશ્રામવત્ ।

હરિએ ૧ બીજડે માને યાન-
કરી.

નારાયણનો નાનો. બાઈ દા-
શીમાં છે.

પાણિનિ જેને " હંદ્ર"
કહે છે

પવન પુલકાભાથી પરાગ લાવે છે.

રામની કીર્તિ પૃથ્વી ઉપર પસંદે

પ્રિયવદા દુર્ગાના પાને+ ગર્હ

અને નેણુ માગી માની

હરિએ પોતાની આખાવડે આ-
ગધિને પોતા રાકનો જોયો.

ગમ ની નાના જાઈ વડે મેળા

થા.

વનમાં રહેતાગ ઋષિઓના મટે

જાડેના ટાંગાં અને પાંદડાન

કરવામાં આ.આ દના.

ભગીરથે વદાને (પોતાનાં)

તપ વડે પથ કર્યો.

સંગેવડેનાં પાણીમાં દમોળ છે

રામ વિદ્વાનોને પૂજે છે

જેમ માળસ જૂનાં કપડાં તથા

દે છે, અને નવાં ધારણી કરે

છે; નેમ છવ જૂનાં યગીર

નજીએ, અને નવામાં પેમે છે.

ધ્રુએ ધનુષ્ય અને બાજુ વડે

પૃથિવિ હતી.

અસિમાં નંખાએલાં બગિચાન

અગ્નિ વડે દેવતાઓ પાસે*

લેઈ જવાય છે.

જે લોકો અયોધ્યામાં રહેતા,

તેઓ સુખી દના.

પ્રકાશ પછી અધકાર આવે

છે, અને અધકાર પછી

પ્રકાશ આવે છે.

દાંડાઓ ઉપર જાગ છોડી દે-

છને પડીઓ આકાશમાં

હિડા

હરિ લોભનું દરજી કરવામાં

ધણું મોડું પાપ છે.

ગોદાઓ કીર્તિને સાર માન્યુને

પાણી ગળકારના નથી.

નાનો બાઈ મેટા બાઈની પા-

છગ આપો

+દ્વિતીયા નિબંધિ વાપરતી

*યતુર્થા નિબંધિ વાપરતી.

દેવો પાસેથી ધણાં વરદાનો

પ્રિય હોય છે.

તેણે મેળવ્યાં.

સ્થિર મનથી (પોતાના) ભક્તો-

પ્રમાણિક માણસોને (પોતાના)

વડે ઈશ્વર શોધાય છે.

છવ કરતાં સત્ય વધારે

વિદ્વાન માણસ સર્વત્ર પૂજાય છે.

સવાલ.

૧. અસ્, હસ્, ઈયસ્, ણ્યસ્, અને વસ્ અંતવાળાં નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૨. વસ્ના વર્તુ ડ ક્યારે થાય છે? અને તેમ થતાં, પૂર્વની હ નું શું થાય છે?

૩. વસ્ અને ઈયસ્, ણ્યસ્ અંતવાળાં નામોનાં સ્ત્રીલિંગ-રૂપ શી રીતે થાય છે?

૪. નીચેનાં નામોનાં રૂપો લખો:—

નભસ્, ઘનુસ્, જગિમવત્ જ્યાયસ્ પયસ્, ચક્રવત્, લઘીયસ્ ચક્ષુસ્, વનૌકસ્ (પુ., સ્ત્રી.), સેદિવત્ ધ.

માગ ૧૧ મો.

પાઠ ૨૮.

વિધ્યર્થ.

પરસ્મૈપદ પ્રત્યય. *

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

પુ. ૧

ઈયમ્

ઈવ

ઈમ

* વિધ્યર્થના પ્રત્યય પ્રથમભૂત જેવા જ છે. અપવાદ માત્ર નીચે પ્રમાણે છે:—પરસ્મૈપદ પુ. ૩, બ. વ. પ્રત્યય અન્ ને બદલે ડસ્ છે; અને આત્મનેપદ પુ. ૩, બ. વ., પુ. ૧ એ. વ., અને પુ. ૨ અને પુ. ૩ દ્વિ. વ. પ્રત્યયો અન્ત, હ,

૫. ૨	ઈત્	ઈતમ્	ઈત
૫. ૩	ઈવ	ઈતમ્	ઈત્સ
આત્મનેપદ પ્રત્યય.			
૫. ૧	ઈવ	ઈવદિ	ઈવદિ
૫. ૨	ઈધા:	ઈવાધામ્	ઈવમ્
૫. ૩	ઈત	ઈવાતામ્	ઈત્

વિધ્યર્થના પ્રત્યયો, ધાતુમાં રિકરેલુ ઉમેર્યા પડી સજાડાય છે.

વસ્ પરરમૈ.

એકવચન.

દ્વિવચન.

બહુવચન.

૫. ૧	વસેવમ્	વ	વસેમ
૫. ૨	વસે:	વસેતમ્	વસેત
૫. ૩	વસેલ્	વસેતામ્	વસેયુઃ+

ગુણ આત્મને.

૫. ૧	ગુણેવ	ગુણેવદિ	ગુણેમદિ
૫. ૨	ગુણેધા:	ગુણેવાધામ્	ગુણેવમ્
૫. ૩	ગુણેત	ગુણેવાતામ્	ગુણેન્

વિધ્યર્થ (૧) સંજ્ઞા, અજ્ઞા, પ્રાર્થના, પ્રત્યક્ષ, આશા, ઇત્યાદિ જતાવે છે, અને તેવા અર્થવાર્ગો સાદા, વાક્યમાં વપરાય છે; વગી તેવા અર્થના પેટા વાક્યોમાં પણ વપરાય છે; (૩) તેમજ જોમાંનું એક વાક્ય જીભ વાક્ય ઉપર આધાર રાખતુ હોય, અને હેતુ કે સરત જતાવતું હોય તેના સાંકેતિક વાક્યમાં પણ વપરાય છે.

જ્ઞાતામ્ અને જ્ઞાતામ્ને, બદલે જન્, જ, જાતામ્, જ્ઞાતા માધ્યામ્ છે. આ પ્રત્યયોમાંથી બ્યંજનાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે દ્વિ, અને સ્વરાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે દ્વિ ઉમેરાય છે, એટલે દ્વિ રે.

+જસ્ અને જસૂનાં વિધ્યર્થપ બીજી ચોપડીમાં આપ્યા છે.

*ક્રિયાતિપત્યર્થનાં સાંકેતિક વાક્યો આમાંથી જાતલ કરવાં.

શબ્દ.

અધ્ધલેદ પુ. (અધ્ધન્ પુ. રસ્તો,
અને લેદ પુ. ખેદ, થાક.)

મુસાફરીનો થાક.

અનુરજ્જન ન. પ્રસન્ન કરવું તે.

અપણ્ડિત પુ. અભણ માણસ.

અપાય પુ. અપાય, હરકત.

અભિભૂત (અભિ ઉપ. + મૂનું
ભૂ. કૃ.) હરાવાયલું, જીતાયલું.

અહિત ન. હિત નહિ તે, નુ-
કશાન.

આવરણ ન. આચ્છાદન,

અંતરાય, ઢાંકવું તે.

અત (અવ્યય) અથવા.

કલ્પ ગ. ૧, આત્માને. સમર્થ
થવું

હુદ્ર વિશે. હલકું, નજીવું,
તુચ્છ.

અવ (ઉપ.) + ગાહ્ ગ. ૧.

આત્મને. નહાવું.

જાયાપતિ પુ. દ્વિ. વ. વરવહુ.

તપ્ ગ. ૧. પરસ્મૈ. તપવું,
પ્રકાશવું.

તમિન્ના સ્ત્રી. રાત્રિ.

તૃષિત વિશે. તરશ્યું.

દારિદ્ર્ય ન. દુનિદર, ગરીબ
હાલત.

દીન વિશે, દીન, કંગાલ,
ગરીબ.

દુર્દશા સ્ત્રી. ખરાબ દશા,
અવદશા, માઠી હાલત.

દુહ્ ગ. ૪, પરસ્મૈ. દુગો દેવો.

ધીર વિશે. ધીરજવાળો ડાહ્યો.

નીચૈરાલ્ય વિશે. (નીચૈસ્
અને આલ્યા સ્ત્રી. તામ.)

જેનું નીચું નામ છે તે.

ન્યાયસમા સ્ત્રી. (ન્યાય પુ.

ધનસાક્ અને સમા સ્ત્રી.

કચેરી.) ધનસાક્ની કચેરી.

નિસ્ (ઉપ.) + પદ્ (નિષ્પદ્)*
નિષ્પવું.

પરકીય વિશે. પારકું.

પ્રતિહત, (પ્રતિ + હન્ કર્મણિ
ભૂત કૃદંત) અડચણ કરેલી;
અટકાવેલું.

પ્રથમસુકૃત ન. (પ્રથમ વિશે.

પહેલું, પૂર્વનું, અને સુકૃત
ન સત્કર્મ) પૂર્વનું સત્કર્મ.

પ્રાપ્ત [પ્ર (ઉપ.) + આપ્ નો ભૂ.
કૃ] પામેલું, પડેલું.

વહિસ (અવ્યય) બહાર.

માગીરથી સ્ત્રી. ગંગા.

મૂરિ વિશે. બહુ.

(૧૩) ગર્ભજ માણસેતિ ધન આપતું જોઈએ.

(नमोऽस्मै) इत्येतेषां (नमोऽस्मै) श्रुतं नास्ति.

भाष्येऽपि शास्त्रं विना गृह्यतुं नहि

भा.पु.से. श्रीगुरुं धन नक्षत्रं नदि.

(બે) બુદ્ધિશાળીને મારવા એવું ગણતરે ક્રમાંક્યું.

(આપણે) દેવના ગુણમાં મર્યાદા, તે પ્રાપ્તિ મેળવીએ.

આમીઓએ ધનચાહની દૈવરીમાં તમેશાં સાચું બોલ્યું.

૧૧ (૯) દાખી જાહેર, તે ધર્મી સંસ્થાન પ્રત્યે લાગુ.

તે (તમે) જાહેર જાણે, તે ગુપ્તમાં વડે દિશા પામે,

(८) कृत्रु स्थापे ४६. (अत्रुं विव्यारीने) राजन मिषा-

દા.કો. ગ્રંથ ગદ્ય ર સેષ ગમે.

[illegible]

તેમજ, જાણકારી દેવામાં જીજ્ઞાસુ આવે, તો જો કાંઈ ધન મેળવે

(મગ) માગપ બસ થાય, એટલા મારે મેં બરેતોને બહુ

ଏନ ଆର୍ଯ୍ୟୁ:

વડવડાએ હરનાર ધર્મી સ્ત્રી પૂજ્યું વંદનું.

भाष्ये इति इत्यामां श्रमते नृपकादेव नदि.

[illegible]

विनायिका अष्टवल्ग आवक्षा द्वाप, त्रिपञ्चतमारे र्हा र्हा
 र्हा र्हा र्हा र्हा र्हा र्हा र्हा र्हा

ଅନୁଷ୍ଠାନ

3413
1992

૧. શબ્દના સ્ત્રોત અને વિષયની પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટતા.
૨. વિષયનાં મુખ્ય અર્થોમાં વ્યવસ્થા છે ?

३. मोक्ष ना ए ते। दोष एते। अथ

४. नीतिना धाननां विध्यर्थेऽप्युच्यतेः—

य, नि (३५) + मन्त्र, गुरु, ह, र

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 84

(ઉપ.) + મૂ (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), શ્રુ (કર્મણિરૂપ), મુચ્ (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ) ઇ. ઇ.

માગ ૧૨ મો,

પાઠ ૨૯

સર્વનામ.

સંસ્કૃતમાં મુખ્ય સર્વનામ આ છે:-સર્વ સર્વ, સધળું, તદ્ તે, एतद् આ, યદ્ જે, કિમ્ કોણુ અથવા શું, અસ્મદ્ હું, અથવા તમે, યુગ્મદ્ તું, અથવા તમે, હદમ્ આ, અદ્ આ ક પેણું.

૧. અકારાંત સર્વનામના પ્રત્યયો અકારાંતનામના જેવાજ છે, માત્ર નીચેના પાંચ પ્રત્યયો પુલ્લિંગમાં વિલક્ષણ છે.

૩. બહુ, ચ. એક; ૫. એક; ૫ બહુ, સ. એક.

ઈ સ્મૈ સ્માત્ હ્વામ્ સ્મિન્
સર્વ પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	સર્વઃ	સર્વૌ	સર્વે
દ્વિતીયા	સર્વમ	"	સર્વાન્
તૃતીયા	સર્વેળ	સર્વાભ્યામ્	સર્વૈઃ
ચતુર્થા	સર્વસ્મૈ	"	સર્વેભ્યઃ
પંચમી	સર્વસ્માત્	"	"
ષષ્ઠી	સર્વસ્ય	સર્વયોઃ	સર્વેષામ
સપ્તમી	સર્વસ્મિન્	"	સર્વેષુ

૨. આકારાંત સ્ત્રીલિંગ સર્વનામનાં રૂપ, આકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાં જ, થાય છે, જે પ્રત્યયો વિલક્ષણ છે, તેનીયે આપ્યા છે.

એમાંના નામ સિવાય બાકીના ઉત્પત્તિ લાગનાં, આ રસ થાય છે.

૨. એક; ૫. એક; ૫. એક, ૫. બહુ; ૨. એક,

સ્વં સ્વાન્ સ્વાસ્ સામ્ સ્વામ્

સર્વાં શ્રીવિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	સર્વાં	સર્વે	સર્વાઃ
દ્વિતીયા	સર્વામ	"	"
તૃતીયા	સર્વાય	સર્વાભ્યામ	સર્વાભિઃ
ચતુર્થી	સર્વાય	"	સર્વાભ્યઃ
પંચમી	સર્વાભ્યઃ	"	"
ષષ્ઠી	"	સર્વયોઃ	સર્વામામ
સપ્તમી	સર્વેભ્યઃ	"	સર્વાભુઃ

નપુંસકવિંગ.

૩. તથા દ્વિ. સર્વમ્ સર્વે સર્વાણિ.
બાકીનાં ૩૫ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

૩ પુલ્લિંગમાં તદ્, જનદ્, યદ્ અને કિમ્, એ સર્વનામોનાં ૩૫, ત, જન, ય અને ક, એટલે, અનાન્ત રીતે અને જેવાં ૩૫ થાય, તેવાં થાય છે. તેપછી, તદ્, અન્ત જનદ્ નું પ્રથમાનું એકવચન અનુક્રમે સઃ અને જ્ઞઃ થાય છે.

૪ શ્રીવિંગમાં આ સર્વનામોનાં ૩૫, તેઓ અનુક્રમે સા, જ્ઞા, યા, - ને, કા એટલે આકારાન્ત રીતે ને જેવાં ૩૫ નામોનાં થાય તેવાં થાય છે. પરંતુ તદ્ અને જનદ્ નું પ્રથમાનું એકવચન અનુક્રમે મા અને જ્ઞા થાય છે.

બાકીનાં ૪ અને જ્ઞ ૫છી દ્વાર્ષ ૫. બંધન આવે તો, તેમના વિચરણો અવગામ્ નો લોપ થાય છે. ઉ. - ન પુરુષઃ; ઇવાદિ.

એકવચન,	દ્વિવચન,	બહુવચન.
નપુંસકલિંગ.	તે	તાનિ
પ્રથમા અને	એતે	એતાનિ
દ્વિતીયા.	એ	યાનિ
	કે	કાનિ

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

૫. ત્રણે લિંગમાં દ્વિતીયાનાં ત્રણે વચનમાં, તૃતીયાના એક વચનમાં, અને પછી સપ્તમીના દ્વિવચનમાં, એત ને અદલે વિકલ્પે. એન વપરાય છે.

પુલ્લિંગ.

એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
દ્વિતીયા એત કેએનમ્	એતૌકેએનૌ	એતાન્કેએનાન્
તૃતીયા. એતેનકેએનેન		
પછી સપ્તમી.	એતયોઃકેએનયોઃ	

સ્ત્રીલિંગ.

દ્વિતીયા એતામ્ કે એનામ્ એતે કે એને	એતાઃ કે એનાઃ
તૃતીયા. એતયા કે એનયા.	
પછી સપ્તમી.	એતયોઃ કે એનયોઃ

નપુંસકલિંગ.

દ્વિતીયા. એતદ્ કે એનદ્ એતે કે એને એતાનિ કે એનાનિ
તૃતીયાતું એકવચન તથા પછી સપ્તમીતું દ્વિવચન પુલ્લિંગ પ્રમાણે થાય છે.

શબ્દ.

અક્ષર વિશે. સ્થિર; નિત્ય; અ- વિકારી, જેમાં ફેરફાર થતો નથી તેવું.	અટવી સ્ત્રી. જંગલ. પ્ર (ઉપ.)+અર્થ આત્મને.ગ.૧૦, માગવું; પ્રાર્થના કરવી.
અસ્થિર વિશે. અખિલ, બધું, સઘળું.	અલ્પ વિશે. અલ્પ, નાનું.

યામા વિદ્યાદાઃ સ્વપુત્રેઃ મદ | પુત્રા યાતિ વન્તિ મદતા-
 સમજાવન્ત નામિર્જિદહમ્ય | શ્રદ્ધેન સાધ્યાન્યાસેનાન્ય-
 કમ્યાજિઃ પ્રવચ્ચે રાજા | ખુનાદન્ત્રાગી સામર્થ્યાદ્દરે
 રજાધોડયોઽવ્યામગદન્ | નૈવાયામેન સાધ્યાતિ ।
 ન દરવેઃ કોડરિગોદનં મુ | કિ મયા ધંચ્ચા કિયતે વપ્યા
 દુવચ્ચે । મુર્ચ નૌપછન્દતે ।

યાયાતિ વિજ મ નરઃ કુર્ચોતઃ
 મ વગિદનઃ મ મનિમાત્ મુજઃ ।
 મ દ્વ વચ્ચા મ વ દર્શનીયઃ
 મયે મુનાઃ કાચન સાધ્યમેનં ॥

આ (ખ. વ) કોણ છે ?
 તેઓનો ધંધો શું છે ?
 તેની દીકરી છે.
 તેનું નામ શું છે ?
 મને કોને એમ હતું ?
 તે ગેવિંદનો ભાઈ છે.
 (૬) તે (છોકરા) કાંઈ નિ-
 શ્ચાઈ મળે.
 તેણે નાદાવણને પેલા છોક-
 રાનો કાંઈ રમતો જોયા.
 તેના મિત્રામાંથી તે કોને સ્વ-
 ભાઈ છે ?
 તે નદીમાં માછલી છે.
 તે તેથી અનુસૂચાય છે.
 જે તે ગામમાંથી આવેલા છે
 તે માણસો ક્યાં છે ?
 જે દેશનો મુઠક રાજા છે તે

દેવમાંથી તેઓ આવે છે.
 ધર્મે (=પરોપકાર) જે દામીઓ
 હતી તેઓને રાષ્ટ્રિય નેપ્તિને
 માટે પુત્રો લાવવા કરમાવ્યું.
 મદારાત્રીયાનો રાજા આ ધ-
 ર્મા રચા.
 તે છોકરિયોમાંથી કદ (ખ.
 વ.) માય છે ?
 અર્ધિઆ આ પ્રુઅક કોનારો
 મહાપુ ?
 આ અવિદારી આત્માના સા-
 મર્થ વડે આકાશ અને પૃ-
 થ્વીને આશને અપાય છે.
 તેઓ (બે) વડે મોટું કંઈ
 કમયું નથી.
 તે અરુવર્મા (૬) લાંબા વ-
 ખન મુંથી રહ્યા.

કંઠ દિશાએ પેલો લુચ્ચોગયો?
પેલાં દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સું-
દર મૂર્તિ છે.
હરિએ તેને અવિશ્વથીય વાર્તા

કહી.
જે (માણસ) લક્ષ્મી શોધે છે
તે તેને મળવો મુશ્કેલ કેમ
થઈ શકે ?

સવાલ.

૧. નામનાં રૂપોથી સર્વનામનાં રૂપો શી બામતમાં
જૂદા પડે છે ?

૨. દર્શક, સંબંધાર્થ, અને પ્રશ્નાર્થ સર્વનામનાં મૂળ
વ્યંજનાંત છે, કે સ્વરાંત છે ? અને, તેમનાં રૂપો વ્યંજનાંત
નામનાં કે સ્વરાંત નામનાં રૂપોને મળતાં છે ?

૩. વાક્યમાં સંધિમાં સઃ અને एषः ના નિસર્ગતું શું
થાય છે ?

૪. યદ્, તદ્, કિમ્, અને एतद्, નાં ત્રણે લિંગમાં
રૂપો લખો, તથા મહત્ (પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ) અને
दिश् નાં રૂપો લખો.

પાઠ ૩૦.

પહેલો તથા બીજો પુરુષ સર્વનામ.

अस्मद् (હું અથવા અમે.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	अहम्	आवाम्	वयम्
દ્વિતીયા	माम् કે મા	,, કે નૌ	अस्मान् કે ઘઃ
તૃતીયા	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
ચતુર્થા	मह्यम् કે મે	,, કે નૌ	अस्मभ्यम् કે નઃ
પંચમી	मत्	आवाभ्याम्	असत्
ષષ્ઠી	मम કે મે	आवयोः કે નૌ	अस्माकम् કે નઃ
સપ્તમી	मयि	आवयोः	अस्मासु

યુષ્મદ્ (તું કે તમે.)

	અથ	યુવામ્	યુગ્મ
પ્રથમા	ત્વામ્	યુવામ્	યુગ્મ
દ્વિતીયા	ત્વામ્ કે ત્વા	,, કે વામ્	યુષ્માન્ કે જઃ
તૃતીયા	ત્વયા	યુવાભ્યામ્	યુષ્માભિઃ
ચતુર્થી	તુમ્યમ્ કે તે	,, કે વામ્	યુષ્મવશ્મ્ કે જઃ
પાંચમી	ત્વત્	યુવાભ્યામ્	યુષ્મત્
ષષ્ઠી	તવ કે તે	યુવયોઃ કે વામ્	યુષ્માકમ્ કે જઃ
સપ્તમી	ત્વયિ	યુવયોઃ	યુષ્માસુ

૨૭૬.

અપરાધલય પુ.
 થોડો અપરાધ.
 અર્ ગ. ૧, પરસ્મૈ
 ન્દાનું કરવું.
 અવિચાર્ય વિશે.
 વિચાર નહિ
 રાખવા લાયક.
 આવ્યાં એ, માન
 આપવા લાયક એ.
 સચિત વિશે. ઉ-
 ચિત, યોગ્ય.
 કરિત્વન પુ. ૫૩
 કરનારો.
 પુનાદા વિશે. આ
 જનનું.
 કારણિક વિશે.
 દયાળુ.
 ગાગમ્ કે જગમ્+

મમ યરણે જવું,
 તામે થવું.
 જેનું પુ. નિતનારો.
 તાદન ન. મારવું
 તે, માર.
 ત્વર ગ. ૧. આ-
 ભેને, ત્વરા કર-
 વી, અધીરા થવું.
 હામગન પુ. દાસ,
 સેવક.
 હૃદય અભ્યય. દર.
 દેવ ન. દેવ, નરશીખ
 નન્દિની એ છોકરી
 નિમિષ ન. નિમિત્ત,
 કારણ, બદાનું.
 નિષ્કલ વિશે. નિ-
 ષળ. અર્થ, કળ
 રહિત.

જા(ઉપ)+પત્ન્યનવું.
 પર્યાકુલ વિશે. ગ-
 ભરાએલો.
 વાર્ ગ. ૧૦, ઉભય.
 પાર જવું.
 ઓળંગવું.
 મનસુ વિશે. થોડું;
 ન્દાનું.
 મૂળાર્થ પુ. સાથ,
 વસ્તુતા.
 મતિ એ વિચાર,
 સાગળી.
 માનિત્રી એ. મદ-
 માન અદેલી એ.
 રેષજાલ ન. વાદ-
 જાનું ટોળું.
 રણનાથ પુ. મધુ-
 એનો રાગ.

कव पु. लेश,
लाग, अंश.
वियोग पु. वियोग.
शिव न इत्याद्यु.

सुभ.
सवितृ पु. सपिता,
सूर्य.

साक्षिन् पु. साक्षी,
साहेदी.
सोमवासर पु. सो-
मवार.

वाक्य.

आहमपराधी ।
रघुनाथः स्निह्यत्यावयोः ।
कुत्रास्ति मे पुत्रकः ।
अगवति स्वामहं वन्दे ।
मास्मानवधीरय ।
विष्णुर्बोऽवस्तु ।
स्वया सहोपवनं गन्तुमिच्छा-
मि ।
आर्ये कथयामि ते भूतार्थम् ।
मह्यं धनं न यच्छसि ।
शिबो वः शिवाय भवतु ।

बालकौ युवयोः पिता कास्ति ।
पृथिवीं रक्षत्सु युष्मासुकृतो
नो भयम् ।
युष्मदधिगतां वार्तां सर्वेभ्यः
शंसामि ।
तस्य पीडां हर्तुमस्माश्चिन्तित
वपायो निष्फलोऽभवत् ।
तव सुचरितं ममेव प्रतनु
यतो न दीर्घं कालमावर्त
सुखमन्वभवाव ।

त्वरते मम मनोऽध्ययनाय ।

अस्माकमथ एषः ।

क गता ते माता ।

षुतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन पर्याकुलमावयोर्मनः ।

किं तव पापे रामेण मया वा पापं कृतमित्यपृच्छत्

क्रुद्धो दशरथः कैकयीम् ।

केन निमित्तेन तस्य त्वमनर्थायाद्योद्यता ।

दीनेष्वस्मास्वप्येतादृशो भवतः स्नेहः ।

अरुता मेघजालमिव दैवेनास्माकं सर्वे मनोरथा निरस्ताः ।

કમપરાધલયે મયિ વશ્યસિ ત્યજસિ માનિનિ દાસજનં યતઃ ।
 નેપાં વપુરત્વમસિ નન્દિનિ પાર્થિવાનાં
 ચેપાં કુલેષુ સવિતા ચ ગુહ્યવં ચ ॥
 યૂયં યયં વયં યૂયમિત્યાસીન્ મતિ રાવયોઃ ।
 કિં સાતમણુના યેન યૂય યૂયં વયં વયમ્ ।

૬૮ ડાહો માણસ છે.

૬૯ જરસાદાર માણસ નથી
 એમ તું વદેમ છાવે છે ?
 જ્યારે તમે પર્વત ચઢ્યા ત્યારે
 તમારો બોમિયો કાણ દતો ?
 નંમને આ વાત કાણે કહી ?
 ભારે બાપ કાશી ગયો, અને
 જ્યારે તે પાછો આવ્યો, ત્યારે
 તે બહુ પુરતકા લાવ્યો, અને
 મને તે આપ્યાં.

ત્યાં જે યુવં તે અમને કહો.
 મારી ચોપડી ક્યાં છે, એમ
 મેં તમને પૂછ્યું.

અમારાથી છુટા પડવામાં દિ-
 લગીર થાઓ મા.

તારી મહેરબાનીથી અમે સ-
 ખર્ગા સંકટો ઓળખ્યાં.

તમારાવડે તે વખતેજે કરાયું
 તે હું જાણું છું.

સાક્ષિયોને મારા વડે સોમવારે

આવવાને હુકમ થયો.

જ્યારે તમે મારે ઘેર આવ્યા,
 ત્યારે મેં તમને ધાન્યના ઢ-
 ગલા આપ્યા.

૬૯ દરાવાયો એટલે તારા સિ-
 પાણ્યો જિતનારને તમે ક્યા
 અમે (એએ) ક્યા રૂપીઓના
 આશ્રમે ભેગા.

આ પુલો અમારા (એ) વડે
 લવાયાં.

મારી પાસેથી તે વાતો તેને મળી.
 તમે (એ) સખર્ગા માણસોને
 નિદોષો.

૬૯ તને આ બક્ષિસ આપું છું.
 તારી પામેથી ડાલા માણસોને
 માર્ગ મને જણાવ્યો.

અપરાધ વિના મજ કરનારા-
 ઓએ મને માર્યો.

હે દયાળુ પિતા, અમે તારાં
 છોકરાં ઉપર ગુસ્સે ન થા.

* આ ધણીનું સ્ત્રી પ્રત્યે કહેવું છે. જ્યારે ઉર્વશી વેલ
 જની ગર્ભ, ત્યારે પુરુષે ઉન્માદમાં આમ કહ્યું છે.

† આ વસિષ્ઠનું સીતા પ્રત્યે બોલવું છે. રામ જેના વંશ-
 માં જન્મ્યા હતા, તે મુશ્કેલી રાખ્યાનો વસિષ્ઠ પુરોહિત થાપ.

+ ૫૪ ૧૦૩ ની ડુંભુઓ.

અમે તેના મિત્રોથી તે દૂર કરાયું.
 બટકો.
 તારાવડે તે કુતરાને મારવામાં વિપત્તિ કેમ ભોગવી શકે ?
 આઓ તે અયોગ્ય કૃત્ય આપણામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે.

પાઠ ૩૧.

અદસ્ આ કે પેલું, હૃદમ્ આ.

અદસ્ પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	અસૌ	અમૂ*	અમી
દ્વિતીયા	અમુમ્	"	અમૂન્
તૃતીયા	અમુના	અમૂમ્યામ્	અમીસિઃ
ચતુર્થી	અમુન્મે	અમૂમ્યામ્	અમીભ્યઃ
પંચમી	અમુન્માત્	"	"
ષષ્ઠી	અમુવ્ય	અમુયોઃ	અમીષામ્
સપ્તમી	અમુષ્મિન્	"	અમીષુ

* અદસ્ નાં પુલ્લિંગ રૂપ શીખવાની ટુંકી રીતઃ—એમ ધારો કે, અદસ્ ને બદલે મૂળશબ્દ અદ છે; તેનાં સર્વ પ્રમાણે પુલ્લિંગ રૂપ કરો; એ રૂપોમાં ઘ ને ઠેકાણે મ્ મૂકો, અને વ માં મળેલો સ્વર બે હસ્વ હોય તો તેને બદલે ઙ મૂકો, અને દીર્ઘ હોય તો ઙ મૂકો; વળી, તે રૂપોમાં બહુવચનમાં ન્યાં ણ હોય, ત્યાં ર્ મૂકો; એટલે ઉપર લખેલાં રૂપ થશે. તૃતીયાન એકવચનનાં અને બહુવચનનાં રૂપો અદેન અને અદૈઃ ન ધારતાં, અદના અને અદેભિઃ ધારી બનાવવાં સ્ નો ણ થવા બાબત પૂર્વે જે ટીપ આપેલી છે, તે લાગુ પાડવી. આવીજ રીતે સ્ત્રીલિંગમાં પેલું મૂળ અદા ધારી સર્વા ની પેઠે રૂપ ઉપજાવવાં.

ત્રીસિંગ.

પ્રથમા	અસૌ	અમ્	અમ્:
દ્વિતીયા	અમૃમ્	"	"
તૃતીયા	અમૃયા	અમૃમ્પ્યામ્	અમૃભિ:
ચતુર્થા	અમૃયૈ	"	અમૃમ્બ્ય:
પંચમી	અમૃપ્યા:	"	"
ષષ્ઠી	"	અમૃપો:	અમૃષામ્
સપ્તમી	અમૃપ્યામ્	"	અમૃપુ

નપુંસકસિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	અદ્:	અમ્	અમૃન્
----------------	------	-----	-------

બાકીનાં રૂપ—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

* દ્વમ્ પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	અવમ્	દ્વમે	દ્વમે
દ્વિતીયા	દ્વમમ્	"	દ્વમાન્
તૃતીયા	અનેન	દ્વામ્યામ્	દ્વમ્ભિ:
ચતુર્થા	અરમે	"	દ્વમ્બ્ય:
પંચમી	અરમાન્	"	"
ષષ્ઠી	અવ્ય	અવ્યપો:	દ્વવામ્
સપ્તમી	અવમ્મિન્	"	દ્વવુ

ત્રીસિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	દ્વમ્	દ્વમે	દ્વમા:
દ્વિતીયા	દ્વમામ્	"	"

* આ સર્વનામમાં દ્વિતીયાનાં ત્રણે વચનમાં, તૃતીયાના એક વચનમાં, અને ષષ્ઠી તથા સપ્તમીના દ્વિવચનમાં, ત્રણે સિંગમાં પૂર્વે આપેલાં તુજ થી ચયેલાં રૂપો પણ વિશ્લેષે વપરાય છે.

તૃતીયા	અમવા	આખ્યામ્	આમિ:
ચતુર્થી	અસ્યૈ	,,	આખ્ય:
પંચમી	અસ્યો:	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	અમયો:	આસામ્
સપ્તમી	અસ્યામ્	,,	આસુ.

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ. દ્વદશ્વમે
બાકીનાં ૩૫—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

શબ્દ.

અક્ષમા સ્ત્રી. અદેખાઈ, હરિકાઈ.
અથવા (અવ્યય) અથવા, કે,
કિંવા.
અર્વશી સ્ત્રી. એક અપ્સરા.
કદયં પુ. કંબુસ માણસ.
કવીજા પુ. (કવિ અને કૌશલ
રાજા) કવિરાજ.
કિલ (અવ્યય) ખરેખર.
અલમ્+કૃ શંભુગારવું.
મર્તા સ્ત્રી. ખાડો.
મૃદ્ધરાજ પુ. ગીધ પક્ષિયોનો
રાજા જટાયુ.
ઘ્ન (ઘ્ન નો કર્મણિ ભૂત
ક્રદંત) છુપાવેલું, ઢાંકેલું.
જવ પુ. ઉતાવળ; ત્વરા.
કુઃસ્થિત. વિશે. દુઃખી, દિલગીર.

દશ્ય વિશે. દશ્ય; દેખાય એવું.
દેવંદારુ પુ. દેવદાર.
દુત્તમ્ (અવ્યય) જલદી, તરત.
પુત્રીકૃત વિશે. (પુત્ર દીકરો.
અને કૃત કરેલું.) દીકરા
તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું.
પુરઃ (અવ્યય) સન્મુખ, આગળ.
પુણ્ણધારિન્ વિશે. પુણ્ણધારણ
કરનાર, કુલવાળું.
પુર્ ગ. ૧૦ પૂરવું; ભરવું.
પ્રદેય વિશે. દેવા યોગ્ય. લગ્નમાં
આપવા યોગ્ય.
પ્રભવ પુ. ઉત્પત્તિ ઉત્પત્તિ-
સ્થાન.
પ્રિયતમા વિશે. સૌથી પ્રિય
સ્ત્રી, વહાલામાં વહાલી.

પ્રિયાપ્રવૃત્તિ (પ્રિયા વદાલી
અને પ્રવૃત્તિ ખગર) વદા-
લીની ખગર.

મિત્રા ઓ. મિત્રા.

મિત્ર વિગે. ઓ. પીકબુ (ઓ)

મહિરાદી ઓ. વદાલી,

મનોહર આખવાળી.

મુક્ત પુ. મધ કરનારો, ભમરો.

રવ્ય પુ. યોડો.

વિ (ઉપ.) + અમ્ પરમ્. યોભ-
વું; અટકવું.

રીતિ ઓ. રીત.

સ્તાવૃદ ન સનામંડપ, વેસનો
માંડપો.

વાતનુ વિગે. મુંદર અંગવાળું,
ખુખમુંત.

વસા ઓ. પત્ની; સાથેની ઓ.
વામ પુ. રંગેઠાળુ.

વિમિષ વિગે. અપ્રિય,

વિમિષ ન. વાંક.

વોયિ ઓ. રોરી, રરનો.

વૃષમત્વજ પુ. શિવ, [યોઅ.

સ્વામ્યેન વિગે. અર્ધ કરવા

નિવાલવ ન. શિવનું દેટેશ.

સંગત ન. સંગતિ; દોસ્તી,

સંગમ પુ. સંગમ.

મગમોત્સુક વિગે. મગવાને

આતુર.

મારજ પુ. એક જનનું પરી.

સાદસ ન. સાદસ કર્મ.

સ્ત્રી રત્ન ન. રત્નરૂપ ઓ.

સ્વાદુ વિગે. સ્વાદિષ્ટ.

વાક્ય.

દ્વિમામનમસંચિપતી મલતા ।

મૃગસ્ય જલસ્યાદ્યમવેવામી રમ્યાધાવગ્નિ ।

જનવા રીરવા વ્યારદેવોઽયં પ્રમ્થઃ ।

વાસ ચિરમાન્માન્ સાહસાન્ ।

મમૃ તૌ તત્ત્વ ધૌ છોડવશમ્ ।

મરમે વિદુષે પ્રાદ્યગાય વક્ત્રિણી પ્રવચ્છ ।

જનવોઃ કન્યવોઃ સંગતે મે રોચતે ।

* દ્વિમ સારજ્ઞ પ્રિયાપ્રવૃત્તયેઽન્યર્થયે ।

* આ નીચાની જે જે વાક્યો ઉપર મૂકેલી છે, તે તે વાક્યો એક રાજનનાં બોલેલાં છે. એ રાજા પોતાની પ્રિય પત્ની સાથે એક કુંજમાં વિદાર કરતો હતો, તેવામાં મોઝ

+અયં સ તે તિષ્ઠતિ સંક્રમોસ્તુકો
વિશક્લેસે ભીરુ યતોઽવધીરણામ્ ।

‡ અમું પુરઃ પશ્યસિ દેવદાહં
પુત્રીકૃતોઽસૌ વૃષભધ્વજેન ।

* સ્ત્રી રત્નેષુ મમોર્વશી પ્રિયતમા યૂથે તવેયં વશા ।

* મધુકર મદિરાધ્યાઃ શંસ તસ્યાઃ પ્રવૃત્તિમ્ ।

વરતનુરથવાસૌ નૈવ દૃષ્ટા સ્વયા મે ।

હંસ પ્રયચ્છ મે કાન્તા ગતિરેસ્યાસ્ત્વયા હૃતા ।

અસ્મિન્ નેવ લતાગૃહે સ્વમભવઃ ।

અસ્યૈવાસીન્ મહતિ શિખરે ગૃધ્રરાજસ્ય વાસઃ ।

મનોહરા અમી વૃક્ષા દૃષ્યન્તે પુષ્પધારિણઃ ।

અગચ્છદમુષા વીધ્યા દાસ્યમું દ્રુતમાવય ।

કૃતં કિમેભિસ્તવ વિપ્રિયં યદ-

નિષ્મેષામસિ કર્તુમુદ્યતઃ ।

પાદાનમીષાં પ્રણતો યતોઽસૌ

મદ્રં તતોઽમીભિરમુપ્ય કાર્યમ્ ।

પુર્યાં પુરાઽસ્યાં કિલ કાલિદાસો

નામ્નાઽભવદ્યો ન્યવત્ કવીશઃ ।

યદિ પ્રસન્ના ભગવતીમં વરં યાચે ।

અસ્મિન્ લોકે*યત્ ક્રિયતે તસ્વ ફલ મમુષ્મિન્ લોકે નુભૂયતે ।

ચમત્કારી યોગે કરીને, તે એકાએક અક્ષોપ થાય છે. તેની શોધમાં તે જંગલનાં પશુ-પક્ષીને તેની ખબર પૂછતો કરે છે. આ ચિન્હનું બીજું વાક્ય હાથી પ્રત્યે કહેલું છે.

+ કદાચ મને એ અંગીકાર નહિ કરે, એવી ધાસ્તી રાખતી કુમારિકા પ્રત્યે તેના પ્રિયતમનું આ બોલવું છે.

‡ શિવને વહાલા એક ઝાડ વિષે, એક જણનું બીજ પ્રત્યે, આ કહેવું છે.

* દંત્ય વ્યંજન પછી લ્ આવ્યો હોય તો દંત્યનો લ્ થાય છે; પરંતુ, જો ન પછી લ્ આવ્યો હોય, તો ન બદલે. અનુનાસિક લ્ થાય છે; અર્થાત્, નની પહેલાંના અક્ષર ઉપર અર્ધ અનુસ્વાર મૂકાય છે; તથા ન ને ઠેકાણે લ્ થાય છે.

દુર્મિર્વષોમિઃ શામલવ મે દુષ્ણિનાં માયામ્ ।
દે સીમે પુત્રાધિમાને ।

આ મારી મોપડી છે.
આ માળમે પોતાના રાગની
જનવી ખુશ થાય છે.
આ હોકરીઓ નૃત્ય શીખે છે.
આ મામેમાં બદ્ધ વિદ્વાનો છે.
હું આ આંખોએ દેખતો નથી.
આ જાડ ઉપર વાંદગે છે
આ નદીઓમાં બદ્ધ પાણી છે.
આ પર્વતો ઉપરથી બદ્ધ પ-
ત્થગે પડેલા છે.
મેં આ સાકડીયો વડે મોરને
માર્ગો.
મેં આ ઓંખોને શિવના દે-
વેશમાં જોઈ.
આ નદિયોનાં ઉપનિશ્ચાન
દિમાસયમાં છે.
આ હોકરીઓને અને પેલી હો-
કરિયોને ફટકાક સાકુ આપો.
અમે પેલા પર્વતના શિખર-
પરથી વીતરનો વાપ જોયો.

મેં મારું મોનું આ (મે)
મોરો પામેથી બચાવ્યું.
જીવનમાં મોંમાંથી દોડના તે
સીપાઈને મેં જોયો હતો.
મુસાકર પેલા મામ્માંથી ગયો.
માટીથી આ (મે) ખાડા પૂરો.
હંજીસ માળસની પાસેથી હું
જિજ્ઞાસી આશા રાખતો નથી.
આ નદીથી રાગતો મેદેશ
(મે) કાઢ છે.
તે આદિષ્ટ ઢેરી મને આપ.
આ દરજી વડે મો અપરાધ
કરાયો ?
આ (મે) નદીઓનો સંગમ
પરિત છે.
આ વચ્ચે વડે દંડાએતો હું
અદૃશ્ય મારું છું.
આ (મે) કન્યાઓ પણ સ-
ત્રમાં આપરા પોત્ત છે.

સુધાસિ.

૧. ક્યાં સર્વનામના રૂપ કેવળ રિસદાજી થાય છે ?
૨. જદમ્ અને જ્વદમ્ ત્રિ, તથા જમમ્ અને પુષ્પમ્
ના રૂપ આપો.
૩. જદમ્ નાં રૂપ જનાવવાની કુટુંબી રીત સમજો.
૪. દંત્ય વ્યંજન પડ્ડલ્ આવે તો સંધિ શી થાય ?

૫૧૪ ૩૨.

વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્વં ચ નૈવ તુલ્યં કદાચન ।
 સ્વદેશે પૂજયતે રાજા વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજયતે ॥
 વરમેકો ગુણી પુત્રો ન ચ મૂર્ખશતાન્યપિ ।
 એકશ્ચન્દ્રસ્તમો હસ્તિ ન ચ તારાગંગોઽપિ ચ ॥
 *એકનાપિ સુવૃક્ષેણ પુષ્પિતેન સુગન્ધિના ।
 વાસિત્વં તદ્દનં સર્વં સુપુત્રેણ કુલં યથા ॥
 ડરસવે વ્યસને ચૈવ દુઃખિણે શત્રુવિપ્રદે ।
 રાજદ્વારે શ્મશાને ચ યસ્તિષ્ઠતિ સંવાન્ધવઃ ॥
 દુર્જનઃ પ્રિયવાદી ચ નૈતદ્વિશ્વાસકારણમ્ ।
 મધુ તિષ્ઠતિ જિહ્વાગ્રે હૃદયે તુ હલાહલમ્ ॥
 દુર્જનઃ પરિહર્તૃવ્યો વિદ્યાલાલંકૃતોઽપિ સન્ ।
 મણિના ભૂષિતઃ સર્પઃ કિમસૌ ન ભયંકરઃ ॥
 કુલીનૈઃ સહ સંપર્કે પણ્ડિતૈઃ સહ મિત્રતામ્ ।
 જ્ઞાતિમિશ્ર સમં મેલં કુર્વાણો ન વિનશ્યતિ ॥
 યો ધ્રુવાણિ પરિત્યજ્ય અધ્રુવં પરિષેવતે ।
 ધ્રુવાણિ તસ્ય નશ્યન્તિ અધ્રુવં નષ્ટમેવ ચ ॥
 પાદપાનાં ભયં વાતઃ પદ્માનાં શિશિરો ભયમ્ ।
 પર્વતાનાં ભયં વજ્રઃ સાધૂનાં દુર્જનો ભયમ્ ॥
 તસ્માત્ સ્વવિષયે રક્ષા કર્તવ્યા ભૂતિ મિચ્છતા
 યજ્ઞૈર્નાવાપ્યતે સ્વર્ગો રક્ષણાત્ પ્રાપ્યતે યથા ॥
 યથા ફલોનાં પત્રાનાં નાન્યત્ર પતનાદ્ ભયમ્ ।
 એવં નરસ્ય જાતસ્ય નાન્યત્ર મરણાદ્ભયમ્ ॥

ન ભિતો મરણાદસ્મિ કેવલં દૂષિતં યશઃ ।

વિશુદ્ધસ્ય હિ મે મૃત્યુઃ પુત્રજન્મસમઃ કિલ ॥

* એક સર્વનામ છે, તેનાં સર્વ બેયાં ૩૫ થાય છે.

અપાપાનાં કુખે જાને મધિ વાવ ન વિષને ।
 પદિ સંભાષ્યને પાપમચારેન ચ કિં મયા ॥

અર્ધમનર્ધે આશય તિર્થં નાસ્તિ તતઃ કુપ્યન્નેશઃ માપમ્ ।
 પુત્રાદરિ ધનભાત્રી મીત્રિઃ સર્વત્રૈવા વિદિતા રીતિ ॥
 કા તથ કાન્ત્યા કરતં પુત્રઃ સંસારોઽપતમનોઽવ વિવિત્રઃ ।
 કાવ્ય ભવં વા કુત્ર આપાત્માનાય વિન્નય તદિદં ભાતઃ ॥
 નાત્રૌ મિત્રે પુત્રે વસ્ત્ર્યો મા કુરુ યર્ગં વિમ્મદસર્ગા ।
 મથ તમવિનાઃ સર્વત્ર ભવં વાગ્ડાલ્યચિરાદિ સત્પદમ્ ॥

મહતા પુણ્યવશ્વેન જીતેર્લ * કાવર્ગો મયા ।

પારં દુષ્ટોદ્ધર્મગતું તરવાવગ્ન મિષ્ટને ॥

ધર્મે વાવ પિતા ક્ષમા ચ જનનો શાન્તિધિરં મેહિની
 સત્ય શુદ્ધસં દવા ચ મગિની આત્મા મનઃસંવયઃ ।
 સાત્વા મૂમિતલં દિસોઽપિ વચનં જ્ઞાનામૃતં મોક્ષન-
 મેતે વાવ કુટુમ્બિનો વદ સન્ધે+ક્રમાદ્ મયં યોગિનઃ ॥

વિવદિ ધર્મમયામ્બુદયે ક્ષમા

મદસિ વાક્યટુતા પુત્રિ વિજ્ઞમ ૧:

યસાસિ વામિરુવિષ્વેયને દુર્ગૌ

મઠ્ઠનિસિદ્ધમિદં દિ મહામનામ્ ॥

માલમ્બ દિ મનુષ્યાગો જાનોમ્બો મહારિયુઃ ।

નામ્બુદયમસમો વન્તુઃ કૃત્યા મં નામ્બોદનિ ॥.

* મૌ શબ્દનાં ૩૫, મંધિના નિયમે પ્રમાણે, પાઠ ૨૫
 ને મયાને આપેલા આમાન્ય પ્રત્યયો તથાક્રાથી યાવ છે.

+ આ શબ્દનાં ૩૫૦ બદ્ધ નિયમ વિશદ યાવ છે.

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्तिः । तमवलोक्य
 सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म । यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियते
 तदास्माकमेतद्देहेन मासघतुष्टयस्य भोजनं भविष्यति ।
 तत्रैकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातम् । मया बुद्धिप्रभावादस्य
 मरणं साधयितव्यम् । अनन्तरं स वज्रकः कर्पूरतिलकसमीपं
 गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रगम्यावदत् । देव इष्टिप्रसादं कुरु ।
 हस्ती ब्रूते । कस्त्वम् । कुतः समायातः । सोऽवदत् ।
 जम्बूकोऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्
 सकाशं प्रस्थापितो यद्विना राज्ञाऽवस्थातुं न युक्तं, तद्
 त्राटवी राज्येऽभिषेक्तुं भवान् सर्वस्वामिगुणोपेतो निरू-
 पितः । तद् यथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा
 सत्वरमागम्यतां देवेन इत्युक्त्वोत्थायचलितः । ततोऽसौ
 राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के-
 निमग्नः । ततस्तेन हस्ति नोक्तम् । सखे शृगाल किमधुना
 विधेयम् । पङ्के निपतितोऽहं म्रिये । परावृत्त्य पश्य । शृगा-
 लेन विहस्योक्तम् । देव मम पुच्छकावलम्बनं कृत्वोतिष्ठ
 । यन् मद्भवसि प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखम् ।